

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

**БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО. ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО.
ІНФОРМОЛОГІЯ**

*Науковий журнал
Виходить щоквартально
Заснований у лютому 2004 р.*

**№ 3
2011**

ЗМІСТ

Сторінка головного редактора

<u><i>Слободянік М.С.</i></u> Становлення та розвиток вищої документознавчої освіти в Україні	4
--	---

Документознавство. Архівознавство

<u><i>Тур О.М.</i></u> Огляд міжнародних нормативних актів (стандартів) у сфері інформації та документації	6
<u><i>Асєєв Г.Г.</i></u> Концепція систем підтримки прийняття рішень	10
<u><i>Лаба О.В.</i></u> Основні етапи розвитку електронного діловодства	16
<u><i>Климчук Л.В.</i></u> Аналіз стану інформатизації архівів як основа вдосконалення системи документального забезпечення краєзнавчих досліджень Поділля	20

Наукове забезпечення бібліотечної діяльності

<u><i>Бобришева О.В.</i></u> Бібліотека як суб'єкт забезпечення інформаційної безпеки	24
<u><i>Колесникова Т.О.</i></u> Розвиток комунікаційних моделей бібліотек вищих навчальних закладів	29

Соціальні комунікації

<u><i>Матвієнко А.Т.</i></u> Туристичні WEB-ресурси України: сучасні підходи та критерії інформаційно-комунікаційного забезпечення туристичної галузі	36
<u><i>Maci Н.І.</i></u> Формування інформаційно-комунікативного середовища в Україні	41
<u><i>Шевченко Б.Г.</i></u> Використання студентами елементів інформаційних комп'ютерних технологій	44

Безперервна професійна освіта

<u><i>Філіпова Л.Я.</i></u> Напрями застосування Інтернет-технологій та сервісів у системі навчання за спеціальністю “Документознавство та інформаційна діяльність”	48
<u><i>Тупчієнко-Кадирова Л.Г.</i></u> Дисципліни документально-комунікаційного циклу: деякі аспекти семіотичного підходу	52

Книгознавство

<u><i>Шатрова М.Б.</i></u> Едиціологія – дисципліна книгодавчого циклу	59
<u><i>Фіялка С.Б.</i></u> Якість навчальних видань із культурознавства очима студентів	62

Відомості про авторів

<i>Вимоги до оформлення статей для журналу</i>	69
---	-----------

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВИШОЇ ДОКУМЕНТОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

M.C. Слободяник

Підготовка документознавців в Україні ведеться в рамках спеціальності «документознавство та інформаційна діяльність» з 1994-1995 навчального року. У розвитку цієї спеціальності виділяється три основних етапи: 1) становлення – 1994-2003 роки; 2) уніфікація – 2004-2007, 3) розвиток – з 2008 року. Перший етап характеризується різноманіттям підходів вишів до змісту цієї спеціальності. Ініціатором комплексної спеціальності були викладачі бібліотечного факультету Київського і Харківського вищих навчальних закладів культури, які бачили цю спеціальність як розвиток інформаційної складової спеціальності «бібліотекознавство і бібліографія». Безумовним лідером цього «широкого» підходу до спеціальності стала Харківська державна академія культури (ХДАК), а його найбільш яскравим представником професор Н.М. Кушнаренко. Класичний для колишнього СРСР погляд на документознавство отримав розвиток у роботах професора С.Г. Кулешова. Впровадження його концепції в навчальний процес найбільш повним обсягом відбулося в Державній (нині – Національній) академії керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ). Паралельно в цьому виші почала впроваджуватися інформаційна концепція документознавства М.С. Слободянико.

Найважливішим результатом наукової роботи провідних кафедр та спеціалізованого інституту УНДІАСД стало організаційне оформлення документознавства як самостійної галузі науки. Цей процес отримав логічне завершення в результаті включення наукової спеціальності «документознавство, архівознавство» до переліку спеціальностей ВАК України. Різноманіття підходів до єдиної спеціальності стало об'єктивною умовою для усвідомлення провідними вишами необхідності уніфікації існуючих підходів шляхом створення стандарту освітньо-кваліфікаційного рівня освіти бакалавр, прийнятого 2004 р. У цьому документі отримала визнання інформаційна концепція підготовки документознавців.

У стандарті виділено п'ять основних блоків дисциплін – загальнонауковий; документознавчо-архівний; інформаційно-аналітичний; комп'ютерно-технологічний; управлінський.

При складанні освітньо-професійної програми були використані не тільки вимоги освітньо-кваліфікаційної характеристики, а й досвід різних вишів, і передусім навчальний план НАКККіМ.

Цей стандарт виконав своє головне завдання – сприяв уніфікації навчального процесу в різних видах, які готують документознавців. Проте, нові тенденції в розвитку документознавства обумовлюють необхідність удосконалення існуючого стандарту.

Основними чинниками, що впливають на цей процес, є: подальший розвиток теорії документознавства; включення ВАКом України 2007 р. цієї спеціальності не тільки в перелік історичних наук, але і в новий напрям – соціальні комунікації; створення законодавчої бази та технічних умов для розвитку в Україні електронного документообігу. Ці зміни стимулюють віднесення документознавства не тільки до теорії і практики управління, але і до Інформології та практики інформаційно-аналітичної діяльності. Адекватна відповідь на виклики часу можлива лише на основі розробки нового стандарту освіти. Адже саме під час бакалаврської підготовки студент повинен отримати базові знання, які необхідні для подальшого продовження освіти в магістратурі та практичної роботи.

Запропонований нами авторський варіант стандарту пройшов широке обговорення на міжнародних документознавчих конференціях в Одесі (2010 р.) та Донецьку (2011 р.) і рекомендований як базовий для розробки нового стандарту.

При підготовці цього основоположного для документознавчої освіти документа автор виходив із таких принципів:

актуальність – відображення в стандарті сучасних знань, технологічних процесів, які характерні для спеціальності в цілому, її інноваційна спрямованість;

науковість – базування стандарту на досягненнях документознавства та інших дисциплін, включених до освітньо-професійної програми, і варіативну частину навчального плану;

доступність – уникнення затеоретизованих, переобтяження незрозумілою для студентів термінологією навчальних дисциплін, які не мають суттєвого значення для практики;

конструктивність, що припускає підвищення престижу професії та забезпечення її відповідності перспективним тенденціям розвитку суспільства в умовах інформатизації.

Зупинимося докладніше на структурі та змісті стандарту. Його загальнонауковий компонент становлять дисципліни, які Міністерство освіти України включило до числа обов'язкових для всіх спеціальностей. Серед них особливий вплив як на загальну, так і на професійну підготовку документознавців, має філософія, історія України, ділова українська мова. Особливе значення в цьому блоці має іноземна мова; досконале знання якої необхідно для успішної роботи сучасних документознавців. Передбачена також грунтовна юридична підготовка майбутніх документознавців, насамперед із питань трудового та господарського права.

Враховуючи безсумнівне значення роботи з документами для управлінської діяльності, запропоновано включити в стандарт низку навчальних дисциплін: менеджмент, кадровий менеджмент, державне управління, організацію державного апарату, маркетинг тощо. Фундаментальна складова управлінської підготовки забезпечується навчальними дисциплінами: математичні основи інформаційної діяльності та системний аналіз інформаційних процесів.

Центральне місце у професійній підготовці фахівців займає документознавчий блок. До теоретичних дисциплін цього блоку відносяться документознавство, архівознавство, керування документацією. Серед дисциплін практичної спрямованості виділяються: діловодство, організація референтської та офісної діяльності, кадрове діловодство. Професійна діяльність документознавців і перспективи її розвитку значною мірою пов'язані з навчальною дисципліною «електронний документообіг». Найбільш важливими в науково-інформаційному блоці є такі дисципліни: інформаційний менеджмент, інформаційний маркетинг, інформаційно-аналітична діяльність, аналітико-синтетична переробка інформації, міжнародна інформація, інформаційні продукти і послуги.

Посиленню інформаційно-технічної підготовки студентів сприяє відповідний блок проекту стандарту. Складовими цього блоку є такі навчальні дисципліни: інформаційні системи та технології, комп'ютерні мережі, організація та управління базами даних, прикладне програмне забезпечення, інформаційна безпека та захист інформації, інформаційна підтримка інноваційної діяльності.

Дисципліни, запропоновані нами для включення в нормативну частину стандарту, є базовими. Варіативна складова покликана доповнити зміст професійної підготовки документознавців з урахуванням їхньої майбутньої спеціалізації в магістратурі. Таку підготовку здійснює більшість вишів України.

У НАККоМ найкращим чином зарекомендували себе запропоновані автором кваліфікації «документознавець фінансових, банківських та підприємницьких структур» і «документознавець кадрових та юридичних структур». Обидві кваліфікації включають дисципліни, що поглинюють галузеву і професійну складову підготовки.

У структуру галузевої підготовки першої кваліфікації входить низка економічних дисциплін: фінанси, гроші та кредит, банківська справа, банківські операції, основи підприємництва і т. ін. Спеціалізацію професійної підготовки забезпечують такі дисципліни: документаційне забезпечення діяльності банку, документаційне забезпечення підприємницьких структур, інформаційно-аналітичне забезпечення банківських та підприємницьких структур, Інтернет-ресурси банківської та підприємницької діяльності. Для другої кваліфікації характерна посилення юридична підготовка та спеціалізований курс

«Юридичне забезпечення діяльності служби управління персоналом». Серед дисциплін професійної підготовки виділяються «кадрове діловодство», «юридична документування», «Інтернет-ресурси служб управління персоналом» і т. ін.

Поєднання фундаментальної, професійної та спеціалізованої підготовки є магістральним напрямом розвитку вищої документознавчої освіти.

Цікавий досвід підготовки документознавців мають багато вишів України. Сподіваюся, що проведення наступного року на сторінках нашого журналу обміну цим досвідом сприятиме підвищенню якості підготовки документознавців в Україні.

Із повагою,

Михайло Слободянік – головний редактор, доктор історичних наук, професор

ОГЛЯД МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНИХ АКТІВ (СТАНДАРТІВ) У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЇ ТА ДОКУМЕНТАЦІЇ

O.M.Typ

У статті здійснюється огляд міжнародних нормативних актів у сфері інформації та документації. Автор аналізує основні вимоги й положення стандартів, що могли б забезпечити надійне документування діяльності й організацію документообігу на належному рівні. Крім того, у статті звертається увага на модифіковані національні версії міжнародних стандартів.

Ключові слова: Міжнародна організація зі стандартизації, міжнародний стандарт, інформація, документація, документообіг, захист інформації.

THE REVIEW OF INTERNATIONAL NORMATIVE ACTS (STANDARDS) IN THE SPHERE OF INFORMATION AND DOCUMENTATION

In the article the review of international normative acts in the sphere of information and documentation has been made. The author analyses the requirements and statements of standards that can provide reliable documentation of activity and organization of documents circulation up to standard. Besides, in the article the attention is paid at modified national version of international standards.

Keywords: International organization for standardization, international standard, information, documentation, documents circulation, data protection.

Науково-технічний прогрес, стрімкий розвиток інформаційних технологій і активне їхнє впровадження в усі сфери діяльності суспільства сприяли активізації процесу розроблення й імплементації міжнародних стандартів в галузі економіки, суспільного життя, глобалізації світового ринку, а також інформації та управління документацією.

Основоположником цієї діяльності є Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standardization – ISO) – всесвітнє об'єднання національних органів зі стандартизації (організацій-членів ISO). Міжнародна організація зі стандартизації тісно співпрацює з Міжнародною електротехнічною комісією (International Electrotechnical Commission – IEC) у питаннях стандартизації в сфері електротехніки.

Підготовка міжнародних стандартів зазвичай здійснюється у відповідних технічних комітетах ISO. Кожна організація-член ISO має право бути представленою в тих технічних комітетах, тематика яких відповідає її інтересам.

Схвалені технічними комітетами проекти стандартів розсилаються організаціям-членам ISO. Для публікації міжнародного стандарту проект має бути схвалений не менше, ніж 75 % організаціями-членами ISO, що брали участь у голосуванні.

Сучасні стандарти являють собою описи узагальнених ідей, вимог та методик, що можуть мати характер або рекомендацій, або обов'язкових до виконання.

Першими міжнародними стандартами, що містили вимоги до ведення документації, стали *стандарти серії ISO 9000* з управління якістю продукції та послуг. Уперше в історії міжнародних стандартів діловодство та документообіг були визнані важливими складовими діяльності організації, установи. Завдяки успішному використанню стандартів якості ISO, а також у зв'язку зі світовими тенденціями посилення законодавчо-нормативних вимог до діяльності в усіх галузях життя, зростає необхідність у виробленні єдиного підходу до рішень найбільш загальних питань, важливих для будь-якої з існуючих систем діловодства.

У тексті стандартів цієї серії (ISO 9000, ISO 9001, ISO 9004) управлінню документацією присвячений розділ, що роз'яснює значення документації для організації. Водночас підкреслюється, що оптимізація документування не повинна стати самоціллю: ця діяльність має бути засобом підвищення ефективності функціонування організації, приносити користь компанії.

За аналогією до стандартів з управління якістю продукції та послуг, стали розроблятися стандарти для інших видів діяльності. *Стандарти ISO серії 14000* з управління якістю довкілля містили розділи, що стосувалися управління документацією. Згідно з їхніми рекомендаціями, підприємствам необхідно створити правила роботи з документами, які б регламентували питання захисту інформації, пошуку, встановлення термінів зберігання та контролюваного знищенння документів, у яких закінчився термін зберігання. У нормативних документах також відзначається, що в установах та організаціях, окрім власних, зберігаються й вхідні документи, які можуть бути затребувані для планування й експлуатації систем управління довкіллям. Тому необхідно забезпечити їхнє збереження й можливість оперативного доступу до таких документів.

Розвиток системи міжнародних стандартів з інформації та документації сприяв підвищенню уваги до питань інформаційної безпеки спеціалістів різних галузей знань, у т. ч. й спеціалістів з інформаційних технологій. Ключовим міжнародним стандартом з безпеки інформації є розроблений Міжнародною організацією стандартів – зведення правил і норм управління безпекою в галузі інформаційних технологій. Розроблений на основі британського стандарту, ISO/IEC 17799:2000 враховує суттєве збільшення ролі електронної комерції у світовій практиці, загальну тенденцію до посилення вимогливості до інформаційної безпеки.

Стандарт ISO/IEC 17799:2000 регламентує такі аспекти:

- планування послідовності дій;
- контроль за доступом до системи;
- побудова та обслуговування систем;
- відповідність вимогам;
- захист особистої інформації;
- захист інформації, що належить організації;
- управління комп'ютерним забезпеченням та мережами;
- класифікація ІТ-активів та контроль за ними;
- політика захисту даних.

Розробники стандарту протягом наступних 5 років намагалися відстежувати зміни, що відбувалися в галузі захисту персональних прав та прав інтелектуальної власності, а також постійне посилення вимог до забезпечення інформаційної безпеки. Тож 2005 р. ISO опублікувала нову версію ISO/IEC 17799:2005, зміни якої були направлені на надання документу більшої універсальності. В ISO/IEC 17799:2005 були враховані вимоги до забезпечення відповідності діяльності організації законодавчо-нормативній базі, а також досвід, накопичений у процесі роботи з документами.

Деякі уряди вже використовують цей стандарт у внутрішніх мережах і вимагають від постачальників його дотримання. Таке використання може стати моделлю й для законодавчих органів.

1999 р. було затверджено стандарт ISO / IEC 15408 – 99 “Информационная технология. Методы и средства безопасности. Критерии оценки безопасности информационных технологий. Часть 1: Введение и общая модель. Часть 2: Функциональные требования безопасности. Часть 3: Гарантийные требования безопасности”, направлений на захист інформації від втрат, несанкціонованого використання, модифікації. Критеріями захисту були названі доступність та цілісність. Застосування розробленої в стандарті методології дає змогу розробити критерії оцінки захисних властивостей систем автоматизації в кожній окремо взятій організації.

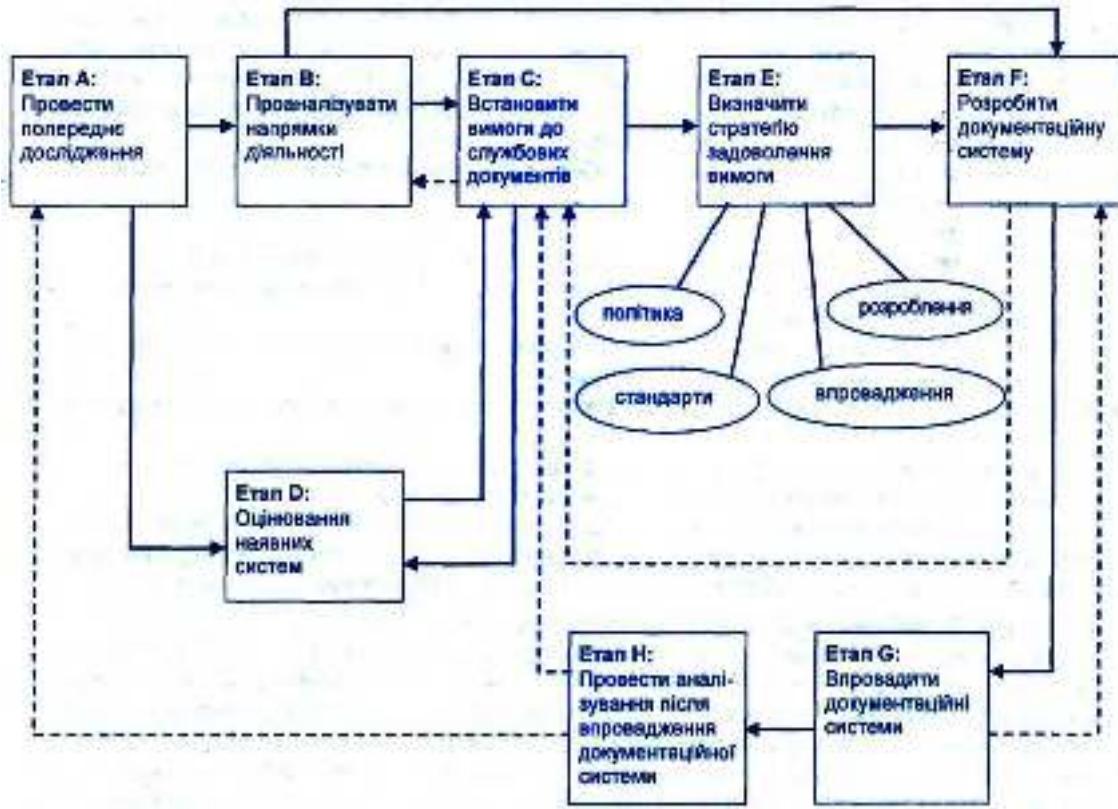
Аналізуючи національні системи діловодства та документообігу, документознавці дійшли висновку, що управління документаційними процесами, що є важливим елементом діяльності будь-якої чи то державної, чи комерційної організації, має функціонувати уніфіковано. Це дозволить вітчизняним підприємствам ефективніше працювати на міжнародному рівні. Це стало ключовим моментом під час ухвалення рішення про необхідність розроблення стандарту **ISO 15489:2001** “Інформація та документація. Керування документацією” [1]. Робота над його створенням була покладена на технічний

комітет ISO/TK 46 – Інформація та документація, підкомітет SC 1 – Архівна справа/управління документами. ISO 15489:2001 був розроблений на основі стандарту Австралії AS 4390 “Records management”. Стандарт складається з двох частин: перша – власне стандарт, що регламентує основні правила та принципи керування документами, друга – додаток до стандарту, що демонструє на основі австралійського досвіду можливий сценарій запровадження його положень у практику. Сумісність та узгодженість двох частин стандарту показана у двох таблицях-додатках із перехресними посиланнями на статті цих частин. До кожної частини є алфавітний покажчик.

Поява ISO 15489 стала важливою віхою у процесі практичної роботи з документами в суспільстві, оскільки стандарт уперше визначав роботу з документами як важливу галузь діяльності людства. Завдання стандарту – закріпити основні, загальні вимоги й положення, що могли б забезпечити надійне документування діяльності будь-якої компанії й організацію документообігу на належному рівні. Визнанням доцільності удосконалення діловодних процесів з урахуванням досягнень ISO 15489 стала його модифікована національна версія ДСТУ 4423:2005 “Інформація та документація. Керування документаційними процесами” [2; 3]. Зазначимо, що розробники вітчизняного стандарту відмовляються від терміна “*керування документацією*”, пропонуючи натомість “*керування документаційними процесами*”, який трактують як «галузь керування, що відповідає за ефективний та систематичний контроль за створенням, прийманням, зберіганням, використанням, передаванням до архіву та вилученням для знищенння службових документів, охоплюючи процеси відбирання та зберігання в документальній формі свідчень, інформації про ділову діяльність [2, п. 3.16]”. До стандарту внесено окремі зміни, зумовлені правовими та іншими нормативними вимогами до організації діловодства й архівної справи в Україні. Технічні відхили долучено безпосередньо до пунктів, яких вони стосуються, їх позначено рамкою і заголовком “Національний відхил”.

ДСТУ 4423:2005 “Інформація та документація. Керування документаційними процесами” визначає також стратегію, розроблення та впроваджування документаційних систем [п. 3.2]. Цей процес зображене на *схемі*.

Схема

Тема електронного документообігу з кожним днем набуває все більшої актуальності.

Розширюється відповідно й ринок автоматизованих систем електронного документообігу. У великій різноманітності програмних продуктів для функціонування таких автоматизованих систем, які пропонує Інтернет, іноді буває важко розібратися, оскільки вони відрізняються своєю функціональністю, здатністю задовольняти вимоги користувачів. У таких умовах повинні бути вироблені загальновизнані критерії до визначення рівня пропонованих рішень, тобто та точка відліку, стосовно якої можна було б оцінювати автоматизованих систем електронного документообігу. До того ж зазначимо, що більшість нормативних документів регламентують правила організації документообігу, у той час як самі автоматизовані системи потребують посиленої уваги. Тому в березні 2001 р. Євросоюзом було розроблено, а 2008 р. прийнята Специфікація MoReg “Типові вимоги до автоматизованих систем електронного документообігу” (“Model Requirements for the Management of Electronic Records: MoReg Specification”) [4]. MoReg є, мабуть, найбільш повним переліком вимог до систем електронного документообігу (нараховує близько 400 вимог до управління електронними документами) [5, 38]. Серед них такі: огляд основних вимог до автоматизованих систем електронного документообігу, в т. ч. й термінології (терміни зазначені в Глосарії (розділ 13.1); схеми класифікації (електронна номенклатура справ); управління доступом; порядок зберігання документів протягом встановленого терміну й подальші дії, у т. ч. порядок зберігання, експертизи цінності, переміщення, експорту та знищення документів; вимоги до

реєстрації документів; вимоги до ідентифікації інформаційних об'єктів; вимоги до пошуку, вилучення та виводу документів на екран, для друку; вимоги до метаданих [4].

За межами Євросоюзу найбільш авторитетним є стандарт вимог до систем електронного документообігу Міністерства оборони США Dod 5015.2 – STD. Він показує, в якому напрямі формуються вимоги до систем електронного документообігу, і є обов'язковим для всіх підрозділів й агентств міністерства оборони, які мають право закуповувати й використовувати тільки ті програмні продукти для потреб електронного документообігу, які пройшли спеціальну програму сертифікації.

Австралійські вимоги до державних систем електронного документообігу представлені в “Функціональних вимогах до систем електронного документообігу Національних архівів Австралії, проект для публічного обговорення, 2006” (National Archives of Australia, “Functional Specifications for Electronic Records Management Systems Software”, exposure draft). Цей набір вимог пропонується не як готовий перелік вимог для сертифікації, а як типовий перелік, на основі якого державні агентства можуть формувати власні переліки вимог [5, 39].

При розробленні нормативних актів (стандартів) у сфері забезпечення юридичної сили електронних документів Міжнародна організація стандартів спирається на британський стандарт BIP 0008 “Практика, що забезпечує юридичну й доказову силу інформації, що зберігається в електронному вигляді” (“Code of practice for legal admissibility and evidential weight of information stored electronically”). Перша частина цього стандарту BIP 0008-1:2004 розкриває проблеми забезпечення юридичної сили документів при їх збереженні. У другій частині BIP 0008-2:2005 надано рекомендації щодо надійності захисту документів при передаванні їх електронними каналами зв'язку. У третьій частині BIP 0008-3:2005 основна увага на забезпечення доказової автентичності, цілісності й доступності електронного посвідчення особи.

Серед стандартів з управління окремими видами документів – “Керівництво з управління інтернет-документами” – рекомендації Національних архівів США щодо роботи з ними; національний американський стандарт ANSI / ARMA 9-2004 “Вимоги до управління електронними повідомленнями як документами”; національний американський стандарт ANSI / ARMA 5-20003 “Програми управління найважливішими документами: ідентифікація, управління й відновлення критично важливих для ділової діяльності документів” та ін.

Отже, в умовах постійного розширення міжнародних зв'язків відповідність національних процесів документування та документообігу світовим потребам посиленої уваги до нормативних актів у цій сфері діяльності, а саме – міжнародних стандартів. Саме вони покликані встановити “спільну мову” в питаннях управління документами, забезпечення їм повного “життєвого циклу”.

Використана література

1. ISO 15489-1:2001 Information and documentation – Records management – Part 1: General – Part 2: Guidelines.
2. ДСТУ 4423:2005 “Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Ч. 1. Основні положення”. – Чинний із 01.04.2007. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – 28 с.
3. ДСТУ 4423:2005 “Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Ч. 2. Настанови”. – Чинний із 01.10.2007. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – 49 с.
4. Типовые требования к автоматизированным системам электронного документооборота / пер. С. Макарова. – Режим доступу : <http://www.cornwell.co.uk/moreq.html> – Назва з екрана.
5. Храмцовская Н.А. Обзор международных и зарубежных национальных стандартов по делопроизводству / Н.А. Храмцовская // Секретарь. – 2006. – № 12. – С. 38-43.

КОНЦЕПЦІЯ СИСТЕМ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

G.G. Aseyev

Описана структура систем підтримки прийняття рішень (СППР), що забезпечують можливість ефективного планування діяльності великих підприємств, організацій, компаній. Проаналізовані різні типи інтерфейсів доступу до сервісів цих систем – способом аналітичної обробки даних (сфера деталізованих даних, агрегованих показників і закономірностей). Наводиться класифікація проблем прийняття рішень типових задач інтелектуальних СППР систем моніторингу процесів і функцій, що автоматизуються. Розглянуті питання впровадження СППР.

Ключові слова: сховища даних, аналітична та інтелектуальна обробка даних, слабоструктуровані або неструктурковані проблемі, статичні задачі.

CONCEPT OF THE DECISION SUPPORT SYSTEMS

G.G. Aseyev

The structure is described of the decision support systems (DSS) which make it possible to plan effectively the work of great enterprises, organizations and companies. Various types of interfaces of access to the services of these systems are analyzed by the mode of analytical data processing (the sphere of specified data, aggregated indices and regularities). Classification is presented of the problems of decision making the standard tasks of intelligent DSS of the systems of processes and functions monitoring which are being automated. The problems of DSS introduction are considered.

Keywords: data store, analytical and intelligent data processing, semistructured or nonstructured problems, static problems.

Керівництво великих підприємств, організацій, компаній тощо постійно потребує достовірної інформації з різних аспектів бізнес-процесів для підтримки прийняття рішень. Від отриманої інформації залежить якість управління, ефективність планування діяльності, виживання в умовах жорсткої конкурентної боротьби. При цьому критично важливими є наочність форм подання інформації, оперативність одержання різних видів звітності, можливість аналізу поточних та історичних даних. Системи, що забезпечують такі можливості, відомі під назвою – Системи Підтримки Прийняття Рішень (СППР). Вони з успіхом

застосовуються в різних галузях електронного документообігу: телекомунікаціях, фінансовій сфері, торгівлі, промисловості, медицині тощо.

СППР складаються із двох компонентів: сховища даних і аналітичних засобів. Сховище даних надає єдине середовище зберігання корпоративних даних, організованих у структурах, оптимізованих для виконання аналітичних операцій. Аналітичні засоби дозволяють кінцевому користувачеві, який не має спеціальних знань в інформаційних технологіях, здійснювати навігацію й подання даних у термінах предметних. Для користувачів різної кваліфікації СППР мають у своєму розпорядженні різні типи інтерфейсів доступу до своїх сервісів.

Способи аналітичної обробки даних. Для того, щоб наявні сховища даних сприяли прийняттю управлінських рішень, інформація повинна бути подана аналітикові у відповідній формі, тобто він повинен мати розвинені інструменти доступу до даних сховища і їхньої обробки.

Дуже часто СППР, розраховані на безпосереднє використання особами, які приймають рішення, виявляються, надзвичайно простими в застосуванні, але строго обмеженими в функціональноті. Вони містять визначені множини запитів і достатні для повсякденного огляду, нездатні відповісти на всі питання до наявних даних, що можуть виникнути в процесі прийняття рішень. Результатом роботи такої системи, як правило, є об'ємні звіти, після ретельного вивчення яких в аналітика виникає нова серія питань. Однак, кожний новий запит, непередбачений при проектуванні такої системи, повинен бути спочатку формально описаний, закодований програмістом, і тільки потім виконаний. Інформаційний інтервал у такому випадку може становити години й дні, що не завжди прийнятно. Таким чином, зовнішня простота статичних СППР, якої прагне більшість замовників інформаційно-аналітичних систем, обертається катастрофічною втратою гнучкості.

Динамічні СППР, навпаки, орієнтовані на обробку нерегламентованих (*ad hoc*) запитів аналітиків до даних. Робота аналітиків із цими системами полягає в інтерактивній послідовності формування запитів і вивчення результатів. Але динамічні СППР можуть діяти не тільки в оперативній аналітичній обробці (OLAP), підтримка прийняття управлінських рішень на підставі накопичених даних може виконуватися в трьох базових сферах [1, 2].

1. *Сфера деталізованих даних.* Це сфера дії більшості систем, спрямованих на пошук інформації. Як правило, реляційні СУБД відмінно справляються з проблемами, які тут постають. Загальновизнаним стандартом мови маніпулювання реляційними даними є SQL. Інформаційно-пошукові системи, що забезпечують інтерфейс кінцевого користувача в задачах пошуку деталізованої інформації, можуть використовуватися як надбудови і над окремими базами даних транзакційних систем, і над загальним сховищем даних.

2. *Сфера агрегованих показників.* Комплексний погляд на зібрану в сховище даних

інформацію, її узагальнення й агрегація, гіперкубічне подання й багатомірний аналіз є задачами систем оперативної аналітичної обробки даних (OLAP) [3, 4]. Тут можна або орієнтуватися на спеціальні багатомірні СУБД [4], або залишатися в рамках реляційних технологій. В останньому випадку заздалегідь агреговані дані можуть збиратися в БД зіркоподібного виду, або агрегація інформації може відбуватися на льоту в процесі сканування деталізованих таблиць реляційної БД.

3. Сфера закономірностей. Інтелектуальна обробка здійснюється методами інтелектуального аналізу даних (Data Mining) [5-12], головними задачами яких є пошук функціональних і логічних закономірностей у накопиченій інформації, побудова моделей і визначення правил, що пояснюють знайдені аномалії й/або прогнозують розвиток деяких процесів.

Деякі автори [1] виділяють в окрему сферу аналіз відхилень (наприклад, із метою відстеження коливань біржових курсів). Прикладом може бути статистичний аналіз рядів динаміки. Частіше, однак, цей тип аналізу відносять до сфери закономірностей.

Класифікація задач ПР. Аналіз праць зі проблеми прийняття рішень [13-16] показує, що єдиної універсальної класифікації задач ПР на сьогодні не існує. Більше того, має місце різне тлумачення самих задач ПР взагалі. Деякі автори [13, 14] до задач ПР відносять тільки ті, в яких має місце кілька критеріїв якості, у тому числі неочевидних, а проблемна ситуація не може бути описана адекватною об'єктивною математичною моделлю. В [15, 16] підкреслюється, що задачі ПР характеризуються наявністю невизначеності, яка не дозволяє знайти єдине об'єктивне правильне рішення. Задачі знаходження рішення для проблемних ситуацій із точною математичною моделлю (детерміновано-імовірнісною) і об'єктивно-очевидним критерієм якості вирішуються методами спеціальної теорії прийняття рішень у рамках ще більш загальної теорії дослідження операцій [18]. Під операцією розуміється процес досягнення мети системою (з урахуванням певних обмежень і її взаємодії із зовнішнім середовищем).

Таким чином, можна відзначити, що до проблем ПР відносяться слабоструктуровані або неструктуроні проблеми, рішення за якими приймаються на підставі досвіду, інтуїції та переваг повноважної особи, яка приймає рішення (ОПР). Як ОПР може виступати й колегіальний орган. Тут слід зазначити, що при формуванні відповідних рекомендацій для ОПР використовуються як евристичні, так і строгі математичні методи.

При класифікації задач ПР використовують різні ознаки [18]. Узагальнено їх можна звести до таких: характер проблемної ситуації (ПС); тип структурованості ПС; характер оцінки ПС; характер стратегії ПР; вид показника ефективності (ПЕ) критерію якості (КЯ); характер умов ПР; число учасників ПР; ступінь визначеності умов ПР.

За характером залежності параметрів ПС від часу розрізняють статичні й динамічні задачі ПР. За типом структурованості ПС розрізняють структуровані, слабоструктуровані й неструктуронані задачі ПР. Структуровані ПС – це добре вивчені ситуації, описані адекватними детерміновано-статистичними математичними моделями, що мають об'єктивні ПЕ, які дозволяють одержати кількісні оцінки. Для неструктуронаних ПС характерні: недостатньо глибока вивченість; якісний, найчастіше вербалний (словесний) опис взаємозалежності параметрів і критеріїв якості; унікальність і новизна; неможливість одержання кількісних оцінок; неоднозначність і неочевидність оцінки стану ситуації. Слабоструктуровані ПС – це слабовивчені проблеми, описані як кількісними, так і переважно якісними (вербалними) залежностями (моделями).

За характером оцінки стану ПС, задачі ПР можуть бути з об'єктивно й суб'єктивно оцінюваними станами (поточними або в результаті реалізації ухвалених рішень). Задачі з об'єктивно оцінюваними станами характерні для добре структурованих проблем, оскільки наявність адекватних математичних моделей і об'єктивно-очевидних ПЕ дозволяє кількісно оцінити стан ПС. До проблем із суб'єктивно оцінюваними станами ситуацій відносяться задачі оцінки слабоструктурованих і неструктуронаних ПС. У таких задачах використовують суб'єктивні оцінки експертів, що базуються на їхньому досвіді, інтуїції й особистих перевагах. Залежно від характеру оцінюваної ПС, задачі розглянутого типу, у свою чергу, підрозділяються на статичні й динамічні. Статичні задачі характеризуються тим, що оцінка стану ПС здійснюється шляхом однократної реалізації відповідних процедур (детермінованих, евристичних, комбінованих) на заданий момент часу. Для динамічних задач оцінку ситуації необхідно проводити шляхом проведення послідовних процедур, у яких в черговій процедурі використовуються результати попередньої. При цьому оцінка визначається на даний і наступні періоди, тривалість яких залежить від динамічних характеристик ПС.

Стратегія ПР є сукупністю послідовно реалізованих процедур для формування альтернатив припустимих рішень і вибору з них найбільш прийнятного (цільового). У свою чергу, ці процедури можуть бути засновані на строгих математичних методах, а також на евристичних та комбінованих математико-евристичних методах. Використання тих або тих методів обумовлюється розглянутими вище трьома характеристиками ПС. Відповідно до цього, за характером стратегії ПР розглянуті проблеми підрозділяються на задачі зі структурованими, слабоструктурованими й неструктуронаними стратегіями ПР.

За типом показника ефективності та, відповідно, критерієм якості задачі, ПР підрозділяються на скалярні й векторні. Задачі зі скалярним ПЕ мають один показник, за екстремумом якого приймають цільове рішення. Такі задачі, як правило, характерні для структурованих ПС і стратегій ПР. Задачі з векторним ПЕ відносяться до класу

багатокритеріальних задач, для вирішення яких використовують, поряд із детермінованими, і евристичні методи. Звісно, векторні ПЕ зводять до скалярних, використовуючи відповідні методи евристичного характеру (узагальненого показника у вигляді суми компонент із ваговими коефіцієнтами, відношення витрат до ефекту, цільового програмування, головного показника) або аксіоматичні, засновані на понятті Парето-Оптимальності [16-18]. При використанні останніх, найкращим вважають рішення, що забезпечує результат, за всіма показниками не гірший за будь-який інший можливий та кращий хоча б за одним показником. Аксіоматичні методи потребують наявності додаткової інформації для вибору цільового рішення.

Умови, в яких приймаються рішення, підрозділяються на стабільні, аномальні й екстремальні. У стабільних умовах є досить часу для збору й обробки інформації, аналізу ситуації, вироблення й прийняття рішень. Якщо ситуація повторюється, то рішення приймаються на підставі досвіду й результатів раніше вирішених задач. Якщо ж ситуація нова, то для ПР використовуються відповідні методи залежно від характеру й типу ПС, розглянутих вище. Екстремальна (передаварійна або аварійна) ситуація характеризується швидкою змінюваністю обстановки і гострим дефіцитом часу для прийняття та реалізації рішення. Ці обставини ускладнюють процес ПР. Вони потребують максимального використання евристичних методів, а також досвіду вирішення задач в аналогічних ситуаціях. Аномальні ситуації є проміжними між стабільними й екстремальними. Вони характеризуються відхиленням ситуацій від нормальних, штатних станів у припустимих межах. Тому рішення в таких умовах приймаються хоча й у обмежених, але достатніх тимчасових інтервалах із використанням як структурованих, так і неструктурзованих методів.

За числом осіб, які беруть участь у процесі прийняття рішень, розрізняють задачі індивідуального й колегіального (групового) ПР. При колегіальному ПР важливе значення має застосування методів узгодження експертних оцінок, тобто індивідуальних переваг членів групи.

Ознака – ступінь визначеності умов ПР - якоюсь мірою є похідною від таких характеристик, як структурованість і неструктурованість ПС і стратегії ПР. Тому цю ознакою розглядають як більш загальну. Умови визначеності характеризуються наявністю повної й достовірної інформації про ПС, ПЕ, КЯ, стратегію ПР, оцінку стану ПС і наслідки реалізації рішень. У цих випадках рішення приймаються із застосуванням структурованих методів. При розгляді умов невизначеності розрізняють стохастичну та нестохастичну невизначеності. Стохастична невизначеність характеризується наявністю випадкових факторів із відомими ймовірнісними параметрами, описом ПС статистичними залежностями, ймовірнісною природою наслідків реалізації рішень. У таких умовах приймаються ті цільові рішення, які

приведуть до необхідного найбільш імовірнісного результату. Однак, фактичний результат при цьому не обов'язково збігатиметься з очікуваним. Тому задачі ПР в умовах стохастичної невизначеності називають також задачами ПР в умовах ризику [17, 18].

Умови нестохастичної невизначеності підрозділяються, у свою чергу, на умови природної й поведінкової невизначеності. Природна невизначеність обумовлена недостатньою вивченістю природи розглянутих об'єктів і процесів, що стосуються досліджуваного ПС. Поведінкова невизначеність характеризується відсутністю інформації про вплив на стан ПС усіх можливих факторів, крім ОПР. Таким чином, нестохастичній невизначеності притаманна відсутність повної й достовірної інформації про ПС, ПЕ й стратегію ПР. Тому задачі ПР у таких умовах невизначеності відносять до неструктурзованих або слабоструктурованих задач.

Реальні задачі ПР є, як правило, комбінацією наведених у розглянутій класифікації задач. Конкретна задача ПР може бути віднесена до динамічної векторної неструктурованої задачі ПР в умовах нестохастичної природної невизначеності.

Характеристики задач ПР відповідно до наведеної класифікації дозволяють виділити їхню головну особливість, яка полягає в тому, що остаточне рішення в них приймається людиною – ОПР. Ухвалення рішення нею здійснюється на підставі підготовлених припустимих альтернатив рекомендацій. У сучасних системах ПР такого типу, всі обчислювально-аналітичні процедури з підготовки альтернатив припустимих рекомендацій для прийняття рішень здійснюють комп’ютери.

Типові задачі інтелектуальних СППР систем моніторингу. У дослідженнях із проблеми прийняття рішень і управління має місце тенденція переходу від детерміновано-статистичних до інтелектуальних систем, у тому числі й до інтелектуальних СППР [18]. Це обумовлено складністю досліджуваних ПС і описуваних кількісними та якісними моделями об'єктів, показників ефективності, стратегій ПР, а також значним ступенем невизначеності умов прийняття рішень і управління.

Інтелектуальні СППР широко застосовуються в системах моніторингу й управління в реальному часі складними виробничо-економічними комплексами й екологічними системами, що характеризуються наявністю невизначеностей різної природи. У такій постановці задача ПР вирішується з використанням теорії ігор, евристичних методів, еволюційного програмування, логічного, у тому числі правдоподібного нечіткого висновку, знань експертів, особистих переваг ОПР. Все це й обумовило широке застосування методів штучного інтелекту, включаючи Soft Computing-технології, при реалізації задач ПР в умовах невизначеностей.

Проектування СППР. На даній стадії проектних робіт на підставі аналізу вимог до системи, сформульованих у ТЗ, розробляються основні архітектурні рішення. Архітектура системи розглядається в чотирьох аспектах. **Логічна архітектура** подає архітектуру системи з

погляду пакетів базових класів і їхніх взаємозв'язків. Визначаються автоматизовані процеси й функції, необхідні для досягнення поставлених цілей, які потім розділяються на задачі, що підлягають реалізації на стадії розробки; **архітектура процесів**. Стосовно до СППР, визначає інформаційне забезпечення системи – склад і зміст процесів перетворення й передачі даних; компонентна архітектура. Подає архітектуру ПЗ системи, її декомпозицію на підсистеми й компоненти; **технічна архітектура**. Описує фізичні вузли системи та зв'язки між ними.

Автоматизовані процеси й функції. Система підтримки прийняття рішень за видом автоматизованої діяльності відноситься до систем обробки й передачі інформації. Об'єктами автоматизації є технічні процеси, пов'язані з інформаційним забезпеченням управлінської та аналітичної діяльності управлінського персоналу й фахівців підрозділів і вищого керівництва компанії. Цілями системи є: 1) *Інтеграція раніше роз'єднаних деталізованих даних*: історичних архівів, даних з оперативних систем, даних із зовнішніх джерел. 2) *Поділ наборів даних*: а) на використовувані для оперативної обробки; б) для вирішення задач підтримки прийняття рішень. 3) *Забезпечення всебічної інформаційної підтримки* максимальному колу користувачів.

Для реалізації поставлених цілей у рамках системи **підлягають автоматизації такі процеси**: 1) Збір даних. 2) Перетворення даних: очищення даних; узгодження даних; уніфікація даних; агрегування даних; 3) Зберігання даних: проміжне зберігання даних; нагромадження історичних даних. 4) Надання даних споживачам. 5) Супровід метаданих.

Інформаційне забезпечення. У загальному випадку інформаційне забезпечення системи складається з п'яти класів даних: джерел даних, оперативного складу даних, сховища даних, вітрини даних, репозитарію метаданих.

Проектування інформаційного забезпечення системи здійснюється зверху донизу. На підставі аналізу прецедентів використання системи, виявлених на етапі системно-аналітичного обстеження, визначаються подання даних кінцевим прикладним користувачам системи: склад показників та їхні розрізи. Здійснюється сегментація подань даних відповідно до їхньої проблемної орієнтації. Відповідно до груп подань вітрин даних, повинні бути визначені: виміри, їхні ієрархії й рівень деталізації. Наприклад, для тимчасового виміру повинен бути визначений мінімальний інтервал часу (день, тиждень, місяць), за яким будуть індексуватися показники у вітрині; базові показники, виміри, які індексують, і правила агрегування кожного показника за ієрархіями. Правила агрегування за ієрархічним виміром залежать від показника. Наприклад, якщо для доходу від продажів агрегування за часом здійснюється простим підсумуванням, то при досліженні ціни продукції агрегування за часом може бути реалізоване у вигляді середнього, максимального або мінімального значення за період агрегації.

Вибір конкретного способу подання вітрин ROLAP, MOLAP або HOLAP виконується, як

правило, на стадії реалізації системи. Виявлені виміри й показники служать вихідними даними для проектування сховища.

У першу чергу узагальнюються всі виявлені розрізи та їхні ієрархії. На їхній підставі проектується бізнес-простір сховища. Виміри, як правило, тісно пов'язані зі структурованою нормативно-довідковою інформацією компанії. Наприклад, вимірами сховища часто служать організаційна структура компанії, довідник адміністративно-територіального поділу, план фінансових статей компанії тощо. На просторі, що задається бізнес-вимірами, проектиують базові й похідні показники, які мають перебувати в сховищі. Для великих систем доцільно проводити сегментацію сховища за предметними областями.

На наступному етапі виконується аналіз результатів обстеження джерел даних. Під час вибору підходящого джерела до уваги беруться такі питання: 1) Якщо є більше одного джерела, чи варто визначити, яке з них краще? 2) Які перетворення необхідно виконати, щоб підготувати джерело до завантаження в сховище? 3) Чи будуть погоджені структури джерела та сховища? 4) Наскільки дані джерела узгоджені з нормативно-довідковою інформацією? 5) Що відбудеться, якщо джерело має кілька місць розташування? 6) Наскільки акуратні дані джерела? 7) Як джерело оновлюється? 8) Який вік і перспективність джерела? 9) Наскільки повні дані? 10) Що буде потрібно для інтеграції даних джерела в потік завантаження? 11) Яка технологія зберігання даних у джерелі? 12) Наскільки ефективно може здійснюватися доступ до джерела й т. ін.?

На підставі виконаного аналізу приймаються такі архітектурні рішення: визначаються склад, зміст і джерела потоків даних, що будуть надходити у сховище; накреслюються перетворення, що повинні бути виконані над даними при завантаженні, а також періодичність завантаження даних у сховище; при необхідності проектиуються структури оперативного складу даних і транзитних файлів; виявляються дані, відсутні в джерелах інформаційного сховища. Для таких даних, як правило, проектиуються процедури й регламенти ручного уведення.

Загальна структура репозитарію сховища є свого роду віддзеркаленням головної мети його побудови, а саме – максимально повно й швидко задовольнити потреби користувачів у тій або іншій інформації. Залежно від потреб користувачів в інформації, можна виділити такі її основні типи: **персональну інформацію**, тобто дані, яких потребують користувачі зі строго певними обов'язками й інформаційними потребами. Звісно, потребує значної попередньої обробки, або, інакше кажучи, має високий рівень агрегації. Найчастіше зберігається в МБД; **інформацію з бізнес-тем** – інформацію, що відповідає певній тематиці, наприклад, як фінансова діяльність організації. Для організацій, що мають близькі функціональні й організаційні структури, таку інформацію можна визначити як інформацію для підрозділу (у нашому випадку, для фінансової служби). Має більш широкий спектр, як у предметних

областях, так і в часі, але разом з тим прямо використовується рідше, ніж персоналізована інформація. Звичайно зберігається в змішаних структурах: МБД і реляційних таблицях; **детальні дані** – найдетальніша інформація, доступна в сховищі даних. Звичайними користувачами застосовується досить рідко, тільки у випадках необхідності докладного уточнення інформації. Зазвичай є полем діяльності аналітиків для видобутку знань (або пошуку схованих залежностей у великих обсягах інформації). Зберігається в реляційних структурах.

Компонентна архітектура. Система на самому верхньому рівні складається, як правило, із двох видів ПЗ: загального і спеціального.

До загального ПЗ відносяться: 1) *ПЗ проміжного шару*, що забезпечує мережний доступ до додатків і БД. Це мережні й комунікаційні протоколи, драйвери, системи обміну повідомленнями та ін. 2) *ПЗ завантаження й попередньої обробки даних*. Цей рівень містить набір засобів для завантаження даних з OLTP-Систем і зовнішніх джерел. Проектується, як правило, разом з додатковою обробкою: перевіркою даних на чистоту, консолідацією, форматуванням, фільтрацією та ін. 3) *Серверне ПЗ*, що є ядром всієї системи. Воно містить: сервери реляційних БД, сервери МБД, сервери додатків (пошукові, аналітичної обробки, видобутку знань тощо).

Спеціальне ПЗ є сукупністю програм, розроблювальних при створенні систем підтримки прийняття рішень. Вони поєднуються в такі **підсистеми**: підсистему завантаження даних, підсистему обробки запитів і подання даних, підсистему адміністрування.

У цій частині повинні бути спроектовані модулі, що складають підсистему, і алгоритми окремих процедур, які входять до їхнього складу.

Технічна архітектура. Серверне ПЗ працює під управлінням серверів додатків і серверів БД. Клієнтське ПЗ установлюється на ПК кінцевих користувачів. В останні роки намітилося стрімке впровадження технології “тонкого” клієнта, при якій на ПК користувача знаходить лише Web-Браузер, а вся функціональність клієнтського ПЗ завантажується із сервера додатків у вигляді JavaScript-програм або аплетів. Технічна архітектура багато в чому залежить від масштабів і вимог, що ставляться до її продуктивності й надійності. Залежно від цього, серверні компоненти системи можуть розташовуватися на одному комп’ютері або на кількох. Сегменти сховища й вітрини даних у великих системах можуть міститися на кількох комп’ютерах.

Реалізація. Дано стадія проекту безпосередньо пов’язана з розробкою й тестуванням компонентів інформаційного й спеціального ПЗ системи відповідно до розробленої на етапі проектування архітектури.

До основних результатів роботи на цьому етапі варто віднести: безпосередньо саму систему у вигляді загального й спеціального ПЗ, баз даних; план впровадження системи, що

повинен включати всі роботи із впровадження системи в замовника: пакування системи, доставку її замовникові, інсталяцію системи на технічних засобах замовника, тестування й доробку; набір тестів, які повинні бути виконані після установки системи в замовника; користувальницьку документацію й навчальні матеріали для користувачів системи.

Упровадження. Даня фаза полягає у виконанні робіт, передбачених планом впровадження, що був розроблений на попередньому етапі.

На стадії розгортання здійснюються монтаж і установка системи та окремих її компонентів у замовника. Здійснюється початкове завантаження сховища необхідними даними, виконується експериментальна експлуатація системи. Крім того, на стадії розгортання здійснюється навчання користувачів і співробітників служби технічної підтримки. Закінченням даного етапу вважається момент переходу до виробничої експлуатації сховища й СППР.

Список використаних джерел

1. Тарасенко Ф.П. Surveying Decision Support: New Realms of Analysis [Text] / Ф.П. Тарасенко // Database Programming and Design. – 2006. – № 4. – P. 37-42.
2. Щавелёв Л.В. Способы аналитической обработки данных для поддержки принятия решений / Л.В. Щавелёв // СУБД. – 2008. – № 4-5. – С. 23-25.
3. Codd E.F. Providing OLAP (On-Line Analytical Processing) to User-Analysts: An IT Mandate [Text] / E.F.Codd, S.B. Codd, C.T. Salley. – E.F. Codd & Associates, 2003. – 322 Р.
4. Сахаров А.А. Концепция построения и реализации информационных систем, ориентированных на анализ данных / А.А. Сахаров // СУБД. – 2006. – № 4. – С. 55-70.
5. Parsaye K. OLAP and Data Mining: Bridging the Gap / K. Parsaye // Database Programming and Design. – 2007. – № 2. – P. 83-88.
6. Gray J. Data Cube: A Relational Aggregation Operator Generalizing Group-By, Cross-Tab, and Sub-Totals [Text] / J. Gray, S. Chaudhuri, A. Bosworth, A. Layman, D. Reichart, M. Venkatrao, F. Pellow, H. Pirahesh // Data Mining and Knowledge Discovery. – 1997. – № 1. – P. 29-53.
7. Adomavicius G. Expert-Driven Validation of Rule-Based User Models in Personalization Applications / G. Adomavicius, A. Tuzhilin. // J. Data Mining and Knowledge Discovery. Jan. 2001. – P. 33-58.
8. Agrawal R. Fast Discovery of Association Rules. Advances in Knowledge Discovery and Data Mining / R. Agrawal et al // AAAI Press, Menlo Park. – Calif., 2006, chap. 12.
9. Srikant R. Mining Association Rules with Item Constraints / R. Srikant, Q. Vu, R. Agrawal // Proc. Third Int'l Conf. Knowledge Discovery and Data Mining. – AAAI Press. Menlo Park, Calif., 2007. – P. 67-73.
10. Киселев М. Средства добычи знаний в бизнесе и финансах / М. Киселев, Е. Соломатин // Открытые системы. – № 4. – 2007. – С. 41-44.
11. Асеев Г.Г. Проблема обнаружения нового знания в хранилищах данных методами Knowledge Discovery in Databases / Г.Г. Асеев // Вестник НТУ “ХПИ”. – Х. : НТУ “ХПИ”, 2006. – № 19. – С. 62-70.
12. Асеев Г.Г. Методы интеллектуального анализа данных в электронных хранилищах [Текст] / Г.Г. Асеев // Бионика интеллекта: науч.-техн. журн. – 2008. – № 1(70). – С. 28-33.

13. Хамфрис П. Уровни структуризации проблем принятия решений / П. Хамфрис // Сб. тр. НИИСИ. – М., 2004. – Вып. 9. – С. 3-20.
14. Ларичев О.И. Проблема взаимодействия человек – ЭВМ в системах подготовки принятия решений / О.И. Ларичев // Сб. тр. НИИСИ. – М., 2004. – Вып. 9. – С. 20-28.
15. Simon H. Heuristic problem solving: the next advance in operations research [Text] / H. Simon, A. Newell // Operations research. – 2008. – V. 6. – P.43-50.
16. Перегудов Ф.И. Введение в системный анализ / Ф.И. Перегудов, Ф.П. Тарасенко. – М. : Высш. шк., 2009. – 390 с.
17. Ларичев О.И. Объективные модели и субъективные решения / О.И. Ларичев. – М. : Наука, 2000. – 532 с.
18. Бекмуратов Т.Ф. Этапы построения и структурная организация системы поддержки принятия решений / Т.Ф. Бекмуратов, Г.М. Хаджиматова // Узб. журн. “Проблемы информатики и энергетики”. – 2009. – № 1. – С. 11-14.

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО ДІЛОВОДСТВА

O.V. Laba

У статті розглянуто особливості розвитку електронного діловодства. Виділено два етапи й п'ять основних рівнів автоматизації діловодних процесів. Охарактеризовано впровадження систем автоматизованої реєстрації документів, систем автоматизованого діловодства та корпоративних систем управління документами.

Ключові слова: автоматизація діловодства, електронне діловодство, системи автоматизованої реєстрації документів, системи автоматизованого діловодства, корпоративні системи управління документами.

THE MAIN STAGES OF DEVELOPMENT OF ELECTRONIC RECORDS MANAGEMENT

O.V. Laba

The peculiarities of development of electronic records management are considered in the article. Two stages and five main levels of automatization of records management processes are picked out. The introduction of automatized records registration systems, automatized records management systems and corporate records management systems are characterized.

Keywords: records management automatization, electronic records management, automatized records registration systems, automatized records management systems, corporate records management systems.

Інформаційне суспільство, в якому ми живемо, потребує від організацій, установ та підприємств (далі – організацій) упровадження новітніх інформаційних технологій, які можна вважати основним чинником ефективного здійснення управлінських функцій. Опрацювання стрімко зростаючих обсягів інформації, основу яких становлять документні потоки й масиви, можливе сьогодні лише за умови автоматизованої роботи з документами в організації. Впровадження

електронного діловодства й документообігу є сьогодні одним із ключових факторів успішної діяльності організацій.

Електронне діловодство, тобто створення електронних документів та автоматизована робота як з самими електронними документами, так і з електронними образами (формами) документів сьогодні можна вважати одним із кульмінаційних етапів автоматизації діловодства в організації. Актуальним, на наш погляд, є виокремлення особливостей розвитку електронного діловодства на різних етапах його впровадження в організаціях, установах та на підприємствах України.

Проблеми автоматизації діловодних процесів, передусім у центральних органах державної влади, висвітлювали такі науковці, як О.М. Загорецька, І.В. Двойленко, П. Козирев. Проблематику класифікування систем автоматизації діловодства та електронного документообігу досліджували Г.Г. Асєєв, С.Ю. Асєєв, А.Л. Маньковський, С. Сельченкова, Г. Перехрест, Є.В. Злобин, М.Ю. Острогорський та ін. Комплексну автоматизацію офісної роботи досліджував С.Л. Кузнєцов.

Не зважаючи на значну кількість наукових публікацій у цій галузі, а також на низку нормативно-правових документів, які регулюють автоматизацію діловодства й процеси впровадження електронного документообігу, перехід від традиційного діловодства до електронного відбувається не безперешкодно. Тому доцільним є, на наш погляд, саме історичний підхід до виділення основних етапів розвитку електронного діловодства.

Метою цього дослідження є виділення основних етапів розвитку електронного діловодства та основних рівнів автоматизації діловодства на шляху до впровадження електронного діловодства.

Для того, щоби простежити етапи розвитку електронного діловодства, слід, перш за все, звернути увагу на двоаспектність самого поняття *діловодство*.

Відповідно до визначення діловодства, поданого у ДСТУ 2732-2004 “Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять”, складовими діловодства є документування та організація роботи зі службовими документами [1].

Це одначає, що автоматизацію діловодства слід також розглядати у двох аспектах:

- автоматизація процесів документування управлінської інформації (тобто, автоматизація самих процесів створення службових документів);
- автоматизація роботи зі службовими документами (автоматизація документообігу, тобто, роботи діловодно-канцелярського персоналу).

Усі процеси автоматизації діловодства в історичному аспекті, а також з урахуванням еволюції документа в контексті розвитку інформаційних технологій, у найбільш загальному вигляді можна розділити на два умовні етапи:

1) автоматизоване діловодство – діловодство з використанням документів з паперовим носієм та їхніх аналогів в електронній формі (до 2003 р.);

2) електронне діловодство – діловодство з використанням електронного документа (з 2003 р. і до сьогодні).

2003 р. можна вважати переломним моментом в автоматизації діловодства у зв'язку з ухваленням Законів України “Про електронні документи та електронний документообіг” та “Про електронний цифровий підпис”, які на законодавчому рівні врегулювали можливість використання електронного документа з його обов'язковим реквізитом – електронним цифровим підписом, як офіційного документа, що дало початок становленню офіційного електронного діловодства в організаціях (установах та на підприємствах) України.

Така періодизація є умовою з кількох причин. По перше, 2003 р. відбулося лише законодавче врегулювання використання електронного документа з накладанням електронного цифрового підпису як його обов'язкового реквізита. На практиці офіційним початком цього етапу можна вважати 17 січня 2006 р., коли Центральний засвідчувальний орган вручив перше в Україні свідоцтво про акредитацію Центру сертифікації ключів електронного цифрового підпису. З другого боку, ЕЦП використовувався Національним банком України значно раніше, а саме – з 1994 р. у зв'язку з запровадженням системи електронних міжбанківських рахунків. По друге, можливість впровадження електронного діловодства в організації не означає, що автоматизоване чи навіть традиційне діловодство – період минулого. Сьогодні найбільш поширеною є гіbridна електронно-традиційна форма діловодства в організаціях. Впровадження електронного діловодства не означає повну відмову від паперових документів та автоматизованої роботи з ними.

Автоматизація діловодства – безперервний процес, який має свої особливості залежно від етапу розвитку. В межах кожного етапу розвитку електронного діловодства можна виділити певні рівні.

Для першого етапу автоматизації діловодства характерні такі рівні:

1. Автоматизація основних процесів документування. Основною характеристикою цього рівня є використання замість друкарських машинок для створення документів комп'ютерів з текстовими процесорами. Текстові процесори одними з перших застосовувалися для підвищення ефективності роботи в офісі. Текстові процесори дають можливість розміщення та оформлення тексту, перевірки орфографії та граматики, побудови складних графічних об'єктів у документі тощо [2]. Одним із найбільш поширених текстових процесорів є програмний продукт Microsoft Word, який найчастіше використовується для створення службових документів. Відомі також такі текстові процесори як AbiWord, Corel WordPerfect, KWord, OpenOffice.org Writer. Однак, не зважаючи на широкі можливості текстових процесорів щодо

створення службових документів, вони не забезпечують комплексної автоматизації всіх діловодних процесів. Крім того, не зважаючи на використання комп’ютерної техніки для документування управлінської інформації, найбільш рутинні операції діловодного персоналу виконуються вручну і передбачають журнальну або карткову ручну форму реєстрації документів.

2. Автоматизація роботи з документами. Для цього рівня характерна автоматизація роботи діловодно-канцелярського персоналу, передбачається використання комп’ютерної техніки для реєстрації документів, відстеження їхнього руху в організації тощо. Основним інструментом виступають системи реєстрації документів. Основний недолік цього рівня полягає в тому, що документообіг і документування – віддалені один від одного процеси, які відбуваються з використанням різних програмно-технічних засобів і не є складовими однієї системи.

Спільним для перших двох рівнів автоматизації діловодства є створення окремих автоматизованих робочих місць (АРМ) як працівників діловодного персоналу, так і інших категорій працівників, які беруть участь у процесах документування управлінської інформації.

Автоматизація діловодства на будь-якому рівні можлива лише за умови впровадження автоматизованих робочих місць працівників, що беруть участь у діловодних процесах. Автоматизоване робоче місце — це індивідуальний комплекс технічних і програмних засобів, призначений для автоматизації професійної діяльності працівника, що забезпечує ефективну роботу з документами й інформацією, необхідними для виконання його функцій [3]. АРМ передбачає сукупність технічного, програмного, ергономічного та інформаційного забезпечення.

Для першого та другого рівнів автоматизації діловодства в організації характерне використання індивідуальних автоматизованих робочих місць, не з’єднаних між собою, що приводить до ускладнення процесу передачі інформації, в тому числі й документної.

3. Об’єднання АРМів у локальні мережі організацій. Цей рівень характеризується використанням внутрішніх та зовнішніх мереж для передачі інформації, в тому числі й службових документів. На цьому рівні є можливим:

- облаштування групових автоматизованих робочих місць, що дозволяють спільну роботу з документами окремих груп працівників;
- облаштування внутрішніх мереж в організації – передбачається повний або частковий доступ працівників до документного фонду організації;
- використання зовнішніх мереж для передачі документної інформації (використання мережі Internet та електронної пошти для роботи зі службовими документами).

4. Використання систем автоматизованого діловодства. Цей рівень визначається обігом одночасно електронних форм документів та традиційних документів, створених засобами комп'ютерної техніки та нескладного офісного програмного забезпечення з використанням автоматизованих систем діловодства для відстеження руху документів в організації.

А. Лейченко дає досить широке визначення системи автоматизованого діловодства (САД), характеризуючи її як програмно-апаратний комплекс засобів, які дозволяють автоматизувати чи спростити виробничий процес або його частину [4]. С. Сельчекова вважає, що САД вирішують завдання автоматизованої реєстрації документних потоків, дозволяють здійснювати контроль виконання документів, а також зберігати інформацію про справи, в які були сформовані документи [5]. Такі системи можуть функціонувати як на окремому комп'ютері, так і в локальній мережі, однак їх доцільно використовувати в організаціях із невеликим обсягом документообігу.

Г. Перехрест вважає автоматизацію діловодних процесів, яка реалізується шляхом використання систем автоматизованого діловодства, першим етапом автоматизації роботи з документами в цілому [6]. Однак, доцільним вбачається використання цих систем лише в організаціях, де немає необхідності в передачі електронних документів.

Основною відмінністю і перевагою систем автоматизованого діловодства від виокремлених на другому рівні систем реєстрації документів є наявність в САД електронних форм документів. Це означає, що в САД передбачається не лише наявність метаданих службових документів, а й їхньої змістової частини у вигляді текстових файлів чи зображень.

На цьому рівні не використовується електронний документ з його обов'язковим реквізитом – електронним цифровим підписом. У системах автоматизованого діловодства циркулюють електронні форми документів, тобто, переведені в електронну форму документи, збережені на інших носіях (наприклад, відскановані традиційні документи).

Для другого етапу автоматизації діловодних процесів – електронного діловодства, можна виділити на сьогодні один рівень:

1. Використання корпоративних систем управління документами, основними складовими яких є системи електронного документообігу та автоматизованого діловодства. Цей етап характеризується використанням електронних документів та автоматизованої роботи з ними. Ці системи здійснюють комплексну автоматизацію як процесів документування, так і організації роботи з електронними документами в межах єдиної інформаційної системи організації.

На сьогодні цей етап можна охарактеризувати як найвищий рівень автоматизації діловодних процесів. Однак, його досягла лише незначна кількість організацій в Україні. Крім

того, саме на цьому етапі існує найбільша кількість неврегульованих моментів як на науковому, так і на практичному рівнях.

Значна кількість науковців розглядають впровадження систем електронного документообігу (СЕД) як апогей автоматизації діловодства в організації. Г. Перехрест акцентує увагу на таких особливостях СЕД, як можливість керування процесами створення, передавання та зберігання електронних документів [6]. І хоча для традиційного документообігу не характерний, приміром, процес створення документів, для електронного документообігу таке твердження є абсолютно справедливим, виходячи з визначення самого електронного документообігу, поданого в Законі України “Про електронні документи та електронний документообіг” [7], за яким електронний документообіг не обмежується рухом електронних документів, а передбачає і процес документування управлінської інформації, і зберігання електронних документів.

С. Сельченкова розглядає системи електронного документообігу як проміжний рівень в автоматизованих системах управління документами, при цьому на найвищий рівень відносяться корпоративні системи управління документами (КСУД), які забезпечують універсальне середовище для роботи з усіма видами документів та їхнього зберігання в масштабах організації в цілому [5].

У результаті досліджень, що базуються на вивченні Європейської спеціалізації MoReq, а також Інтернет-ресурсів розробників автоматизованих систем управління документами, М. Цивін дійшов висновку, що як еквівалент англомовному терміну *Electronic Record Management System* у вітчизняній практиці найчастіше вживаються терміни *автоматизована система управління документацією*, *електронна система управління звітами*, *система управління електронними офіційними документами*, *система електронного документообігу* [8], що свідчить про відсутність єдиної термінології в цій галузі.

Не зважаючи на неврегульованість питань щодо систем електронного документообігу, корпоративних систем управління документами та інших суміжних понять уже навіть на термінологічному рівні, спільними для цього виду систем є такі фактори:

- на сьогодні в Україні системи такого роду розглядаються як найвищий рівень автоматизації діловодних процесів в організації;
- вони передбачають роботу з електронними документами, тобто з тими документами, на які накладається електронний цифровий підпис;
- функціональність таких систем розширюється і включає можливість роботи не лише з електронними документами, але і з електронними формами документів та автоматизовану реєстрацію традиційних документів;

– упровадження в організації СЕД, КСУД чи інших схожих систем не означає сьогодні повну відмову організації від традиційного (паперового) діловодства. Тобто, навіть для організацій із найвищим рівнем автоматизації діловодних процесів характерна гібридна електронно-традиційна система діловодства.

Процес автоматизації діловодства в організації не передбачає обов'язкового його перебігу за всіма виділеними рівнями. Це означає, що на практиці організація може здійснити перехід до електронного діловодства, минувши проміжні рівні.

Використана література

1. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять : ДСТУ 2732-2004. – Чинний від 2005-07-01. – К. : Держспоживстандарт України, 2005. – IV, 32 с. – (Національний стандарт України).
2. Попов Ю.Д. Текстовий процесор Microsoft Word / Ю.Д. Попов, В.П. Шевченко. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 1998. – 72 с. – Режим доступу : <http://www.nbuu.gov.ua/libdoc/98pjdpmw.htm>. – Назва з екрану.
3. Финансовый словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/fin_enc/19820. – Название из экрана.
4. Лейченко А.Л. Проектирование систем автоматизации делопроизводства [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 05.13.01 / А.Л. Лейченко. – Санкт-Петербург, 2004. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/221971.html>. – Название из экрана.
5. Сельченкова С. Автоматизированные системы управления документами / С. Сельченкова // Секретарь-референт. – 2005. – № 01 (26). – С.12-15.
6. Перехрест Г. Впровадження електронного документообігу: критерії вибору / Г. Перехрест // Довідник секретаря та офіс-менеджера. – 2007. – № 5. – С. 20-25.
7. Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг” [Електронний ресурс] : за станом на 22 трав. 2003 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=851-15> – Назва з екрану.
8. Цивін М.Н. Термінологічні проблеми вивчення дисципліни “Електронний документообіг” / М.Н. Цивін // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія: науковий журнал / НАККМ. – К., 2010. – №1. – С. 7-11.

**АНАЛІЗ СТАНУ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ АРХІВІВ ЯК ОСНОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ
СИСТЕМИ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРАЄЗНАВЧИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ПОДІЛЛЯ**

Л.В. Климчук

У статті розглянуто засади створення та функціонування архівних інформаційних ресурсів у мережі Інтернет, охарактеризовано веб-сайти архівних установ Поділля та зазначено про необхідність їхньої подальшої модернізації.

Ключові слова: краєзнавство, інформаційні технології, веб-сайт, архівні установи, Інтернет, Поділля.

**INFORMATION TECHNOLOGY AS A BASIS FOR IMPROVEMENT
DOCUMENTARY SYSTEM OF REGIONAL STUDIES PODILLIA**

The article deals with the Creation and Operation of archival information resources on the Internet, characterized web sites of archival institutions Podillia and indicated the need of further modernization.

Keywords: regional studies, information technology, web sites, archival institutions, the Interne, Podillia.

На сучасному етапі розвитку краєзнавчої документальної бази питання використання краєзнавчих інформаційних ресурсів архівних фондів набули надзвичайної актуальності. Необхідність їхнього дослідження зумовлена посиленням значення в сучасному інформаційному суспільстві архівних документів з історії рідного краю та дослідженням геологічного коріння. Вимогою сьогодення є аналіз та узагальнення міжнародного й українського досвіду в поєднанні традиційних форм і новітніх носіїв з використанням документальної інформації в архівах та вироблення спільніх проектів державного та міжнародного рівня із використанням інформаційних ресурсів архівних документів. Сьогодення потребує, аби архіви не лише забезпечували користувачам доступ до краєзнавчих документів через читальні зали та інформаційні бази, а надавали їм якомога повну та об'єктивну інформацію про склад і зміст краєзнавчих архівних фондів через відповідний комплекс науково-довідкових засобів у мережі Інтернет.

Важливе значення для узагальнення досліджуваної проблеми мають низка публікацій науковців Г. Боряка, Л. Дубровіної, Л. Юдіної, А. Кисельової та ін. Основні форми репрезентації архівних ресурсів у мережі Інтернет досліджував Г. Боряк, а у працях Л. Дубровіної обґрунтовано концептуальні засади інформатизації архівної справи в Україні та узагальнено діяльність Інституту рукопису НБУВ в галузі археографії та архівознавства [1-2].

Л. Юдіна досліджувала використання інформаційних ресурсів НАФ України та довела, що організація правового та інтелектуального доступу до архівної інформації відповідає загальносвітовим тенденціям. А над узагальненням наявних архівних інформаційних ресурсів у мережі Інтернет, їхньою структурою, наповненістю, дослідженням основних напрямів розвитку та перспектив розробки сайтів працювала А. Кисельова [3-4].

Окремі питання, пов'язанні з електронними ресурсами та функціонуванням електронних документів, висвітлювалися в публікаціях Г. Власової, Н. Гайсинюк, Л. Бабко, В. Іванова, Ю. Яковлевої та ін. Специфіку електронних документів, електронного документообігу з точки зору документознавства розглянуто у працях Г. Асеєва, М. Болдовського, П. Марченка, В. Рудюк [5-6].

М. Слободянком у контексті обґрунтування напрямів документознавчих досліджень розглядаються теоретико-методологічні питання щодо осмислення понять інформаційного джерела та його комунікаційної функції, аналізуються перспективні напрями подальших досліджень [7-8].

Базові поняття документознавства та архівознавства *документ, документна інформація, документальна система* мають певну історію і, зокрема, набувають нового змісту в різних науках та галузях знань. Нині відбувається подальша еволюція цих понять уже у сфері електронних інформаційних технологій, і поряд з поняттями *електронний документ, електронна інформація та електронна документально-інформаційна система*, дедалі частіше застосовують споріднені терміни *веб-ресурс (Інтернет-ресурс), веб-сайт, веб-документ*.

Веб-сайт розглядається як документально-інформаційна система (йому притаманні всі ознаки такої системи у класичному розумінні: наявність масиву документів, засобів інформаційного пошуку, техніко-технологічних засобів фіксування, зберігання та представлення інформації), що існує у вигляді організованої сукупності електронних документів та їхніх зв'язків. Інформаційний ресурс веб-сайтів розглядається як сукупність документів та інших даних, що існують в електронній формі, цілеспрямовано взаємопов'язаних між собою як різновидові інформаційні джерела. Тобто, крім документів, існують також дані, не організовані у вигляді документів, що не мають відповідного складу

реквізитів, які можуть характеризувати ці записи як документ. Веб-портал розглядається як сукупність веб-сайтів, об'єднаних за певною ознакою відповідно до цільового призначення такої сукупності та змісту інформаційних потреб користувачів [9].

Веб-сайт архівної установи умовно можна назвати новим видом архівного довідника – комплексним електронним довідником оперативного характеру [1]. Можливості такого довідника досить широкі: він може включати описову (повідомлення, хроніка, огляд тощо), бібліографічну та археографічну (каталоги, покажчики, списки, переліки), едиційно-текстову (публікація джерел та наукових ресурсів), зображенську (в т. ч. кіно-фото-ресурси) інформацію, у т. ч. й краєзнавчого змісту, бази даних тощо. Існування такого сайту є неодмінною умовою подальшого розвитку засобів оперативного надання архівної інформації споживачам, інноваційної діяльності архівних установ, розвитку теорії і практики архівної справи в умовах інформатизації суспільства в цілому.

Входження України до єдиного інформаційного простору та інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій привели до стрімкого накопичення документів та інформаційних ресурсів із цифровими носіями. Відтак, перед архівістами посталася проблема зберігання такого виду інформації та створення електронних архівів. Упродовж 1990-х рр. у світі були здійснені перші спроби створення електронних архівів.

Зокрема, 1998 р. у Великої Британії консорціум “The Consortium of University Research Libraries” (Консорціум університетських дослідницьких бібліотек), за участі Національного архіву PRO (Public Records Office), розробили проект типового електронного архіву CEDARS (the CURL Exemplars in Digital Archives). Того самого року у Сполучених Штатах Америки був створений перший Національний електронний архів – ERA (Electronic Records Archives). Новим етапом розбудови електронних архівів стало ухвалення 2003 р. XXXII Генеральною конференцією ЮНЕСКО “Хартії про збереження цифрової спадщини”. У цьому документі, зокрема, зазначається, що цифрова спадщина – це унікальна скарбниця людських знань, створена як у цифровому вигляді, так і шляхом конверсії існуючих ресурсів на аналогових носіях [11].

А. Кисельова у своєму дослідженні надала характеристику сайтам архівних установ в Україні і за кордоном. Усі зарубіжні архівні ресурси, представлені на веб-сайтах у мережі Інтернет, як правило, структуровані так: пошукові засоби; нормативно-правова база (архівне законодавство); виставки он-лайн; міжнародне співробітництво; конференції зустрічі; загальна контактна інформація; публікації; довідкова інформація; послуги, що надаються установами; генеалогічні дослідження; БД та каталоги; зворотній зв’язок із користувачем; питання – відповідь; мовні версії [3]. Дослідниця класифікує інформаційні ресурси архівів за масштабами (рівнями) кумуляції інформації на такі: міжнародні, національні, державні,

регіональні (обласні), муніципальні (міські), ресурси інших архівних установ, громадських організацій тощо. За змістом поділяє на універсальні та тематичні. За характером інформації: первинні, вторинні, змішані [3].

Одним із найбільш рейтингових за багатьма показниками може вважатися сайт Національного архіву Австралії. Універсальність австралійської системи полягає в тому, що вона представляє колосальний обсяг документальної інформації на рівні подокументної одиниці опису (item level): каталог містить описи 2,6 млн од. зб., що становить 10 % архівного фонду Австралії. Завершення повного подокументного представлення в Інтернеті національної архівної спадщини цієї країни потребуватиме, за обрахунками спеціалістів, 80 років. І це – без урахування нових надходжень. Цифрові копії цих документів можна замовити в режимі on-line (як правило, строк виконання – до трьох місяців). Каталог Національного архіву Австралії містить описи 80 тис. колекцій (series), а також інформацію про 9 тис. фондоутворювачів і власників зібрань [4].

Рівень організацій сайтів – різний у різних країнах. Він залежить від основного призначення довідкової системи, від інформаційного потенціалу держави та підтримки нею архівної галузі, концепцій розвитку сайтів, наявності висококваліфікованих фахівців у цій галузі тощо. У багатьох російських архівних веб- сайтах представлена тільки адміністративно-управлінська інформація та номенклатура послуг. Виставляються науково-інформаційні ресурси законодавчого характеру, сторінки про профільні видання та архівну періодику, інформація про наради, конференції, хроніка поточних подій. Нерозробленою залишається така важлива складова, як змістовні відомості про фонди і краєзнавчі документи архівів.

В Україні офіційний веб-сайт Державного комітету архівів України (ДКАУ) створено 24 грудня 2000 р. відповідно до Указу Президента України від 31 липня 2000 р. № 276а/2000 “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” та Розпорядження Президента України від 2 вересня 2000 р. № 273/2000-рп “Про невідкладні заходи щодо розвитку архівної справи” як основний державний інформаційний ресурс глобальної комп’ютерної мережі Інтернет в архівній галузі та архівній інформатизації [11].

Веб-сайт ДКАУ в розділі “Архіви України” містить перелік архівних установ, а саме: ДКАУ, УНДІАСД, 11 центральних державних, 28 місцевих, 10 галузевих державних архівних установ, відомчих архівних установ (НАН України, Міністерства культури і туризму України та Міністерства освіти і науки України) та надає можливість переходу безпосередньо до сторінок кожної установи.

На сьогодні інформаційний потенціал архівів Поділля (Державного архіву Хмельницької області (ДАХО), Державного архіву Вінницької області (ДАВО), Кам'янець-Подільського міського державного архіву (К-П МДА)) складає близько 14 651 фондів, до яких входять понад 4 120 711 одиниць зберігання [12-14]. Рационалізація їхнього використання потребує вдосконалення системи документаційних комунікацій за рахунок інформатизації традиційних технологічних процесів, у т. ч. й модернізації довідкового апарату (ДА) шляхом створення типових документів вторинного рівня у вигляді баз та банків даних, веб-порталів та сайтів.

Аналіз контенту сайтів архівів Поділля (ДАХО, ДАВО, К-П МДА) дає можливість визначити структуру та організацію розділів, їхнє краєзнавче ресурсне наповнення. На сайтах даних установ подано відомості про історичні віхи розвитку архівної установи, його фонди, НДА, міжфондові та фондові покажчики, перелік тематичних та фондових оглядів, інформацію щодо змісту науково-довідкової бібліотеки та бібліографію. Впровадження інформаційних технологій дозволить представити документальну краєзнавчу базу на сайтах державних архівів, зробивши її доступною для широкого загалу.

Аналізуючи структуру та інформаційну насиченість сайтів, можна зазначити, що їх організація подібна та розроблена за однією схемою. Але менш інформативним є сайт ДАХО [12]. Його фонди не розкриті повним обсягом як веб-сайти ДАВО та К-П МДА.

Веб-сайт ДАВО – єдиний серед архівних установ Поділля, що містить фондові покажчики. На сайті детально розкрито зміст фондів архіву. Надається інформація про значно більшу кількість тематичних та фондових оглядів, ніж це розміщено на веб-сторінках ДАХО та К-П МДА. Бібліографія складається з 40 джерел, що також значно більше, ніж на інших сайтах архівних установ Поділля [13]. Особливої уваги заслуговує інформація про автоматизовані бази даних, що представлена лише на сайті К-П МДА [14].

На жаль, на веб-сайтах ДАХО, ДАВО, К-П МДА відсутні повнотекстові документи та оцифровані копії вже існуючих паперових документальних джерел. Не продемонстровані виставки on-line.

Прикладом для подальшої роботи може слугувати веб-сайт Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО). Крім зазначених розділів, що були представлені на сайтах архівних установ Поділля на сторінках сайта ДАЧО, є додаткові, а саме: новини; анонси; виставки on-line (представлені оцифровані унікальні документи в тематичних та фотовиставках); послуги (розділ містить витяг цін та повну версію); консультації; вакансії; контакти; посилання; звернення громадян (запити, консультації); архівні новини (у хронологічному порядку); запобігання проявам корупції (нормативно-правові акти, план заходів, методичні рекомендації, інформація про притягнутих до відповідальності за

порушення закону); програми; нормативно-правові акти; архівні установи області (надається можливість безпосереднього переходу до архівного відділу міських рад, архівного відділу райдержадміністрації, трудового архіву); інформуємо громадкість (звіт про роботу архіву за минулий рік) [15].

Особливе значення для інформаційного забезпечення краєзнавчих досліджень мають веб-сайти обласних державних адміністрацій (ОДА). Дослідженю структури, функціонування веб-сайтів обласних державних адміністрацій як документально-інформаційних систем, спрямованих на вдосконалення якості та результатів діяльності цих органів, присвятила роботу Л. Чекмарьова [9]. У дослідженні з'ясовано зміст інформаційних ресурсів різних ОДА, документальну складову, структуру веб-сайтів, загальні та спеціальні функції, які виконують сайти ОДА як документально-інформаційна система. Серед спеціальних функцій вона визначила: управлінську, правову та джерелознавчу. Але, на нашу думку, варто до спеціальних функцій додати ще одну – краєзнавчу. Адже на сайтах представлена інформація, що відображає життя регіону. Найбільший прояв розвитку краєзнавчого характеру документально-інформаційних ресурсів відбувається у гуманітарній сфері ресурсів веб-сайтів ОДА, що відображає реальний вплив цього інформаційного ресурсу на духовний розвиток регіону. Такий вплив здійснюється завдяки таким рубрикам як історія краю, його символіка, видатні діячі, культура і традиції українського народу та інших національних меншин, які мешкають на цій території, інформація щодо культурно-мистецьких заходів, пов'язаних із краєм архівних першоджерел та інших історичних пам'яток, туристичних маршрутів, охорони унікального природного ландшафту, патріотичного виховання, освіти, науки, культури тощо.

Слід зазначити, що, на думку вітчизняних фахівців, "...хоча Україна і не стоїть осторонь світових процесів, рівень державної підтримки процесів інформатизації в ній не відповідає сучасним тенденціям та вимогам [16]".

Отже, для вдосконалення документальної бази краєзнавчих досліджень електронний ресурс веб-сайтів архівів Поділля потребує подальшої розробки та має розвиватися за кількома напрямами. Створення та введення нових рубрик надасть можливість більше розкрити інформаційний документальний потенціал краєзнавчого архівного фонду, що полегшить виявлення краєзнавчої інформації. Налагодженню діалогу з користувачами сприятиме створення окремого розділу, де підтримуватиметься зворотній зв'язок та інформування. А розділ соціологічного дослідження дозволить своєчасно реагувати та задовольняти краєзнавчі інформаційні потреби користувачів. Представити повний перелік безоплатних та платних послуг, які надає архів, можна на сторінці правил користування архівною установою. А розробка та систематичне оновлення краєзнавчих виставок on-line на

веб-сайті дозволить продемонструвати унікальні документи та зробить веб-портал більш інформативним.

Використана література

1. Боряк Г.В. Информатизация архивного дела в Украине: Опыт, проблемы и перспективы / Г.В. Боряк // Архивы в новом веке: Стратегические вопросы автоматизации архивов : Междунар. конф. стран Центральной и Восточной Европы "Colloquia Jerzy Skowronek dedicata". – Варшава, 2001. – С. 76-82.
2. Боряк Г.В. Національна архівна інформаційна система "Архівна та рукописна україніка" і комп'ютеризація архівної справи в Україні: 36 наук. праць / Г.В. Боряк. – Вип. I: Інформатизація архівної справи в Україні: Сучасний стан та перспективи. – К., 1995. – 308 с.
3. Кисельова А.А. Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі: види, доступ, перспективи : автореф... дис.... канд. іст. наук за спец. 07.00.10 архівознавство, документознавство / А.А. Кисельова; Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства ДКА України. – К., 2005. – 16 с.
4. Юдіна Л.М. Використання інформаційних ресурсів Національного архівного фонду України: науково-методичні засади, напрями та форми (1993 – 2004 рр.) : автореф... дис.... канд. іст. наук за спец. 07.00.10 – архівознавство, документознавство / Л.М. Юдіна; Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства ДКА України. – К., 2005. – 16 с.
5. Асєєв Г. Методологія електронного документообігу: динамічні архіви / Г. Асєєв // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 2. – С. 22-25.
6. Асєєв Г. Методологія електронного документообігу: схеми і вимоги до них / Г. Асєєв // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 3. – С. 29-32.
7. Слободянік М.С. До питання про структуру і проблематику сучасного документознавства / М.С. Слободянік // Документознавство та інформаційна діяльність: наука, освіта, практика. – К., 2003. – С. 51-52.
8. Слободянік М.С. Структура сучасного документознавства / М.С. Слободянік // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 4. – С. 18-21.
9. Чекмар'єва Л.О. Веб-сайт обласної державної адміністрації України як документально-інформаційна система: засади функціонування, структура, зміст : автореф... дисертації канд. іст. наук за спец. 07.00.10 – архівознавство, документознавство / Л.О. Чекмар'єва; Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства ДКА України. – К., 2008. – 23 с.
10. Електронний архів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/Electronic/> E_A.php. – Назва з екрана.
11. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : Указ Президента України від 31.07.2000 р., № 276а / 2000 [Електронний ресурс] – Режим доступу : // <http://www.e-ukraine.org.ua/index.php?mod=7>. – Назва з екрана.
12. Державний архів Хмельницької області [Електронний ресурс : веб-сайт]. – Режим доступу : http://www.inf_dahmo@hm.ukrtel.net. – Назва з екрана.
13. Державний архів Вінницької області [Електронний ресурс : веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua>. – Назва з екрана.
14. Кам'янець-Подільський міський державний архів [Електронний ресурс : веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.office@arxiv.kp.km.ua>. – Назва з екрана.
15. Державний архів Чернігівської області [Електронний ресурс : веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.arch.rbone.ci.net.ua>. – Назва з екрана.
16. Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій : Указ Президента України від 20.10.2005 р., № 1497/2005 // Уряд. кур'єр. – 2005. – 1 лист.

БІБЛІОТЕКА ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

O.B. Бобришева

У статті розглянуто специфічні риси та визначено базові елементи системи інформаційної безпеки бібліотечного закладу. На основі узагальнень і авторських пропозицій сформульовано визначення понять “інформаційна безпека бібліотеки”, “забезпечення інформаційної безпеки бібліотеки”. Висловлено пропозицію щодо розгляду бібліотеки як одного з суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки суспільства і держави.

Ключові слова: інформаційна безпека бібліотеки; соціально-комунікаційний інститут; інформаційна безпека суспільства; забезпечення інформаційної безпеки; захист електронних ресурсів; захист персональних даних.

LIBRARY AS A SUBJECT OF MAINTENANCE OF INFORMATION SAFETY

Peculiar features and base elements of information safety system of library institution are considered in the article. There are formulation of such concepts as “information safety system of library”, “maintenance of information safety system of library”, that base on generalizations and author's offers.

The author offers to consider library as one of the subjects that provides information safety system of societies and the whole state.

Keywords: *information safety system of library, social-communication institute, information safety system of societies, maintenance of information safety system, protection of electronic resources, protection of personal datas.*

Глобалізаційні тенденції розвитку сучасного суспільства потребують вирішення нових проблем. За умов широкого використання засобів обчислювальної техніки, мережевих ресурсів та новітніх технологій в інформаційній діяльності перед соціально-комунікаційними інститутами, зокрема бібліотеками, постає завдання захисту інформаційних ресурсів та забезпечення інформаційної безпеки. Як указує В. Горовий, за допомогою бібліотечних установ – сучасних інформаційних центрів “на основі ефективного використання національних інформаційних ресурсів може вдосконалуватись система національної інформаційної безпеки [6, 39]”. Тож, метою цієї статті є детальний розгляд бібліотеки як

суб'єкта формування системи інформаційної безпеки та одного з гарантів забезпечення інформаційної безпеки суспільства.

Аналіз наукової літератури з відповідної тематики показує, що проблема інформаційної безпеки бібліотек відзначається складністю та не одноманітністю, тому доцільним є розгляд підходів до визначення поняття *інформаційна безпека бібліотеки*. У спеціалізованих бібліотекознавчих джерелах зазначений термін трапляється досить рідко та використовується для визначення різних аспектів забезпечення безпеки інформаційної діяльності бібліотек. Поширенішим для проаналізованих джерел є більш загальний термін *інформаційна безпека*. Розглянемо підходи до його тлумачення, подані в довідкових виданнях бібліотечно-інформаційної галузі.

Одним із перших бібліотекознавчих довідкових видань, яке включає близькі до терміна *інформаційна безпека* термінологічні поняття *захист даних*, *захист пам'яті* та ін., є підготовлений Бібліотекою з природничих наук РАН 1995 р. “Терминологический словарь по библиотечному делу и смежным отраслям знания” [12]. Аналіз подальших російських та українських публікацій з бібліотечної справи показує, що найбільш активно терміни *інформаційна безпека* та *захист інформації* в бібліотечно-інформаційній сфері почали використовуватися з 2007 р. Саме цього року вийшли друком фундаментальне довідкове видання з бібліотечної справи “Библиотечная энциклопедия” [4] та термінологічний путівник із бібліотекознавства, бібліографознавства та інформатики, розроблений ученими Самарської державної академії культури і мистецтв. І в першому, і другому виданні серед інших подається тлумачення нових для бібліотечно-інформаційної галузі понять, у т. ч. й *інформаційна безпека*. Не зважаючи на те, що поняття *інформаційна безпека* широко використовується різними авторами бібліотечної галузі, єдиного його визначення в джерелах, які аналізувалися, виявити не вдалося.

У “Библиотечной энциклопедии” інформаційна безпека прирівнюється до безпеки інформаційної діяльності та розглядається як: 1) запобігання загрози суспільству, групі людей або навколошньому середовищу від використання засобів чи продуктів сучасної інформаційної технології; 2) захист даних (інформації), захист обчислювальних мереж [4]. Російський термінограф бібліотечно-інформаційної галузі Ф.С. Воройський розглядає термін *інформаційна безпека* у таких значеннях: 1) ознака, що характеризує відсутність загрози людському співтовариству, певній групі людей, навколошньому середовищу від використання засобів чи продуктів сучасної інформаційної технології; 2) стан захищеності даних (інформації), що оброблюється засобами обчислювальної техніки чи автоматизованої системи, від зовнішніх та внутрішніх загроз; 3) сукупність правових, організаційних, технологічних заходів та засобів, призначених для запобігання втрат чи

неправильного використання інформації [5]. Учені Самарської державної академії культури і мистецтв розуміють інформаційну безпеку як захищеність потреб громадян у якісній (цінній) інформації, необхідній для їхньої виробничої та суспільної життєдіяльності, освіти та розвитку [3].

Щодо новітніх українських довідкових видань, детальний аналіз поняття *інформаційна безпека* в аспекті соціальних комунікацій подається в словнику-довіднику, що був підготовлений В.О. Ільганаєвою [7]. У цьому виданні дефініція названого вище терміна має кілька аспектів та тлумачиться як: 1) стан захищеності інформаційного середовища суспільства, що забезпечує її формування та розвиток в інтересах громадян, організацій та держави; 2) система заходів держави та громадянських інститутів суспільства, правового, організаційного, технічного, етичного тощо характеру, що забезпечує: захист особистості, груп суспільства від несанкціонованого доступу до інформації чи її використання; захист інформаційних ресурсів і потоків інформації; попередження антигуманних, антилюдських агресивних ситуацій у соціально-комунікаційній сфері, що призводить до негативного впливу на індивідуальну та суспільну свідомість. Автор словника-довідника вважає, що інформаційна безпека включає також інформаційно-психологічну безпеку, яка забезпечує стан захищеності громадян, їхніх груп та соціальних прошарків, а також населення в цілому від негативних інформаційно-психологічних впливів; інформаційно-енергетичну безпеку як стан захищеності людини та суспільства, а також усієї біосфери планети від негативного впливу енергетичних, електромагнітних полів природного та техногенного походження. У цьому виданні підкреслюється, що інформаційна безпека передбачає цілеспрямовану підтримку стійкого функціонування та розвитку соціально-комунікаційних структур.

Таким чином, аналіз довідкових видань бібліотечно-інформаційної галузі дає підстави дійти таких висновків:

1) поняття *інформаційна безпека* є багатоаспектним, що зумовлює неодноманітність визначень, поданих у проаналізованих джерелах, та ускладнює вироблення єдиної дефініції терміна, що розглядається;

2) серед основних аспектів інформаційної безпеки розглядаються такі, як: організаційно-правовий (гарантування запобігання втрат та надання якісної та надійної інформації), інженерно-технічний (захист та безпека даних), психологічний (відсутність загрози від використання інформаційних технологій);

3) не зважаючи на широке використання поняття *інформаційна безпека* спеціалістами бібліотечно-інформаційної галузі, у жодному з проаналізованих довідкових джерел не було виявлено терміна *інформаційна безпека бібліотеки*.

Науковий інтерес становлять теоретичні розробки зарубіжних колег. Аналізуючи термін *інформаційна безпека бібліотеки*, російський учений Л.І. Альошин пропонує таке його визначення: захищеність інформації від несанкціонованих та непередбачених впливів, які тягнуть за собою її копіювання, часткову чи повну втрату, а також заміну всіх чи деякої частини інформаційних ресурсів [1]. Проте, в статті американського вченого Г. Н'юбі “Information security for libraries” (“Інформаційна безпека для бібліотек”) [13] підкреслюється, що інформаційна безпека в сучасних бібліотеках не може бути обмеженою лише захистом комп’ютерних даних. Автором пропонуються такі складові інформаційної безпеки бібліотеки: управління інформацією, конфіденційність та цілісність даних, фізична безпека комп’ютерного устаткування, контроль різноманітних видів доступу до інформації, застосування ефективних методів дублювання інформації. На думку автора, ці складові мають ураховуватися для бібліотек усіх типів і видів, незалежно від кадрового складу, кількості та якості комп’ютерного устаткування. Тож, визначення, пропоноване Л. І. Альошиним, є дещо вузьким та попереджує включення додаткових складових, які відповідали б сучасним теоретичним розробкам і законодавчим нормам у галузі інформаційної безпеки.

Відсутність чіткого визначення поняття *інформаційна безпека бібліотеки* зумовила необхідність конкретизувати його значення через розгляд об’єкта та суб’єкта забезпечення інформаційної безпеки, які є характерними для умов діяльності вітчизняних бібліотек та виконуваних бібліотеками функцій. Аналіз законодавчих джерел та наукових публікацій показує, що як об’єкт інформаційної безпеки в першу чергу розглядається інформаційне середовище. У теорії соціальних комунікацій під інформаційним середовищем розуміється сукупність інформаційної інфраструктури, інформаційних технологій, інформаційних ресурсів та інформаційних відносин; сукупність технічних та програмних засобів збереження, переробки та передачі інформації, а також політичні, економічні та культурні умови реалізації процесів інформатизації [7]. Спеціалістами бібліотечної галузі інформаційне середовище розуміється як сфера діяльності суб’єктів, пов’язана зі створенням, перетворенням, розповсюдженням та споживанням інформації [3]. Якщо розглядати інформаційне середовище бібліотеки як об’єкт її інформаційної безпеки, інформаційну безпеку бібліотеки можна визначити як стан захищеності інформаційного середовища бібліотеки, при якому забезпечується надійний захист її інформаційних ресурсів та запобігається нанесення матеріальної і моральної шкоди користувачам, персоналу й бібліотечному закладу через неправомірне використання та негативний вплив інформації.

Щодо терміна *забезпечення безпеки*, його детальний аналіз був проведений такими вченими, як В.Я. Асанович, Г.Г. Маньшин [2], А.О. Стрельцов [11]. Вони дійшли висновку,

що забезпечення інформаційної безпеки являє собою сукупність діяльності, засобів та суб'єктів забезпечення. При цьому поняття *суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки* не закріплено нормативно в законодавстві України. Спеціалістами в галузі права в якості таких суб'єктів пропонується розглядати систему державних і недержавних інституцій, а також громадян України, об'єднаних спільною метою щодо захисту національних інтересів в інформаційній сфері [10]. Виходячи з такого розуміння, бібліотека як соціальний інститут може виступати суб'єктом забезпечення інформаційної безпеки. Враховуючи підхід, поданий в інформаційному законодавстві України та зважаючи на специфіку бібліотеки як закладу, що здійснює інформаційну діяльність та надає інформацію користувачам, пропонуємо визначення поняття “забезпечення інформаційної безпеки бібліотеки”: *система правових, організаційних, технологічних методів та засобів, що реалізується бібліотекою з метою забезпечення надійного захисту інформаційного середовища бібліотеки від внутрішніх та зовнішніх загроз та гарантування інформаційно-психологічної безпеки користувачів та персоналу.*

Для найбільш глибокого вивчення проблеми інформаційної безпеки бібліотек доцільним є визначення специфіки бібліотечного закладу як суб'єкта забезпечення інформаційної безпеки, які пов'язані з його характером діяльності та функціональними особливостями. По-перше, важливіша з характерних ознак бібліотечно-інформаційних закладів породжується однією з виконуваних бібліотекою функцій, а саме з комунікаційної. За твердженням Р.С. Мотульського, комунікаційну функцію бібліотека здійснює за допомогою надання користувачу документа, відомостей про нього, інформації, що міститься у документі, організації усного спілкування між користувачами та реальними чи потенційними авторами документів та носіями соціально значущої інформації [9]. З огляду на це, особливість бібліотеки як суб'єкта забезпечення інформаційної безпеки полягає в тому, що, надаючи широкому колу користувачів доступ до інформаційних ресурсів, бібліотека має водночас забезпечити її безпеку даних. У даному випадку користувачі бібліотечно-інформаційних систем виступають і головним суб'єктом системи бібліотечного обслуговування, і додатковим джерелом навмисної або ненавмисної загрози інформаційним ресурсам бібліотеки.

По-друге, специфічна риса виникає внаслідок виконання бібліотекою іншої сутнісної соціальної функції – меморіальної, що полягає в збереженні сукупності відібраних документів із метою їхньої передачі наступним поколінням [9]. Отже, необхідність довготривалого зберігання документів у бібліотеках потребує особливого підходу до проблеми формування інформаційної безпеки, зокрема вирішення широкого кола питань,

пов'язаних із захистом машинопрочитуваної інформації з метою збереження її цілісності та доступності протягом багатьох років.

По-третє, особливість системи інформаційної безпеки бібліотеки зумовлена цільовим призначенням дій, спрямованих на захист даних. Як указують сучасні теоретики інформаційної галузі, захисні заходи щодо інформації спрямовані на забезпечення її цілісності, конфіденційності та доступності. При цьому для переважної більшості суб'єктів першочергове значення має захист саме конфіденційності інформації, а цілісність розуміється виключно як незмінність інформації. Водночас для бібліотек найважливіше в цьому аспекті – забезпечити актуальність, доступність даних та послуг з їх надання. Таким чином, виникає ще одна специфічна характеристика – при формуванні системи захисту інформації в бібліотеці пріоритет надається забезпеченню цілісності та доступності інформаційних ресурсів.

По-четверте, умови діяльності бібліотечного закладу, сформовані на засадах вільного доступу громадян до інформації, викликають необхідність обережного ставлення персоналу бібліотек до її семантичного навантаження. Таким чином, можемо визначити таку специфічну рису: бібліотека має виступати гарантом надійності, достовірності, повноти, точності та якості інформації, що надається користувачам.

Розглянуті специфічні риси діяльності бібліотечно-інформаційних закладів дають можливість дійти таких висновків:

- 1) бібліотеки як суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки мають специфічний якісний та кількісний склад загроз інформаційній безпеці, порівняно із суб'єктами інших сфер діяльності;
- 2) при формуванні системи захисту інформації основна увага має приділятися забезпеченням цілісності, доступності та тривалому збереженню окремих видів інформаційних ресурсів;
- 3) система інформаційної безпеки бібліотеки повинна передбачати як безпеку даних, так і захист користувачів від неточної, неякісної, негативної та ін. інформації;
- 4) проблема інформаційної безпеки бібліотеки потребує власної теоретико-методологічної бази. Для найбільш точного розуміння підґрунтя теоретико-методологічних розробок із цієї проблематики є необхідним аналіз базових елементів інформаційної безпеки бібліотеки.

Характерною рисою сучасних бібліотек як соціально-комунікаційних інститутів є тенденція широкого впровадження комп'ютерних технологій, використання та надання доступу користувачам до інформаційних ресурсів глобальних мереж, збирання та зберігання електронних документів тощо. За таких умов проблема забезпечення інформаційної безпеки

бібліотеки має включати цілу низку напрямів, засобів та дій, які є пов'язаними, взаємодіючими та виконують єдину цільову функцію. Якщо вважати, що об'єкт, організований як цілісність взаємопов'язаних між собою елементів, належить до категорії "система" [8], є цілком правомірним розглядання інформаційної безпеки бібліотеки як системи. Системна сутність інформаційної безпеки бібліотеки потребує розгляду взаємозв'язків між її підсистемами та аналізу як складової певної метасистеми.

Елементи системи *інформаційна безпека бібліотеки* можемо виділити завдяки попередньому термінологічному аналізу поняття *інформаційна безпека* та врахуванню функцій та завдань бібліотечно-інформаційного інституту в умовах інформатизації всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Перший елемент – безпека електронних ресурсів бібліотечно-інформаційних систем, що забезпечується шляхом захисту інформації від несанкціонованого доступу, пошкодження, модифікації та втрати. Про загальносвітову важливість проблеми захисту інформації у бібліотеках свідчить програма ЮНЕСКО "Інформація для всіх", у якій визначається підвищення ролі інформаційних інститутів у захисті та збереженні світової інформаційної спадщини, що потребує збільшення використання технологій в інформаційних інститутах для захисту інформації. Невід'ємною складовою системи захисту інформації бібліотеки є захист авторських прав, у т. ч. правовий захист інтелектуальної власності самої бібліотеки.

Другий елемент системи – інформаційна безпека користувачів та персоналу. З одного боку, інтереси особистості в інформаційній сфері, що можуть гарантувати її інформаційну безпеку, полягають у забезпечені конституційних прав і свобод людини й громадянині на доступ до відкритої інформації, на використання інформації в інтересах здійснення не забороненої законом діяльності. З другого боку, активне використання мережевих технологій у бібліотеках призвело до загострення проблеми забезпечення інформаційно-психологічної безпеки користувачів. Крім того, не менш важливим напрямком забезпечення інформаційної безпеки користувачів та персоналу бібліотеки є захист їхніх персональних даних, а також таємниця бібліотечно-бібліографічного обслуговування. Таке положення міститься в ст. 19 Закону України "Про бібліотеки та бібліотечну справу" та Кодексі етики українського бібліотекаря.

Отже, крім забезпечення захисту інформаційних ресурсів, система інформаційної безпеки бібліотеки повинна передбачати захист особистості від інформації негативного характеру, гарантувати точність та надійність інформації, забезпечувати захист особистих даних користувачів та персоналу. Взаємозв'язок та взаємовплив між пропонованими базовими підсистемами простежуються в тих методах та засобах, що використовуються для реалізації тих чи інших складових системи інформаційної безпеки бібліотеки. Наприклад,

технологічні та програмні засоби, що застосовуються для функціонування підсистеми “захист електронних ресурсів”, можуть використовуватися для реалізації захисту персональних даних користувачів та персоналу. Крім того, щодо реалізації всієї системи, необхідним є спирання на правовий напрямок забезпечення інформаційної безпеки, що включає міжнародні, вітчизняні нормативно-правові акти, а також внутрішню документацію бібліотечного закладу. Звідси – єдність організаційних заходів, спрямованих на функціонування системи інформаційної безпеки бібліотеки, включаючи всі її підсистеми.

Таким чином, ураховуючи нові умови діяльності бібліотечних закладів, що базуються на концепції надання вільного доступу до інформації, та зважаючи на загальносвітові тенденції розвитку теоретико-методологічних і практичних зasad досліджуваної проблеми, вважаємо, що система інформаційної безпеки бібліотеки входить до метасистеми “інформаційна безпека суспільства і держави” та є одним з її забезпечуючих чинників. Тобто, формуючи власну систему інформаційної безпеки, бібліотека як соціальний інститут, що здійснює інформаційну діяльність, є одним із суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки суспільства, яка, у свою чергу, є інфраструктурною частиною національної безпеки України.

Використана література

1. Алешин Л.И. Безопасность в библиотеке / Л.И. Алешин ; отв. ред. О.Р. Бородин. – М. : ЛИБЕРЕЯ-БИБИНФОРМ, 2005. – 248 с.
2. Асанович В.Я. Информационная безопасность: анализ и прогноз информационного воздействия / В.Я. Асанович, Г.Г. Маньшин. – Минск : Амалфея, 2006. – 204 с.
3. Библиотековедение, библиографоведение и информатика : терминологический путеводитель. – М. : Либерия-Бибинформ, 2007. – 104 с.
4. Библиотечная энциклопедия / Рос. гос. б-ка ; гл. ред. Ю.А. Гриханов ; науч. ред.-сост. : Е.И. Ратникова, Л.Н. Уланова. – М. : Пашков дом, 2007. – 1299 с.
5. Воройский Ф.С. Систематизированный толковый словарь по информатике. (Вводный курс по информатике и вычислительной технике в терминах) / Ф.С. Воройский. – М. : Либерия, 1998. – 376 с.
6. Горовий В. Бібліотеки як джерело наповнення соціальних інформаційних комунікацій сучасності / В. Горовий // Бібліотечний вісник. – 2009. – № 6. – С. 34-39.
7. Ильганаева В.А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В.А. Ильганаева. – Х. : КП “Городская типография”, 2009. – 392 с.
8. Каптерев А.И. Информатизация социокультурного пространства / А.И. Каптерев. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 512 с.

9. Мотульский Р.С. Библиотека как социальный институт [Электронный ресурс] / Р.С. Мотульский // Интерактивная хрестоматия по курсу “Общее библиотековедение”: учеб. пособ. / сост. : В.В. Скворцов, А.В. Рушинский; науч. ред. В.Е. Леончиков. – М., 2004. – Режим доступа : http://old.nlb.by/director/images/stories/docs/CD-ROM/soc_inst/soc_inst.htm.
10. Стоєцький О. Суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки України: адміністративно-правові засади / О. Стоєцький // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 11. – С. 161-164.
11. Стрельцов А.А. Обеспечение информационной безопасности России: теоретические и методологические основы / А.А. Стрельцов; под ред. В.А. Садовничего и В.П. Шерстюка. – М. : МЦНМО, 2002. – 296 с.
12. Терминологический словарь по библиотечному делу и смежным отраслям знания / РАН ; Б-ка по естественным наукам ; сост. З.Г. Высоцкая и др. – М. : Б-ка по естественным наукам РАН, 1995. – 268 с.
13. Newby G. Information security for libraries / G. Newby // Proceedings of 2000 information resources management association international technology management in the 21th century. – Hershey, PA : IGI Publishing, 2000. – P. 558 – 560.

РОЗВИТОК КОМУНІКАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ БІБЛІОТЕК ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

T.O. Колесникова

У статті розглянуті комунікаційні моделі бібліотек вищих навчальних закладів, визначено їхні особливості, здійснено їхній опис. Проаналізовано посилення аспекту мас-медійної комунікації в діяльності бібліотек. Встановлений причинно-наслідковий зв'язок інформатизації, форм організації бібліотечної діяльності, еволюції комунікаційних моделей бібліотек вищів.

Ключові слова: комунікаційна модель бібліотеки вишу, етапи еволюції бібліотечних систем, інформатизація бібліотек вищів, мас-медійна комунікація, гібридні моделі комунікації.

DEVELOPMENT OF COMMUNICATION MODELS OF UNIVERSITY LIBRARIES

In the article the communication model libraries of universities are defined by their particular place of their description. The paper analyzed that an effect of communication of mass media has increased in library activities. The article defines causation of informatization, forms organization of library activities, evolution communication patterns of university libraries.

Keywords: communication model library of the university, stages in the evolution of library systems, information libraries, universities, mass media communications, the hybrid communication model.

Інформатизація бібліотек вищої школи змінює характер, форми, функціональні ролі учасників комунікаційних відносин.

Загострення конкуренції на ринку освітніх послуг, якому сприяє стрімкий розвиток інформаційних технологій, участь бібліотек вищів у створенні єдиного освітнього простору на базі вітчизняних і міжнародних інформаційних ресурсів у сфері освіти та науки створюють підґрунтя для розгляду бібліотеки як реальної та інноваційної моделі для розвитку вищів, яка забезпечує підвищення ефективності процесу навчання, інтенсифікацію наукових досліджень, реалізацію творчих здібностей студентів та професорсько-викладацького складу. Ці аспекти приводять до необхідності прийняття рішень щодо вибору комунікаційних моделей діяльності бібліотеки вишу, найбільш сприятливих для якісної підтримки освіти, науки, виховання компетентної, цілеспрямованої, творчої особистості.

Проте, варто враховувати, що в умовах сьогодення конкурентну перевагу, засновану лише на впровадженні нових інформаційних технологій, можливо втримати на відносно короткий час. Нова сфера конкурентної боротьби – це не кількість виданої літератури, а якість наданої інформаційної продукції і послуг.

У. Дайзард майже тридцять років тому відмічав той факт, що “в комунікаційній та інформаційній сферах нові технології вже давно не развиваються лінійно [3, 345]”. Як свідчить аналіз останніх публікацій, необхідність розвитку та формування нових моделей бібліотек, пов’язаних із поширенням електронних комунікацій в їх діяльності, відзначається у працях як вітчизняних, так і іноземних бібліотекознавців. Так, всі сучасні бібліотеки вищів декларують зміщення акценту з “володіння” ІР на “доступ” до них та появу нової моделі бібліотеки, яка надає інформацію “коли потрібно” користувачу (Just-in-Time Library Model – JIT) на противагу раніш декларованої концепції бібліотеки щодо придбання документів в фонд “про всякий випадок” (Just-in-Case Library Model – JCIT). Модель JIT, на думку американського вченого С. Сунга, спирається на доступ до мережевих інформаційних ресурсів, розподілених у просторі, але наданих користувачу в одному місці як щось цілісне [19].

Висвітлення питань еволюціонування бібліотечних систем, формування нових моделей розвитку та удосконалення бібліотек вищої школи, які за головну мету мають передбачення її активної участі в підвищенні якості освітнього і науково-дослідного процесів у вищах на основі удосконалення системи їхньої інформаційної підтримки і розширення власних інформаційно-інтелектуальних активів.

Аналіз праць В. Ільганаєвої, А. Каптерова, Д. Кастеллі, О. Литвиненко, А. Осіна, Г. Шемаєвої дозволяють прогнозувати, що застосування в бібліотеках комп’ютерної і телекомунікаційної техніки та технологій – це лише початок їхньої трансформації, а подальший розвиток бібліотеки як динамічної системи передбачає її подальшу еволюцію в медіа-центри закладів освіти, що потребує формування нової комунікаційної моделі. Це стає особливо актуальним зараз, коли високі темпи інформатизації та глобалізації дозволяють визначати сучасність як початок ери мультимедійності, в якій бібліотекам вищів притаманний перехід на новий рівень інформатизації з використанням ІКТ на найвищому її рівні – медіатехнологій. Тобто, медіа є умовою трансформатизму комунікаційних реальностей [6, 194].

Водночас, недостатньо дослідженім залишається питання теоретичного обґрунтuvання розвитку комунікаційних моделей у діяльності бібліотек вищів, визначення стратегій та завдань їхньої реалізації.

Зважаючи на вищепередане, метою статті є розгляд розвитку комунікаційних моделей бібліотек ВНЗ, визначення їх особливостей, здійснення їх опису.

Для зрозуміння і пояснення комунікаційних процесів учені використовують різноманітність комунікаційних моделей. При цьому, модель комунікації (Model of communication), згідно з визначенням Вікіпедії, розглядається як абстрактне, мовне чи графічне зображення процесів комунікації, котре відображає взаємозв'язок між адресантом (комунікатором), адресою, каналами комунікації, засобами комунікації й адресатом (комунікантом). Модель комунікації відтворює складові елементи та функціональні характеристики комунікаційного процесу у вигляді схеми. При моделюванні комунікація розглядається або як дія (односторонній процес передачі сигналів без здійснення зворотного зв'язку), або як взаємодія (двосторонній процес обміну інформацією), або як комунікативний процес, в якому комуніканти по черзі і безперервно виступають у ролі джерела й отримувача інформації [6, 209]. Комунікаційні моделі різняться за функціями, змістом, формою, цілями та завданнями [15]. Серед структурних моделей комунікації, які по-різному виділяють як її елементи, так і зв'язок між ними, виокремлюють лінійні (механістичні) та нелінійні (немеханістичні). Лінійні моделі комунікаційного процесу, описуючи односторонній процес, представлені, в першу чергу, дослідженнями американського вченого Гарольда Л. Лассуелла та його, так званою, “Формулою Лассуелла” – “Who says what to whom in which channel with what effect?” У цій формулі кожен елемент являє собою самостійну область аналізу комунікаційного процесу та є сукупністю перемінних (Комуникатор – Зміст – Засоби комунікації – Аудиторія – Ефект впливу) [5]. Р. Бреддок додав до неї ще два елементи комунікаційного акту: умови, в яких відбувається комунікація, і мета, з якою говорить комунікатор. Наступною лінійною моделлю, головним завданням якої було зниження “шуму” і максимальне полегшення обміну інформацією, є модель К. Шеннона – У. Уівера [7], що має “технічний” характер та “дистанційність”. Ця модель описує п'ять функціональних факторів (джерело інформації, яке продукує повідомлення; відправник, який кодує повідомлення в сигнали; канал, який проводить це повідомлення; отримувач; мета або місце призначення) і один дисфункціональний (шум) фактори комунікаційного процесу. Поняття *шум*, яке ввів в обіг американський математик Клод Шеннон, пізніше стали пов'язувати з поняттям *ентропія*, яка в теорії комунікації пов'язана з тими зовнішніми факторами, які викривлюють (перекручують) повідомлення, порушуючи при цьому його цілісність і можливість сприйняття приймачем [там само].

У рамках лінійних моделей розвивалася документальна комунікація, в розгляді якої існують два підходи [16]. Перший передбачає, що передача інформації від комунікатора до споживача здійснюється за допомогою документа, який виконує роль каналу комунікації. Другий підхід розглядає документ не як канал комунікації, а як повідомлення. Каналами передачі документів в даному випадку виступають як бібліотеки, так і інші соціально-

комунікаційні інституції (архіви, музеї, органи НТІ тощо). Одностороння направленість дії в рамках лінійних моделей є її відмінною особливістю. Лінійна модель функціонування бібліотеки характеризується традиційними для неї процесами комплектування, обробки, класифікації, збереження та поширення інформації.

Подальші дослідження Н. Вінера, М. Мак-Люена, Т. Ньюкомба, Р.О. Якобсона, де-Флюера, Осгуда-Шрамма розширили статичність моделі Шеннона-Уівера і додали до моделі фактор зворотного зв'язку [5, 7]. Комунікація починає трактуватися як двосторонній процес зв'язку, коли і відправник, і отримувач інформації рівною мірою взаємодіють один з одним, обмінюючись повідомленнями (сигналами). Подолання спрощеного трактування комунікації як одностороннього лінійного процесу знайшло своє відображення в циркулярній моделі Осгуда-Шрамма [5]. Її головна відмінна риса – постулювання циркулярного характеру процесу масової комунікації. Друга її відмінність полягає в тому, що, якщо Шеннона цікавили, в першу чергу, канали – медіатори між комунікантом і аудиторією, то У. Шрамм і Ч. Осгуд звернули увагу на поведінку головних учасників комунікації – відправника та отримувача, головними завданнями яких є кодування, декодування та інтерпретація повідомлень. Аналіз визначень *комунікація*, проведений У. Шраммом, дозволив виділити те загальне, що їх об'єднує – існування набору інформаційних знаків: фактів, предметів, емоцій, латентних значень (“беззвучна мова”) [там само].

Нелінійні моделі соціальних комунікацій, пов'язані з розповсюдженням у науці ідей філософії діалогізма. Російський учений, літературознавець і лінгвіст М.М. Бахтін (В.М. Волошинов) [2] в своїх дослідженнях звертає увагу на те, що: по-перше, необхідною ознакою будь-якого повідомлення є його зверненість, адресність, тобто, без адресата немає й адресанта; по-друге, будь-яке повідомлення набирає сенс тільки в контексті, в конкретний час і в конкретному місці. Близькі до цього ідеї притаманні французькому вченому Ролану Барту [1], який вважає, що слово саме по собі не має значення, слово – це тільки можливість значення, що отримується в конкретному тексті. Більш того, кожне нове прочитання тексту створює нове значення; читач немов би пись свій власний текст наново. Ці погляди руйнують струнку і чітку, але, все ж таки, примітивну картину “передачі і сприйняття” інформації в початковій моделі комунікації за Шенноном. Французька дослідниця Юлія Крістева, розвиваючи ідеї М.М. Бахтіна і Р. Барта, запропонувала поняття *інтертекстуальність*, при якому отримувач повідомлення стає його опосередкованим співавтором: будь-який текст створюється у вигляді “цитатної мозаїки”, тобто, прямих або опосередкованих посилань на раніш сприйняті чужі тексти. Чилійський дослідник Умберто Матурана, автор ідеї консенсуальної взаємодії самоорганізуючих систем, розвиваючи ідею діалогічного характеру комунікації, ставить під сумнів звичне розуміння мови та інших

систем комунікації. Мова постає як міф, в який нам корисно вірити, а не як речі, що живуть за законами і правилами фізичного світу. “Людина бачить те, у що вона вірить”, – вважав У. Матурана [10].

Нелінійна транзакційна модель, яка сформувалася на етапі становлення та диверсифікації соціально-комунікаційної діяльності (початок –середина ХХ ст.) представляє соціальні комунікації як процес одночасного відправлення та отримання повідомлень комунікаторами за участі включенного у процес посередника, який не є кінцевим адресатом. Формування відносин у процесі акту соціально-комунікаційної взаємодії стає відмінною рисою транзакційної моделі [6, 12]. Формування інтерактивної (кругової) моделі пов’язано з переходом до функціонування СК на основі глобальних областей інформаційно-комунікаційних систем у 70-х рр. ХХ ст. Поява можливостей безпосереднього зворотного зв’язку завершила процес становлення безпосередньої соціальної взаємодії в просторі соціального життя та одночасності передачі й отримання соціальної інформації. Дослідники вважають особливістю цієї моделі – моніторинг реакцій відправника і отримувача повідомлень. Кругова модель, подібно лінійній, зображує комунікацію як низку дискретних актів, що мають початок та кінець, при цьому ключовою фігурою в них є відправник повідомлення, бо саме від нього залежить реакція отримувача інформації [12].

Альтернативність комунікаційних впливів і реакцій на них стає відмінною рисою ризоматичної (ризоморфної) моделі комунікацій когнітивно-комунікаційної системи, об’єднуючої в собі попередні моделі в різному вигляді і об’ємі та засвідчуточої щодо взаємодоповнюваності, взаємозамінюваності, взаємочередуванні та трансформаційному потенціалі комунікаційних засобів соціальної взаємодії [6, 212]. Ризоматична (ризоморфна) модель відображує нелінійність зв’язків сучасних комунікацій, у першу чергу, здійснюваних за допомогою Інтернету. Данна модель являє собою потік комунікацій, в якому кожний окремий акт комунікації має багато можливих напрямків та виходів (результатів) [12].

Маршалл Мак-Люен, всесвітньо відомий теоретик медіа, передбачаючи перехід людства до епохи електронних комунікацій [9], відзначав, що розвиток медійності сприяє поверненню до нелінійного мислення, нелінійного сприйняття світу, що є характерним для людини. Сьогодні це на практиці вбачається, наприклад, в одному з критеріїв мультимедійності – заміні лінійного тексту нелінійним гипертекстом і виникненням багатовимірних віртуальних просторів.

Ю. Дін, досліджуючи процеси наукових комунікацій та вивчаючи різні комунікаційні моделі, характеризує їх, спираючись на контент-аналіз джерельної бази. Систематизуючи моделі комунікації від математичної моделі Шеннона-Уівера до моделі інформаційної експертної системи, він розглядає процес наукових комунікацій під різними кутами зору:

учасники, засоби, бібліометричні методи. Ю. Дін виокремлює також існуючи способи для вимірювання сили комунікаційних зв'язків [4].

Український бібліотекознавець Г.В. Шемаєва, ґрунтуючись на інтеракціоністському підході до розгляду комунікації, сформульованому Т. Ньюкомбом, який полягає в баченні суб'єктів комунікації рівноправними і пов'язаними як взаємними очікуваннями та установками, так і загальним інтересом до предмету спілкування, виділяє нелінійну інтеракційну модель функціонування бібліотеки в системі наукової комунікації. Цей історичний тип бібліотеки виокремлюється в період комп'ютеризації й автоматизації бібліотечних процесів, переведення документів в електронну форму, організації до них доступу. Подальше еволюціонування бібліотеки, яке характеризується необхідністю посилення процесів координації та кооперації, виникненням консорціумів, приводить до зміни інтеракційної комунікаційної моделі бібліотеки на інтеграційну. Г.В. Шемаєва, враховуючи сучасні тенденції різкого зростання застосування інтелектуальних технологій у діяльності наукових бібліотек, пов'язаних із необхідністю упорядкування, згортання, реферування, анатування, виділення ключових слів, визначення цінності інформації, наступною перспективною нелінійною комунікаційною моделлю бібліотеки вважає аналітико-когнітивну [17].

Грунтуючись на ствердженні авторитетного українського бібліотекознавця М.С. Слободяника, що за змістовними і системними ознаками та сутнісними функціями бібліотеки вишу відносяться до типу спеціальних наукових бібліотек, основною функцією яких є інформаційно-аналітичне забезпечення наукового та навчального процесів університету, або “забезпечення наукового пізнання, яке реалізується через кумуляцію, збереження та надання користувачам інтегрованого й систематизованого знання [11, 98]”, вважаємо за можливе застосувати визначені Г.В. Шемаєвою комунікаційні моделі функціонування бібліотек у науковому просторі (лінійна, інтеракційна, інтеграційна, аналітико-когнітивна) [17] до бібліотек системи вищої освіти (університетів, академій, інститутів).

Головним фактором зміни в бібліотеках вишів лінійної моделі комунікації на нелінійну стала інформатизація. Особливістю бібліотек вишів є можливість залучення різних комунікаційних моделей на рівні інтегральної частини комунікаційного функціонування суспільної системи.

Розглянемо особливості розвитку комунікаційних моделей у діяльності бібліотек вишів.

Класична бібліотека, в рамках якої розвивалася родова для неї документальна лінійна комунікація з традиційними процесами комплектування, обробки, класифікації, збереження та поширення інформації, в якій передача інформації від комуніканта до споживача

(реципієнта) здійснюється за допомогою документа, виконуючого роль повідомлення, характеризується односторонньою направленістю дії. Бібліотека є каналом комунікації, каналом передачі документів [16], завжди спрямованим в один бік. У лінійній комунікаційній моделі бібліотеки комунікація розглядається як механістичний процес обміну смислами, який характеризується суб'єктно-об'єктними відношеннями.

Застосування комунікаційного процесу, описаного Гарольдом Л. Лассуелом [5] і представленого в лінійній структурній моделі комунікації, є свідоцтвом низького статусу бібліотеки у виші, її слабкого когнітивного рівня. Але, водночас, наявність у бібліотечній структурі вишу окремої підструктури, заснованій на лінійній моделі комунікації (наприклад, бібліотеки рукописів та стародруків, інших рідкісних і цінних друкованих видань, робота з ними на основі традиційних бібліотечних процесів, що є моментом відтворення етапів еволюції бібліотек, або існування якоїсь окремої невеликої бібліотеки коледжу чи технікуму в структурі гібридної університетської бібліотеки), уможливлює обмежене застосування лінійної комунікації в сучасній бібліотеці вишу.

На першому (модернізація) та на початку другого (інновація) етапів інформатизації бібліотек вишів [8] відбувається перехід від лінійної до нелінійної моделі комунікації, а саме, інтеракційної (від англ. *interaction* – взаємодія). Друга еволюційно-комунікаційна модель бібліотеки вишу в рамках нелінійної комунікації – інтеракційна, представляє соціальні комунікації як процес одночасного відправлення та отримання повідомлень комунікаторами за участі включенного в процес посередника, який не є кінцевим адресатом. При цьому вбачається рівноправність суб'єктів комунікації, їхня пов'язаність як взаємними очікуваннями та установками, так і загальним інтересом до предмета спілкування. Тобто, комунікація вже розглядається не як лінійний (механістичний) процес обміну смислами, а як інтерактивний процес створення, вироблення цих смислів, які інтерпретуються адресатом. Цей процес характеризується взаємодією активних суб'єктів на ґрунті міжсуб'єктних відношень.

Інтеракційній моделі розвитку бібліотеки притаманні комп'ютеризація, автоматизація бібліотечно-інформаційних процесів (упровадження в практику роботи АБІС; створення електронних каталогів за двома напрямками – введення нових надходжень та паралельна ретроконверсія карткових каталогів; процеси оцифрування фондів; створення баз даних; організація доступу в межах ВНЗ – Інtranet). Дано інтеракційна модель комунікації відповідає локальній комунікаційній моделі бібліотечного обслуговування в межах окремого вишу. Інтеракційна модель бібліотеки може бути охарактеризована як «замкнена» модель комунікації зі зворотним зв'язком. Виступаючи частиною комунікаційної системи вишу, бібліотека стає в цій системі транслятором інформації, демонструючи елементи мас-

медійності. Мета діяльності даної моделі – надання інформації для задоволення конкретних інформаційних запитів, потреб. Мета в даному випадку реалізується в рамках роботи локальних звернень до інформаційних систем, гібридних бібліотек ВНЗ.

В умовах залежності бібліотек від зовнішньої інформації, їхній статус у видах може змінюватися. При цьому, чим вище залежність від зовнішньої інформації, тим нижче статус бібліотеки.

Наприкінці другого (інновації) та третього (трансформації) етапів інформатизації бібліотек ВНЗ [8], відбувається перехід провідних бібліотек вищів до третьої історичної комунікаційної моделі – інтеграційної (лат. *integratio* – об'єднання, доповнення). Кінець ХХ ст. – до сьогодні став періодом виконання завдань із широкого застосування НІТ у бібліотечних процесах і створення в бібліотеках умов доступу для користувачів до електронних ресурсів як у межах інформаційних систем бібліотеки, вишу, так і в Глобальній мережі. Зусилля бібліотечних фахівців спрямовані на виконання завдань із формування електронних бібліотек, інституційних репозитаріїв, активного створення і представлення власного інформаційного ресурсу в мережі Інтернет, організацію доступу до повних текстів у режимі віддаленого доступу. Це вбачається, в тому числі, в розробленні засобів інтеграції гетерогенних інформаційних середовищ на власних комплексних технологічних платформах (порталах). Забезпечуючи інтенсивну циркуляцію науково-освітніх інформаційних потоків, портал бібліотеки вишу інтегрує джерела інформації на багатьох рівнях. Учені [14] визначають рівні такої інтеграції: рівень інтегрованої аутентифікації; рівень інтегрованого пошукового апарату порталу; рівень інтегрованого навігаційного апарату; рівень інтеграції на програмному рівні; рівень інтеграції засобів інформаційного моніторингу.

Таким чином, в інтеграційній комунікаційній моделі бібліотеки вишу складається інтегрований програмний інструментарій для супровождження технологічних процесів. Дані обставини та реалізація концепцій розвитку Електронних університетів, орієнтованих на здійснення освітніх та наукових процесів у цифровому середовищі, дозволяють розглядати бібліотеки вищої школи як інтегровані науково-інформаційні платформи. Це спричиняє також необхідність посилення процесів кооперації й координації та виникнення різних інтеграційних об'єднань як у рамках бібліотечної спільноти, так бібліотек та інших соціально-комунікаційних структур. Тому поява нелінійної інтеграційної комунікаційної моделі бібліотеки вишу є цілком логічною та необхідною. Основою інтеграційної комунікаційної моделі є процеси медіатизації в бібліотеках вищів, пов'язані з мультимедійністю ресурсів, кооперацією та координацією на умовах узгодженості взаємозв'язків між учасниками інтеграційного комунікаційного процесу. При цьому процес

безпосередньої соціальної взаємодії, одночасність передачі й отримання соціальної інформації уможливив моніторинг реакцій відправника і отримувача повідомлень.

Іншу особливість даної інтеграційної комунікаційної моделі бібліотек вишів – стрімке посилення аспекту мас-медійної комунікації, – розглянемо більш детально. Характерною рисою цієї комунікаційної моделі є інтеграція в систему соціальних комунікацій і реалізація суспільних функцій, що вбачається у включеності, трансляції всіх інновацій (освітніх і професійно-освітніх, наукових та інших) вишу в каналах соціальних комунікацій. Тобто, відбувається формування висхідних, зростаючих потоків інформації щодо діяльності вишів (науково-дослідницької, освітньої, педагогічної, дослідницько-виробничої, суспільної тощо). Це рівень формування мас-комунікаційних систем, відношень окремих вишів у системі освіти в цілому. Таким чином, мас-медійна комунікація сприяє інтеграції вищого навчального закладу в систему державного управління освіти і науки України. Це вбачається у виході інтеграційної комунікаційної моделі бібліотеки вишу на рівень задоволення суспільних потреб. Перехід на віртуальне інформування: режим повідомлення, реклама, оголошення, розсилки новин, представництво (наприклад, відеоконференції, вебінари, скайп-спілкування), створення систем навігації, є свідоцтвом розширення діапазону взаємодії бібліотек із навчально-педагогічною, науковою, студентською спільнотами, та дозволяють розглядати бібліотеку як предмет інформаційного менеджменту в системі вуз.

Подальший розвиток бібліотеки як динамічної системи передбачає її еволюцію та зміну комунікаційної моделі діяльності.

Обґрунтуванням можливості переходу бібліотеки вишу до наступної еволюційної комунікаційної моделі – аналітико-когнітивної, може слугувати дослідження Н. Соколової та В. Рябева щодо еволюціонування бібліотечних систем із визначенням п'яти етапів їхнього розвитку від традиційних до цифрових [13] із додаванням нами певних коректив за рахунок включення ще двох рівнів – Бібліотечно-інформаційного центру та Медіа-центру (Медіатеки). Розгляд взаємозв'язку “бібліотечні сервіси – типи бібліотечних систем – технології, на яких бібліотечні системи базуються” (айдеться не про адміністративний розподіл бібліотечних систем), визначає чинники, які й надалі ініціюють еволюцію бібліотечних систем. Це – подальший розвиток інформаційних технологій, удосконалення технічних засобів і, безумовно, бажання мати все більш ефективні та досконалі засоби доступу до інформації. Тому, логічним доповненням до п'яти визначених Н. Соколовою та В. Рябевим етапів розвитку бібліотечних систем (*Традиційної бібліотеки, АБІС, АБІС на базі ЛОМ, Розподілених бібліотечних систем, Цифрової бібліотеки*), може слугувати шостий етап, який характеризується появою у ВНЗ організаційно-функціональної форми – *Бібліотечно-інформаційних центрів*, що базуються на інтегрованих інформаційних

технологіях, дозволяючих здійснювати ефективний пошук електронних документів та знань у вигляді повних текстів.

Очевидно, виокремлення сьомого етапу – *Медіа-центру* (*Медіатеки*), в майбутньому може відбуватися як потенційна тенденція трансформації бібліотечно-інформаційного центру вишу, заснована на нелінійній комунікаційній моделі, а саме – аналітико-когнітивній. Г.В. Шемаєва [17] вважає, що саме аналітико-когнітивна комунікаційна модель функціонування бібліотеки, пов’язана з необхідністю посилення аналітичної діяльності та застосуванні інтелектуальних технологій, є логічно послідовною в ланцюжку комунікаційних моделей: лінійна – інтеракційна – інтеграційна – аналітико-когнітивна. Можливість сучасних телекомунікаційних технологій створювати загальні організаційні мережі, що інтегрують в єдиній системі всі інформаційні ресурси, які розподілені за різними структурними підрозділами вишів, та подальший стрімкий розвиток новітніх інформаційних технологій дозволять вирішити надзвичайно актуальні питання – централізацію інформаційних потоків, їхню інтелектуальну обробку та інтеграцію інформаційних систем ВНЗ. Тобто, мультимедійні та об’єктні технології можна вважати точкою розгортання подального етапу інформатизації бібліотек – медіатизації, яка дозволить здійснити системно-комунікаційну організацію ЕР; доступ та управління потоками документів, інформації, запитів.

Дане ствердження базується на підставі того, що вже на сьогодні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) дали світу та бібліотечному суспільству: досконалу комп’ютерну техніку, орієнтовану, головним чином, на персонального користувача; розвинуту мережу мобільних комунікацій із використанням високоінтелектуальних телефонів, смартфонів, iPod та інших пристройів; високовиробничу фото- і відео цифрову техніку, включаючи пристрої мікрофотокопіювання і сканування; рідери для читання електронних книг із високодозволяючими та високошвидкісними властивостями; високоємні засоби накопичення та зберігання інформації, включаючи електронні архіви; єдине комунікаційне середовище взаємодії, технологічної сумісності та функціональних додавань (Інтернет) [18].

Невпинне розгортання та активізація процесів інформатизації водночас приводять до поступового зменшення розбіжностей між рівнем інформатизації бібліотек вишів та рівнем розвитку системи комунікаційних технологій бібліотечно-інформаційної сфери, а саме: технологій документалізації, до складу яких входять технології реєстрації, збереження та відображення інформації в мережах знань; технологій актуалізації, що складаються зі збирання інформації, її обробки, пошуку, поданні та навігації в різноманітних інформаційних системах; технологій медіації, завданням яких є забезпечення задоволення інформаційних

потреб користувачів мультимедійними технологіями. Це, у свою чергу, сприяє формуванню нових комунікаційних моделей бібліотек. Слід підкреслити, що на сьогодення переважна більшість бібліотек вищої школи використовують гібридні (поєднані) лінійні та нелінійні моделі з поступовим превалюванням нелінійних комунікацій у процесі розвитку інформатизації книгозбирень.

Таким чином, структурними комунікаційними моделями бібліотек вишів можна вважати лінійну та нелінійні (інтеракційну, інтеграційну, аналітико-когнітивну) моделі, визначені Г.В. Шемаєвою для функціонування бібліотек в науковому просторі.

При розгляді комунікаційних моделей бібліотек вишів, визначені їхніх особливостей був встановлений причинно-наслідковий зв'язок інформатизації та форм організації бібліотечної діяльності. Це дозволяє стверджувати, що та модель сучасної бібліотеки вишу, котра вже пройшла перші етапи впровадження інформаційних технологій (modернізацію й інновацію) та здійснює трансформаційні зміни, має всі ознаки інформаційного центру, основою діяльності якого є на сьогодення поєднання лінійних та нелінійних моделей комунікації. Відзначається також посилення аспекту мас-медійної комунікації в діяльності бібліотеки вишу. Водночас, поступове домінування нелінійних моделей комунікації приведе до зміни гібридних форм діяльності бібліотек вишів на повне автоматизоване бібліотечне виробництво, що інтегроване до системи соціальних комунікацій. Теоретики та практики бібліотечно-інформаційної сфери відзначають, що на сьогодні електронна бібліотека повного циклу все ще розуміється як частина традиційної бібліотеки вишу. Водночас, трансформатизм як вища форма розвитку бібліотечної організації, передбачає перехід електронної бібліотеки до Медіа-центру (Медіатеки) як повного циклу автоматизованого виробництва, повністю інтегрованого в інформаційну структуру вишу і всієї системи освіти.

Безумовно, аналітико-когнітивна комунікаційна модель бібліотеки вишу, маюча форму Медіа-центру (Медіатеки) – це справа майбутнього. Щоб вийти на таку модель функціонування і забезпечити цілісність цього формоутворення, потрібно забезпечити всі аспекти єдності. Залишається відкритим питання щодо того, як нова форма (Медіа-центр/Медіатека) виконуватиме комунікаційні функції, котрі вивчаються в комунікаційних моделях.

Проведене дослідження не вичерпує всіх сторін науково-методологічного пошуку з даної теми. Подальший вектор наукових розвідок буде спрямований на визначення стратегій і завдань реалізації комунікаційних моделей бібліотек вишів.

Використана література

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика [Текст] / Р. Барт. – М. : Прогресс, 1994. – 616 с.

2. Волошинов В.Н. Марксизм и философия языка: Основные проблемы социологического метода в науке о языке [Текст] // М.М. Бахтин. Фрейдизм. Формальный метод в литературоведении. Марксизм и философия языка. Статьи / сост. И.В. Пашков. – М. : Лабиринт, 2000. – С. 349-486.
3. Дайзард У. Наступление информационного века [Текст] / У. Дайзард // Новая технократическая волна на Западе. – М., 1986. – С. 343-355.
4. Дин Ю. Научная коммуникация и библиометрия. Ч. 1. Модель научной коммуникации: Обзор литературы [Текст] / Ю. Дин // Международный форум по информ. и докум. – 1998. – Т. 23. – № 4. – С. 16-23.
5. Жукова Я. Модели масовой коммуникации [Электронный ресурс] / Я. Жукова, Ю. Ширков. – Режим доступа: http://www.advance-mr.ru/articles/zhukova/mc_model/mcmmodels.htm.
6. Ильганаева В.А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность): словарь-справочник [Текст] / В.А. Ильганаева. – Х. : КП “Городская типография”, 2009. – 392 с.
7. Кашкин В.Б. Введение в теорию коммуникации [Электронный ресурс] // В.Б. Кашкин. – Режим доступа: <http://kachkine.narod.ru/CommTheory/Contents/Contents.htm>.
8. Колесникова Т. Етапи інформатизації бібліотек вищої школи України і США: порівняльна характеристика [Текст] / Т.О. Колесникова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2010. – № 4. – С. 59-66.
9. Мак-Люэн М. Галактика Гуттенберга: Сотворение человека печатной культуры [Текст] / М. Мак-Люэн. – К. : Ника-Центр, 2004. – 432 с.
10. Матурана У. Биология познания [Текст] / У. Матурана // Язык и интеллект. – М. : Прогресс, 1995. – С. 95-142.
11. Слободянник М.С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій [Текст] / М.С. Слободянник; Нац. акад. наук України, ЦНБ ім. В.І. Вернадського. – К. : Ред. журн. “Бібліотечний вісник”, 1995. – 286 с.
12. Современные трактовки социальной коммуникации и интегративный подход к её изучению [Текст] // Социальная коммуникация в современном мире : коллект. моногр. / Н.А. Азаров, И.С. Бусыгин, А.Н. Дегтярев и др. ; под общ. ред. А.А. Деркача. – М. : Альтекс, 2004. – С. 30-45.
13. Соколова Н. Цифровые библиотеки наших университетов: планы и реалии [Текст] / Н. Соколова, В. Рябев // Библиотека. – 1999. – № 5. – С. 59-62.

14. Соловяненко Д. Академічні бібліотеки в новому соціотехнічному вимірі: Частина 3. Роль академічних бібліотек в конструюванні інтегрованих інформаційних е-середовищ [Текст] / Д. Соловяненко // Бібл. вісник. – 2010. – № 6. – С. 3-17.
15. Шарков Ф.И. Основы теории коммуникаций: ученик [Текст] / Ф.И. Шарков. – М. : Изд. дом “Соц. отношения”, изд-во “Перспектива”, 2003. – 248 с.
16. Швецова-Водка Г. Складові системи документальних комунікацій [Текст] / Г. Швецова-Водка // Бібл. вісник. – 2011. – № 1. – С. 37-42.
17. Шемаєва Г.В. Розвиток бібліотеки в системі науки [Текст] / Г.В. Шемаєва // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матер. Міжнар. наук. конф., Харків, 18-19 лист. 2010 р. – Х. : ХДАК, 2010. – С. 154-156.
18. Шрайберг Я.Л. Первое десятилетие информационного века: влияние информационно-электронной среды на роль и позицию библиотек в развивающемся обществе: Ежегодный доклад конференции “Крым”, год 2010 [Текст] / Я.Л. Шрайберг. – Судак, Москва, 2010. – 77 с.
19. Soong S. C. Revitalizing Academic Libraries for the 21st Century [Virtual Resource] / S.C. Soong. –Access Mode:http://www.library.brandeis.edu/beijing_conference/SamsonSoong.doc.

ТУРИСТИЧНІ WEB-РЕСУРСИ УКРАЇНИ: СУЧASNІ ПІДХОДИ ТА КРИТЕРІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

A.T. Matveienko

У статті розглянуті питання організації інформаційно-комунікаційного забезпечення туризму в аспектах створення сайта “Туристична Україна”, критерії ефективності, інтерфейс користувача.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційне забезпечення, туристичні web-ресурси України, туристична діяльність, інформаційні ресурси, документальні системи.

TOURIST WEB-RESOURCES OF UKRAINE: CONTEMPORARY APPROACHES AND CRITERIONS OF INFORMATION-COMMUNICATION SUPPORT OF TOURIST SPHERE

A.T. Matvijenko

The article analyzes the question of organization of information-communication tourism security regarding creation of a site “Tourist Ukraine”, criteria of effectiveness, user’s interface.

Keywords: information-communication security, Tourist web-resources of Ukraine, tourist activity, information resources, documentary systems.

Суспільство потребує нового гуманного розуміння відпочинку та туризму; де починати треба від потреб людини. Така постановка питання потребує уваги до розробки теоретичних питань туристичної діяльності та реалізації її документаційного та інформаційно-комунікаційного забезпечення всіх рівнів – національного, регіонального, місцевого.

Перші кроки узагальнюючого осмислення документаційно-інформаційного підходу за часів незалежності України були представлені у збірниках документів “Туризм в Україні. Збірник документів та матеріалів” (Донецьк, 1996) та “Туризм в Україні. Документи, коментарі, інформація” (Донецьк, 1997). Законодавча та нормативно-методична документальна база була опрацьована під час роботи з Законом України “Про туризм”, та під час роботи з питанням про внесення змін та доповнень до Закону України “Про туризм” (щодо інформаційного забезпечення туристичної індустрії) (№ 6536 від 16. 06. 2010).

Важливим методичним інструментарієм є документально-інформаційна складова в організації туризму в умовах глобалізації, що розробляється Всесвітньою організацією туризму.

Увага до опрацювання питання туризму як об'єкта дослідження проявилася в тому, що останнім часом значна кількість дослідників почала вивчати різні аспекти туризму.

В Україні в результаті багаторічної роботи колективу Київського університету туризма, економіки і права, наукових інституцій НАН України та АПН України, а також інших вишів – Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київського національного торговельно-економічного університету та Національного авіаційного універстета, Київського технікуму готельного господарства та інших зацікавлених установ було підготовлено фундаментальну наукову працю “Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму” (К., 2008). Там знайшли відображення останні наопрацювання в цій галузі, різні напрями та аспекти опрацювання теорії туризму, та виокремлення її як окремої науки, в тому числі були розглянуті теоретико-методологічні складові туризмології в контексті філософії, соціології, економіки, права, культурології та конфліктології, педагогіки, психології та політології. Важливе місце було відведено й інституційним засади туризму. Поміж з тим, питання інформаційно-комунікаційного забезпечення туристичної діяльності були висвітлені недостатньо. Правові аспекти документаційного забезпечення та законодавчого управління галуззю розглядалися в цьому збірнику автором цієї статті [4]. У статті О.П. Буді, присвяченій інформатизації туризму [3], були розглянуті актуальні теоретичні та практичні питання впровадження інформатизації в туристичну діяльність, показані широкі можливості автоматизації усіх сфер та технологій туризму, наведені приклади зарубіжного досвіда, порушене питання про необхідність створення централізованої мережі туристичних інформаційних центрів, корпоративної інформаційної мережі, туристичних порталів, сайтів, окремих ресурсів.

Різні аспекти застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у туріндустрії досліджувалися в роботах таких українських учених, як: М.М. Скопень, В.Г. Гуляєв, В.Ф. Кифяк, Л.В. Сакун, М.П. Мальська, В.В. Худо, В.І. Цибух та ін. Серед зарубіжних досліджень, слід виділити роботи Д. Бухаліса, Р. Марча, Дж. Кроттса, Х. Уорзнера та ін.

Досвід розвитку комунікації свідчить, що хронологічно процес використання ІКТ в туріндустрії починався з реалізації моделі, що передбачає комунікації між двома суб'єктами господарювання (пізніше ця модель стала називатися Business-to-Business, або коротко B2B, бізнес – бізнесу). Надалі були розроблені та впроваджені глобальні дистрибуторські системи, орієнтовані на туристичних агентів, що надають можливості замовлення та

резервування квитків на різні види транспорту, послуги бронювання в готельному бізнесі, морських круїзів, прокату автомобілів. Таким чином, ІКТ були виключно “внутрішнім” інструментом ведення бізнесу.

Наступним етапом стала імплементація моделі B2C (Business-to-Consumer, бізнес – споживачеві), неможлива раніше через відсутність ефективних каналів комунікації зі споживачами турпослуг. Поява ефективної комунікаційної бази у вигляді мережі Інтернет та web-інтерфейсу дозволило споживачам (“сторона С”) взаємодіяти в режимі он-лайн зі “стороною В”, причому не тільки з посередниками, але і безпосередньо з виробниками турпослуг.

Результатом описаних вище інновацій став генезис феномена eTourism (надалі е-Туризм). У літературі наводяться різні визначення е-Туризму. Наприклад, В.С. Новіков [1, 193] звужує поняття е-Туризму до конкретних інформаційних систем: це “онлайнові служби, що забезпечують прямі продажі туристських послуг кінцевим споживачам і об’єднують виробників, турагентів і посередників”. Відзначимо, що вигідне становище посередників у туріндустрії нівелюється можливістю прямих комунікацій з виробником. Більш загальна і адекватне формулювання запропоновано Д. Бухалісом, який визначає е-туризм на концептуальному рівні як динамічну взаємодію ІКТ та туризму [9]. На детальному рівні він включає в контекст розгляду е-Туризму як тактичне, так і стратегічне використання додатків ІКТ, дигіталізацію процесів і ланцюжків створення вартості в індустріях туризму, подорожей, проживання і громадського харчування, з метою збільшення результативності та ефективності бізнесу.

Подальша інформатизація туріндустрії та імплементація моделей C2B стримувалися відсутністю відповідної інфраструктури. Ці моделі не знаходили широкого практичного застосування у зв'язку з тим, що інтернет-комунікації по лінії постачальник-споживач відбувалися в симплексному режимі, тобто однонаправлено. З розвитком web-технологій ці комунікації почали здійснюватися в напівдуплексному або дуплексному режимі, споживачі отримали можливість вести діалог із постачальниками турпослуг. Трансформації різних процесів туріндустрії та поведінки економічних агентів, відбувалися раніше виключно на «стороні В», почали поширюватися і на “сторону С”.

Додатковим продуктом, що з’являється під час комунікацій через Інтернет, є комунікаційний контент – збережені в електронній формі записи комунікацій. Контент найчастіше має інтерактивний і мультимедійний вигляд, тобто є поєднанням кількох форм представлення інформації – текстів, зображень, аудіо і відео. У зв’язку з цим постає питання про нове покоління електронної документаційної сфери, що базується на інтеграції

традиційних та інноваційних форм, вкликнення комплексних е-документів як е-ресурсів з необмеженими комунікаційними функціями, передусім, портали та сайти.

Крім комунікаційного контенту, користувачі Інтернету створюють так званий “власний контент”, що представляє особливу цінність для “сторони В”. Прикладами користувацького контенту можуть служити зроблені користувачами щоденниківі записи, фотографії, відеозйомки, аудіозаписи, що можуть надати цінну інформацію туроператору для уdosконалення та підвищення економічної ефективності бізнесу. Тим самим створюється оперативна джерельна база інформаційного розвитку суспільства.

Згідно з М.А. Морозовим (2004) [5], використання Інтернету у сфері соціально-культурного сервісу і туризму включає безліч напрямків:

- отримання доступу до використання сучасних систем комунікації, в тому числі електронної пошти, цифрового телефонного зв'язку і т. ін., що істотно знижує витрати туристських підприємств на ведення переговорів, ділового листування, direct mail тощо;
- отримання різних довідкових даних, зокрема по країнах, за тарифами, цінами, прогноз погоди в різних точках світу і т. ін. в режимі реального часу, що сприяє формуванню якісного турпродукту;
- отримання доступу до глобальних систем бронювання та резервування;
- можливість формування нових маркетингових каналів розвитку туристських послуг, зокрема створення власних сайтів фірм, віртуальних туристських офісів, електронна комерція та ін.

Усе це забезпечує формування єдиного інформаційного туристського простору, що дозволяє працювати на рівні сучасних міжнародних стандартів і технологій в галузі туристського і готельного бізнесу.

Проект Закону України “Про туризм (щодо інформаційного забезпечення туристичної індустрії)” (№ 6536 від 16.06.2010), пропонує доповнити функції держави з регулювання у сфері туризму завданнями з інформаційного забезпечення вітчизняної туристичної галузі та формування іміджу України як туристично привабливої країни. Закон пропонується доповнити новою статтею 6.1 “Напрями державної підтримки інформаційного забезпечення туристичної індустрії”, яка передбачає формування мережі туристичних інформаційних центрів, створення банку даних туристичних ресурсів і туристичних продуктів України, використання маркетингових інструментів рекламиування національного туристичного продукту в Україні і в світі, створення позиціонування та розвитку туристичного бренду України. Отже, проблеми організації якісних туристичних ресурсів мережі Інтернет є нагальними та актуальними.

Одним із найефективніших сучасних інформаційно-документаційних ресурсів, які дозволяють розвивати туристичну діяльність та здійснювати державне управління галуззю, є сайти та портали туристичної інфраструктури.

Сайт може ефективно функціонувати і розвиватися лише за умов, що під час його проектування і розробки було враховано всі основні критерії ефективності й якості. На відміну від традиційних інформаційних систем (орієнтованих на використання у внутрішніх інформаційних середовищах), сайти не можуть орієнтуватися лише на технічні критерії якості, надійності та ефективності. Важливими також є естетичні, психологічні та пізнавальні критерії. Завдання розробки сучасного web-ресурсу, особливо рекламного та комерційного спрямування, передбачає у першу чергу аналіз та дослідження таких двох основних аспектів: вивчення загальних підходів до створення якісних сайтів та виявлення специфічних критеріїв для конкретної галузі бізнесу, особливостей інформаційного контенту галузі знань, характеру цільової аудиторії кінцевих споживачів інформаційного продукту.

Наше дослідження буде спрямовано на виявлення та детальний огляд цих основних критеріїв.

Загальні методологічні підходи до створення адаптованих до потреб користувача онлайнових інформаційних ресурсів, викладено у публікаціях Ruiz (2006) [16], П.В. Ардашова (2007) [2], А.М. Пелешини (2007) [7], В. Ящишина (2009) [8], та міжнародному стандарті ISO/IEC 9126-1:2001 [13] оцінки якості програмних продуктів, згідно з якими, основними критеріями оцінки якості сайта є:

- зручність і простота використання;
- доступність;
- безпека;
- функціональні можливості;
- надійність, ремонтопридатність, адаптованість;
- ілюстрації;
- графічні можливості;
- зручність і зрозумілість;
- ефективність і продуктивність;
- правильність і відсутність помилок;
- стандарти і звичні методи використання;
- зворотній зв'язок із користувачем.

Важливі критерії, що впливають на ефективність туристичних web-сайтів, отримали A.Scharl, C.Bauer, A.Taudes, M.Natter, K.Wober (2002) [10]. Ключовими аспектами ефективності виявились: обсяг текстової та графічної інформації, розмаїття мов (текстове

багатство), простота навігації, інтерактивність, бронювання та замовлення послуг. Успіх сайтів визначається наявністю онлайн-бронювання та поінформованістю туристів після прибууття на місце призначення. Результати показали, що багатомовний зміст та інтерактивні функції сайту мають вирішальне значення для успіху туристичного web-сайту. Основними з розглянутих критерієв, на думку авторів, виявилися:

1. **Продукт**: сприйнята користувачем корисність обслуговування, пропонованого компанією (наприклад, готель, кімната, розваги, пригоди, хвилювання, враження, досвід...) щодо загальної кількості витрат на одержання його.

2. **Швидкість**: живий відгук системи, визначається якістю апаратних засобів і компонентів програмного забезпечення Провайдера послуг Інтернету і розробників. Так у своєму дослідженні, B. Dellaert і B. Kahn (1999) [12] переконалися, що час очікування в WEB негативно впливає на оцінку споживача.

3. **Інтелектуальність**: наявність інструментів і стратегій, що дозволяють адаптуватися до змінних потреб клієнта.

4. **Увага**: ступінь уваги, викликана текстовим змістом і візуальним представленням інформації. Увага може бути залучена широким спектром різноманітних засобів: цікавий зміст, розмір, контраст, кольору, свіжість, прозорість і т. ін.

5. **Послуги**: різноманітність і доречність послуг, пропонованих системою (наприклад, замовлення путівок і турів, резервування або замовлення послуг через Інтернет, он-лайн оплата і т. ін.).

6. **Мови**: кількість доступних мов – тобто, надання міжнародним клієнтам можливості фактично зрозуміти і використовувати систему. Аналіз розподілу носіїв мови на червень 2001 р. (джерело: <http://www.euromktg.com/globstats/>), показує, що 45% населення спілкується англійською мовою, японською (9.8%), китайською (8.4%), німецькою (6.2%) та іспанською (5.4%).

7. **Навігація**: Особливості, що допомагають користувачеві управляти системою і маневрувати в його віртуальному середовищі. Lederer та ін. (2000) проаналізували необхідні елементи навігаційної системи сайту [17]. Первинна навігаційна система web-сайту має включати контекстні зв'язки, вплетені в текстову інформацію документа, а розширенна система навігації – пошукові можливості з накладенням фільтрів, згідно з потрібними атрибутами.

8. **Взаємодія**: засоби системи, що дозволяють користувачеві впливати на зміст і / або форму встановленої комунікації. Взаємодія – це також здатність системи підтримувати інтерес користувача входити в контакт із постачальником (наприклад, через форми або електронну пошту) або з іншими клієнтами за допомогою віртуальних співтовариств.

Передові системи регулярно підтримують такі інструменти як гостеві книги, поштові повідомлення, блоги (Jensen, 1998) [14].

9. **Надійність:** це цілісний сплав – послідовності, стабільності, відтворюваності, точності і законності. Вона включає всі ці якості інформації, забезпечуючи також і цілісність, і функціональність системи (наприклад, гіперпосилання, які наводять до очікуваних цільових документів і т. ін.).

Проведений аналіз публікацій на тему організації кваліфікованих туристичних сайтів свідчить про те, що на якість онлайнового ресурсу впливають багато різнопланових чинників. Розглянемо більш детально один із них – користувальський інтерфейс, який є критичним саме для клієнта.

Користувальський інтерфейс

Існує багато інформації про різні методи проектування користувальського інтерфейсу, які можна використовувати, створюючи веб-сайт або інтерфейс програми. Досить детальний список необхідних елементів користувальського інтерфейсу наведено на сайті, присвяченому web-дизайну (<http://www.usabilitypost.com/>) [11]: доступність, мінімалізм, упевненість, чуйність, відповідність контексту, привабливість, ефективність, доброзичливість.

Доступність – найбільш важливий елемент дизайну! По суті, вся мета користувальського інтерфейсу полягає в тому, щоб дати можливість користувачам взаємодіяти з вашою системою. Якщо людина не зможе зрозуміти, як ваш додаток працює, він буде тільки заплутаний і в підсумку розчарований. Ось чому, розробляючи інтерфейс вашого застосування або веб-сайту, обов'язково подбайте, щоб він був інтуїтивно зрозумілий вашому користувачеві.

Мінімалізм. Велика превантаженість – ворог хорошого користувальницького інтерфейсу. Легко потрапити в пастку надлишкової доступності: додаючи все більше і більше управлюючих елементів, ви робите величезну помилку – захаращуєте інтерфейс. Ваш інтерфейс зростає, і користувач буде вимушений багато читати, щоб зрозуміти що, де і для чого розташовується. Робіть речі зрозумілими, але з мінімальною завантаженістю. Якщо ви можете описати можливості одним реченням, замість трьох – зробіть це. Коли ви можете підписати елемент одним словом, замість двох – зробіть це. Бережіть час ваших користувачів, нехай зручність і мінімалізм потребують багато часу, але ваші зусилля будуть винагороджені. Коротко і доступно, нічого зайвого.

Упевненість. Багато дизайнерів прагнуть зробити інтерфейси “інтуїтивно зрозумілими”. Але що насправді означає “інтуїтивно”? Це означає, що користувачі мають інстинктивно розуміти і осмислити можливості проекту. Але як ви можете зробити щось інтуїтивно зрозумілим? Ви проектуєте знайомі для себе речі, і те, що для вас може здатися

очевидним, для користувачів може відштовхувати і викликати складності. Обов'язково проводьте тестування інтерфейсу та виправляйте помилки.

Чуйність. Інтерфейс веб-сайту має працювати дуже швидко. Тривале очікування завантаження сторінки дратує. Подбайте про те, щоб сайт завантажувався максимально швидко, навіть на повільних Інтернет-каналах. Так само чуйність означає деяку постійну форму взаємодії з користувачем. Інтерфейс повинен інформувати користувача про те, що відбувається.

Відповідність контексту. Необхідно брати до уваги тип вмісту сторінок у процесі створення дизайну. Різні сторінки можуть містити контент різного типу. Адаптуйте кожну сторінку під відповідний її контент, створіть елементи управління, які спростилять користувачеві роботи з сайтом, і постараїтесь зробити. Але не забувайте про мінімалізм!

Привабливість. Хоча це може бути дещо суперечливим моментом, але добрий інтерфейс має бути привабливим. Ви можете зробити інтерфейс простим у використанні, ефективності та оперативності, і він буде відмінно справлятися зі своїм завданням, – але якщо ви поповните цей список достойнств ще й привабливістю – робота з ним буде чистим задоволенням!

Ефективність. Інтерфейс користувача – це інструмент управління. Він надає доступ до різних функцій вашого застосування або веб-сайту. Якісний інтерфейс повинен давати можливість користувачеві з найменшими зусиллями виконати дію. Дуже важливо зрозуміти, що користувач найчастіше хоче виконати на певній сторінці. Не потрібно виводити списком всі можливості вашого проекту, найчастіше користувачеві цікава тільки невелика частина цього списку. Подбайте про те, щоб користувач зміг моментально знайти найбільш корисні та необхідні функції, це дуже спростиить його спілкування з проектом.

Провідні українські фахівці [1, 7], що досліджували оцінку якості та рейтингу інформаційних web-ресурсів за дизайном та технічною реалізацією, рекомендують:

- Графічний дизайн повинен ґрунтуватися на принципі “мінімального задоволення усіх”, а не “максимального задоволення декого” (винятки – сайти дизайн-студій, мистецьких об’єднань тощо).

- Сторінки мають легко та швидко завантажуватися, не вміщувати зайвих елементів, які збільшують її фізичний обсяг. Ця проблема існує давно, проте її актуальність, незважаючи на постійне збільшення пропускних здатностей Інтернет, лише зростає. Це обумовлено швидким зростанням обсягів ресурсів WWW та зміною форм розрахунків клієнтів за Інтернет-послуги.

- Оптимальним поданням текстової інформації (з огляду також на технічні критерії оптимізації трафіку та відкритості коду). Особливої уваги тут заслуговує проект головної сторінки, вона пригорає найбільшу користувачів.

- Під час розробки сайту потрібно остерігатися технік web-дизайну, що призводять до появи сторінок з обмеженими або спеціальними властивостями відображення. Це, зокрема, фрейми, скріпти, флеш-ролики тощо. Будь-яка техніка дизайну, що дозволяє, залежно від конфігурації клієнта, змінювати вигляд сторінки, заборонена або може бути заборонена найближчим часом. Це саме стосується інтелектуального завантаження сайту, залежно від параметрів відвідувача (зокрема, підбір мови за регіональним установками).

- Бажано, що б усі змістовні сторінки сервера або були статичними, або приховували від відвідувача факти свого динамічного створення на сервері. Зокрема, небажаним є явне передавання параметрів у запиті на отримання сторінки.

Поміж з тим, розглянуті питання критеріїв побудови користувацького інтерфейсу вимагають під час створення ресурсів нових підходов до документознавчої основи та змісту туристичних ресурсів, виставлених на сайтах. З огляду на критерії і стандарти щодо побудови цікавого, зручного та ефективного користувацького інтерфейсу туристичного сайту, на нашу думку, важливими будуть такі фактори, що визначають позитивне враження та зручність у користуванні:

- зміст ресурсу, його представлення, інформативність і зрозумілість;
- належне документаційне забезпечення, що розкриває правові засади туристичної діяльності та гарантії;
- художнє оформлення;
- мови;
- пошук по сайту, навігація;
- легкодоступність та зручність.

Перші спроби розробки модельного сайту “Туристична Україна” як документально-інформаційної системи, що запропоновані автором статті, показали широкі можливості такого підходу до організації користувацького інтерфейсу.

Використана література

1. Андрушків В. Міркування про можливості розвитку туризму в Україні / В. Андрушків // АСПЕКТИ самоврядування : часопис українсько-американської програми “Партнерство громадян”. – 200. – № 13(11) . – С. 31-40.
2. Ардашов П.В. Методи побудови ефективних WWW систем / П.В. Ардашов // Складні системи і процеси. – 2007. – № 1. – С. 90-101.
3. Будя О.П. Інформатизація туризму / О.П. Будя // Туризмологія: концептуальні засад теорії туризму.– К. : КУТЕП, 2008. – С. 761-786.
4. Матвієнко А.Т. Туризм і вітчизняне законодавство / А.Т. Матвієнко // Туризмологія: концептуальні засад теорії туризму. – К. : КУТЕП, 2008. – С. 309-347.
5. Морозов М.А. Информационные технологии в социально-культурном сервисе и туризме Оргтехника : учебник / М.А. Морозов. – Издательство : Академия, 2004. – 240 с.

6. Новиков В.С. Инновации в туризме / В.С. Новиков. – М. : ИЦ “Академия”, 2007. – 208 с.
7. Пелещишин А.М. Позиціонування сайтів у глобальному інформаційному середовищі / А.М.Пелещишин. – Львів : Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2007. – 258 с.
8. Яцишин В. Технологія оцінювання якості web-застосувань / В.Яцишин // Вісник ТДТУ. – 2009. – Том 14. – № 4. – С. 132-140.
9. Buhalis D. eTourism: Information technology for strategic tourism management / D.Buhalis. – Pearson : Education Limited, Harlow, 2003. – 376 p.
10. Content analysis etourism: Competitiveness and success factors of European tourism websites [Електронний ресурс] / Scharl A., Bauer C., Taudes A., Natter M., Wober K., 2002. – Retrieved July 29, 2003. – URL: <http://www.weblyzard.com/paper.pdf>.
- 11.8 Characteristics Of Successful User Interfaces [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.usabilitypost.com/2009/04/15/8-characteristics-of-successful-user-interfaces/>.
12. How Tolerate is Delay? Consumers’ Evaluations of Internet Web Sites After Waiting / B.G.C. Dellaert and B.E. Kahn // Journal of Interactive Marketing. – 1999. – 13(1). – P. 41-54.
13. ISO/IEC 9126-1:2001, Software engineering – Product quality – Part 1: Quality model. – URL: <http://www.iso.org>.
14. Jensen, J.F. Interactivity: Tracing a New Concept in Media and Communication Studies / J.F. Jensen // Nordicom Review. – 1998. – № 19. – P. 185-204.
15. Krippendorf J. Tourism in the system of industrial society / J.Krippendorf // Annals of Tourism Research. – 1986. – Volume 13. – Issue 4. – P. 517-532.
16. Ruiz A.P. A web quality assessment methodology adaptable to web site features / A.P. Ruiz // IADIS International Conference Applied Computing. – 2006. – P. 73-82.
17. The Technology Acceptance Model and the World Wide Web / Lederer A.L., Maupin D.J. Sena, M.P. and Y. Zhuang // Decision Support Systems. – 2000. – 29(2). – P. 269-282.

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

N.I. Masi

У статті показано, як сучасне соціально-комунікативне середовище стає важливим фактором і підставою соціокультурних трансформацій сучасного суспільства. Доводиться, що соціальні практики, які виникають із взаємодії в рамках інформаційно-комунікативного середовища, переносяться на повсякденне життя людей.

Ключові слова: суспільство, інформаційно-комунікативне середовище, інформаційно-телекомуникаційні технології.

FORMATION OF THE INFORMATION-COMMUNICATIVE ENVIRONMENT IN UKRAINE

N.I. Masi

The article shows that modern social-communicative environment becomes the important factor and the reason for socio-cultural transformations of the modern society. It is proved that the social practices, which arise from the interaction within information and communication environment, are transferred on everyday people's life.

Keywords: society, information-communicative environment, information-communication technologies.

Сьогодні в Україні, завдяки поширенню інформаційно-телекомуникаційних технологій, радикальним чином почали змінюватись умови життедіяльності людей. При цьому, торкаючись самого існування соціальних інститутів, дані технології порушили питання про підстави модернізації українського суспільства в цілому. В процесі соціальних потрясінь та революційних трансформацій кінця ХХ ст. українське суспільство, з цілком певних причин, виявилося поза процесами формування інформаційно-комунікативного середовища. Тепер же воно постало перед фактом уже наявного розвитку комунікативних співтовариств нового характеру зі своїми правилами та соціокультурними підставами –

співтовариств, які здійснюють усе більший вплив на трансформацію традиційних соціальних інститутів.

Мета статті – дослідження особливостей впливу сучасного інформаційно-комунікативного середовища на стан українського суспільства.

Нове суспільство характеризується не стільки розширенням можливостей нагромадження та переробки інформації (як це представлялося в класичних варіантах концепції інформаційного суспільства), скільки новими формами комунікації. Основною характеристикою нового суспільства є наявність певного інформаційно-комунікативного середовища, яке необхідно розглядати як засіб, що дозволяє здійснювати соціокультурні функції в процесі взаємодії соціальних суб'єктів за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій [3, 9]. У цьому випадку інформаційно-телекомунікаційні технології перетворюються на субстанціональну підставу системи комунікацій, а інформаційно-комунікативне середовище може розглядатися як нова форма побудови взаємин між людьми.

Зараз в Україні, як й у світі в цілому, формується принципово новий тип символічного існування людини, культури, соціуму. Усі символи людського співіснування відтепер можуть бути вміщені, відтворені та перетворені в цьому новому символічному просторі. При цьому, за Д. Галкіним, “віртуальний дискурс немов би підмінив природу комунікації – букви і слова, звуки й образи, тіла і речі замінені цифрами, і тому вони віртуальні, і тому вони знаходять настільки специфічні можливості” [2, 30]. Крім всього іншого це означає, що символічна діяльність людини розширюється і багаторазово підсилюється. Причому, якщо соціальні явища попадають у цей світ (здобувають віртуальну форму), то вони змушені підкорятися законам, які в ньому діють. Тим самим віртуальний світ починає виступати як основа всіх інших світів (в їхній потенційній формі). Як результат, віртуальність з умовності перетворюється на безумовність, а її квазіреальний характер заміщається гіперреальним характером [5, 35].

Отже, спостерігається переплетення двох зустрічних інноваційних процесів: з одного боку, соціальна реальність усе більше символізується, з другого боку – розвиток техніки призвів до появи особливого, технічного, віртуального середовища, в результаті чого «віртуальність» соціальних форм почала отримувати форму технічної гіперреальності.

Можна виділити кілька характерних особливостей як інформаційно-комунікативних технологій, так і інформаційно-комунікативного середовища, породженого ними. Інформаційно-телекомунікаційні технології характеризуються інтерактивністю, анонімністю, гіпертекстуальністю[4]. Інтерактивність інформаційно-комунікативного середовища означає, що віртуальна реальність, в якій це середовище існує, дає йому змогу взаємодіяти з усіма

іншими реальностями, в т. ч. і з тими, що породжують його як онтологічно незалежне від них.

Анонімність інформаційно-телекомунікаційних технологій означає, що, як правило, спілкування в глобальній мережі Інтернет в режимі on-line відбувається під псевдонімами (так званими, NIK-ами) і заочно. Про участника спілкування практично нічого не відомо, крім його стилю спілкування. На відміну від традиційних ЗМІ, в Інтернет-просторі дуже мало “персоналізованих” джерел інформації (таких, як дикторів на телебаченні і радіо-журналістів у друку). При цьому, й більшість джерел інформації носить анонімний характер. Таким чином, на відміну від преси, радіо і телебачення, де комунікант, як правило, безособовий, пасивний і “масовидний”, тут, навпаки, саме комунікатор отримує всі подібні характеристики.

Гіпертекстуальність інформаційно-телекомунікаційних технологій пояснюється тим, що застосовувана у Всесвітній мережі мова html (Hypertext Markup Language) забезпечує миттєвий перехід від одного тексту до іншого (без втрати вихідного текстового поля), що робить текст за допомогою посилань гіпертекстом, тобто нескінченним, хоча і переривчастим, а також безмежним, хоча і неоднорідним.

Інтерактивність, анонімність і гіперактивність інформаційно-телекомунікаційних технологій, змінюючи форми комунікації, здійснюють вплив на способи здійснення соціальних практик, що у випадку типізації і стабілізації останніх, викликає певні інституціональні трансформації в суспільстві.

У свою чергу, інформаційно-комунікативне середовище характеризується віртуальністю, глобальністю і фрагментарністю.

Віртуальність інформаційно-комунікативного середовища – це його буття особливого роду, буття, що недовтілилося, недореалізувалося, пригранічне, перехідне [1; 56]. І тому віртуальне буття такого середовища має істотні властивості, які відрізняють його від буття реального. В кіберпросторі не тільки віртуальні об'єкти здобувають речову форму й об'ективуються для спостерігача, але одночасно і тіло людини немов втрачає свої матеріальні ознаки. У цьому сенсі віртуальне середовище – дійсно новий технологічний, психофізіологічний і соціокультурний спосіб буття людини у світі.

Глобальне поширення Інтернету означає нове (потенційно неосяжне) розширення кола учасників спілкування. “Інтернет – це особливе технологічне середовище, яке дозволяє використовувати всі існуючі раніше символічні системи і забезпечує доступ до будь-якої інформації, яку можна зафіксувати за їхньої допомоги... він прагне відмінити будь-яку своєрідність. Інтернет глобалізує: він претендує на все і намагається “склейтися” з усіма галузями людської активності [5]”

Тим самим підготувлюється, а фактично – вже здійснюється, найбільший в історії людини переворот: формується нова соціальна структура сучасного суспільства, в якій людство вперше знаходить статус реального, а не номінального, потенційного (як це було дотепер) суб'єкта історії.

Фрагментарність соціально-комунікативного середовища означає, що воно (таке середовище) за своїм характером може бути описаним як мозаїка, тобто різні елементи соціуму в ньому вже не задані в ієрархічній формі, а лише представлені як “розсіяні” і “децентрковані” конфігурації в обрії множинного, а від того – і неминуче фрагментарного дискурсу.

Але при цьому, властивості інформаційно-комунікативного середовища визначаються властивостями технологій. Процесом, який визначає особливості розвитку сучасного суспільства, є інформатизація, в ході якої інформаційно-телекомунікаційні технології перетворюються на субстанціональну підставу системи комунікацій, а їхні властивості – віртуальність, гіпертекстуальність, інтерактивність, анонімність – змінюють форми і способи соціальних комунікацій. Інтерактивність спілкування, поєднана з гіпертекстуальністю, помножена на анонімність, дійсно дозволяє говорити про те, що система комунікацій, здобуваючи надособистісний, опосередкований характер, перетворюється на інформаційно-комунікативне середовище як новий соціокультурний феномен суспільства. Дане середовище можна розглядати як засіб (медіум), який дозволяє задовольняти інформаційно-комунікативні потреби в процесі взаємодії соціальних суб'єктів за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій. Сьогодні, оскільки рівень проникнення даних технологій недостатньо високий, можна стверджувати, що триває процес становлення інформаційно-комунікативного середовища. В дане середовище включено лише певну частину населення – інформаційно-розвинену групу. Але якщо для цієї групи подібне середовище стає новою формою побудови взаємин між людьми в процесі здійснення повсякденних соціальних практик, то наділення таких взаємин властивостями стереотипізованих і стабілізованих звичок веде до трансформації соціальних інститутів. Більш того, соціальні практики, які виникають із взаємодії в рамках інформаційно-комунікативного середовища, переносяться на повсякденне життя.

Реальна практика впливу інформаційно-телекомунікаційних технологій на соціокультурну структуру суспільства полягає у:

1) створенні системи комунікацій, що сприяє формуванню нових соціальних практик у рамках існуючих інститутів;

2) зміні рівня впливу особистості на процес трансформації соціальних інститутів, залежно від рівня включеності в інформаційно-комунікативне середовище;

3) становленні збудованих форм комунікацій, заснованих на ідеї постійного “добудовування” як самого комунікативного процесу, так і правил взаємодії, що істотно ускладнює регулювання інформаційно-комунікативного середовища.

Інформаційно-комунікативне середовище виступає тут як феномен, з одного боку, пов’язаний із певними закономірностями суспільного і технічного розвитку, з другого боку – сам здійснює детермінуючий вплив на соціокультурний простір. Завдяки цьому, в рамках сучасного українського суспільства створюється інформаційно-комунікативне середовище, яке поступово втягує в себе, в силу своїх особливостей і переваг, різні соціальні суб’екти.

За даними компанії “Bigmir.net”, на місяць лютий 2011 р. аудиторія українського сегменту в мережі Internet становила 3 973 089 осіб [7] За даними Госкомстату України, на цей самий час кількість населення країни – 45 778 538 осіб. Це означає, що показник українського Інтернет-сегменту становить 8,68 % населення країни. До того ж, ще в листопаді 2009 р. цей показник становить 5,95 %. А поріг кількості населення, який характеризує його перехід до масового використання нових технологій, у науковій літературі визначається в 10 %. Таким чином, Україна сьогодні впритул наближається до цього порогу. Тому очевидно, що правомірно розглядати досліджуване середовище як нову систему комунікацій, що виявляє активний вплив на людину, трансформуючи весь уклад її повсякденного життя в рамках базових соціальних інститутів. Система комунікацій, здобуваючи надособистісний, опосередкований характер, перетворюється на інформаційно-комунікативне середовище як новий соціокультурний феномен суспільства. Дане середовище дозволяє задовольняти інформаційно-комунікативні потреби в процесі взаємодії соціальних суб’ектів за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій. Більше того, соціальні практики, які виникають із взаємодії в рамках інформаційно-комунікативного середовища, переносяться на повсякденне життя.

Отже, сьогодні в Україні, як і у світі в цілому, формується принципово новий тип символічного існування людини, культури, соціуму. Створюється нова система комунікацій, яка виявляє активний вплив, діючи на людину, трансформуючи весь уклад її повсякденного життя. Новітня система комунікацій перетворюється на інформаційно-комунікативне середовище як соціокультурний феномен суспільства.

Використана література

1. Афанасьева В.В. Тотальность виртуального / В.В. Афанасьева. – М. : Логос, 2004. –140 с.
2. Галкин Д. Виртуальный дискурс в культуре постмодерна / Д. Галкин // Критика и семиотика. – 2000. – № 1-2. – С. 29-34.
3. Зотов В.В. Россия в глобализационных процессах: Глобализация, виртуализация и фрагментация как условия институциональных изменений / В.В. Зотов // Известия Курского гос. тех. ун-та. – 2007. – №2(19). – С. 9-11.

4. Купер И.Р. Гипертекст как способ коммуникации [Электронный ресурс] / И.Р.Купер. – Режим доступа: <http://www.socio.ru/bull/18.htm>
5. Михайлов В.А. Особенности развития информационно-коммуникативной среды современного общества / В.А. Михайлов, С.В. Михайлов // Актуальные проблемы теории коммуникации. – СПб. : Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 34-52.
6. Степаненко Е.А. Интернет как явление культуры: тексты в сетевом контексте / Е.А. Степаненко, С.Б. Степаненко // Аргументация, интерпретация, риторика: электронный журнал. Вып. 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.spb.ru/phil/argumentation.htm>.
7. <http://bigmir-internet.com.ua/>

ВИКОРИСТАННЯ СТУДЕНТАМИ ЕЛЕМЕНТІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Б.Г. Шевченко

У статті розповідається про сучасні методи та способи використання комп'ютерних технологій, отримання знань за допомогою нових інформаційних технологій.

Ключові слова: комп'ютерні технології, культура, освіта, комунікації, інформація.

THE USE OF STUDENTS OF THE ITEMS OF INFORMATION COMPUTER TECHNOLOGIES

This article describes how to use modern methods and ways of using computer technology, gain knowledge by using new information technologies.

Keywords: computer, technology, culture, education, communication, information.

Сучасний період розвитку сучасного суспільства характеризується інтенсивною розробкою комп'ютерних технологій, які реалізуються у всіх галузях діяльності людини, створюючи глобальний інформаційний простір нашого світу. Особливе місце інформаційне середовище посідає у житті студентства, що змінює форми культурного буття молодих людей, їхні види спілкування, трансформує спосіб культурної комунікації, здійснює вплив на формування соціальної культури сучасної людини.

Ще в недалекому минулому становлення і розвиток соціальної культури молоді значною мірою базувалися на традиційних цінностях українського суспільства. На теперішній час безперервно змінний світ призводить до постійного оновлення, змін, модернізації умов життя молоді: у побуті, в галузі освіти і розваг, у сферах творчості і професійного визначення.

Інформаційно-комунікаційні технології, які широко використовуються молоддю для розваг, навчання, дистанційних видів спілкування, для розв'язання різних конкретних наукових, виробничих і інших видів завдань, можуть здійснювати різного типу вплив на

формування соціальної культури молоді. Вплив сучасної інформаційної сфери, з якою тісно контактиують сучасні молоді люди, на становлення і розвиток найважливіших компонентів соціальної культури людини вимагають прискіпливої уваги і спеціального наукового дослідження.

Проблема статті зумовлена протиріччями між традиційними умовами формування компонентів соціальної культури сучасної людини та сучасної інформаційної сфери, яка вносить нові як позитивні, так і негативні складові в життя молоді. Особливу небезпеку викликає можливість негативного впливу інформаційно-комунікативних технологій на ті компоненти соціальної культури студентів, які формуються в підлітковому віці та юнацтві. Необхідне проведення системного дослідження впливу сучасного інформаційного простору на формування компонентів соціальної культури студентів.

В умовах переходу світової цивілізації до інформаційної стадії розвитку суттєвим у здобуванні освіти стає розширення доступу систем освіти до світових інформаційних ресурсів. У процесі якісної зміни суспільства, переходу від постіндустріальної до інформаційної його моделі інформація перетворюється на один із найбільш необхідних, дорогих ресурсів. Особливе значення тут набуває інформаційне знання, без якого не може обходитися сьогоднішнє, а особливо завтрашнє суспільство. У зв'язку з цим зростає роль систем освіти, виробників інформації, творців інформаційних систем. Інформаційне суспільство виробляє і споживає інформацію. Внаслідок чого одним з актуальних завдань системи освіти ВНЗ є формування високої інформаційної культури, комунікаційної активності студентів, орієнтованих на здобуття нового знання, продукування новітніх соціально-інформаційних технологій, упровадження останніх у соціальну практику [1].

Слід також мати на увазі, що саме поняття *інформація* досі ще не зовсім сформульоване. Існує безліч його визначень. Більшість із них полягають у рамках двох парадигм: атрибутивної і функціональної. Сутність першої: *інформація* – це фундаментальна властивість матерії. Сутність другої: *інформація* – це “кров” (самоорганізуючих) систем. Без них вона не існує, а без неї системи не функціонують.

Використання комп’ютерних технологій в освітніх програмах динамізує проблему інформаційного знання. За допомогою комп’ютера відбувається зближення різних напрямків навчання і окремих дисциплін, наприклад, інформатики і англійської мови або економіки, математики та інформатики (вирішення економічних завдань на основі різних алгоритмів з використанням пакетів програм на ПК).

Серед первинних проблем комп’ютеризації навчального процесу з використанням сучасних інформаційних технологій виокремлюються: “організація автоматизованого робочого місця того що навчається; систематизація адресної інформації (посилань, URL,

документних і IP-адрес навчальних інформаційних ресурсів); баланс комп'ютерної та некомп'ютерної, аудиторної та самостійної складових процесу навчання [3]”.

Із новими інформаційними технологіями сьогодні пов’язуються реальні перспективи побудови відкритої освітньої системи, яка дозволить кожному вибирати свою дорогу в навчанні; перспективи зміни технології отримання нового знання за допомогою ефективнішої організації пізнавальної діяльності тих, що навчаються, впродовж усього навчального процесу на основі такої важливої дидактичної властивості комп’ютера, як індивідуалізація навчального процесу, при збереженні його цілісності за рахунок програмування та динамічної адаптивності навчальних програм.

Абсолютно нові можливості в системі інформаційних, освітніх технологій відкривають телекомуникаційні технології, які містять у своїй основі глобальні телекомуникаційні мережі та інтелектуальні комп’ютерні системи. Комп’ютер, інформаційна техніка та технологія виступають не просто помножувачами інтелекту – вони відкривають нові виміри свідомості. А жива комунікація, невід’ємна вісь інформаційних технологій, пов’язує ці виміри в єдине ціле, утворюючи впорядковану систему нової культури.

Директор інституту ЮНЕСКО з інформаційних технологій в освіті В. Кінельов передбачає, що йдеться про “формування особливого сприйняття людиною місця його існування, в якому присутні об’єкти фізичної реальності разом з уявленнями про них у людській свідомості і системі уявлень в інформаційному просторі, причому найцікавіша і таємнича взаємодія реалізується між просторами психічним і кібернетичним. І в той же час, такі поняття, як *абстракція*, *віртуальна реальність*, відомі ще з до кібернетичних часів. Кіберпростір дозволяє лише конкретизувати, виявити, візуалізувати абстракцію [4]”.

Стійка тенденція збільшення чисельності студентів, які поєднують навчання з трудовою діяльністю, стимулюється швидким розвитком і широким вживанням всіляких технічних засобів, які забезпечують вищий рівень якості навчання.

Серед останніх:

- комп’ютерні та інформаційні технології, в т. ч. новітні засоби мультимедіа;
- супутникові системи зв’язку;
- навчальне, включаючи кабельне, телебачення, відеокасети, диски відео CD, DVD;
- масова телефонізація, яка забезпечує підключення до інформаційних мереж;
- глобальні та регіональні мережі (Інтернет та ін.) [4].

Відмінною особливістю реформування вищої освіти у всьому світі є максимальна орієнтація навчального процесу на індивідуалізацію й інтенсифікацію процесу навчання, на формування самостійності як основи розвитку соціальної активності студента.

Інноваційна концепція організації процесу навчання заснована на таких принципах:

- фундаменталізація освіти – вчить цілісному розумінню навколошнього світу, пізнанню процесів самоорганізації і самовдосконаленню в соціальних економічних та інших системах;
- розвиток у студентів системного мислення на основі використання проблемних методів навчання, створення інформаційного середовища і творчої атмосфери в процесі навчання;
- відмова від пасивних методів навчання, заснованих на перевазі обов'язкових аудиторних занять;
- упровадження в навчальний процес індивідуальних творчих завдань, напрямок яких визначають самі студенти, плануючи таким чином теми і глибину засвоєння навчального матеріалу;
- інтеграція в світову освітню систему через включення в глобальний інформаційний простір, обмін досвідом і освітніми технологіями;
- створення інформаційних ресурсів за напрямами підготовки (бази даних, бази знань, експертні системи, електронні підручники);
- введення модульно-рейтингової системи оцінки якості підготовки, що дозволяє активізувати принцип змагальності у процесі навчання.

Розвиток інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення навчального процесу призводить до того, що студенти багато часу проводять за комп'ютером. У зв'язку з цим актуальним є вивчення впливу комп'ютерної діяльності на студентів різних спеціальностей.

Термін спрямованості діяльності при взаємодії з комп'ютером по-різному впливає на емоційність студентів.

Студенти гуманітарних спеціальностей, порівняно зі студентами технічних спеціальностей з інформаційно-розважальної діяльності, за комп'ютером більш допитливі, дружелюбні, вони здатні адекватно виражати свої емоції та ідентифікувати емоції інших, але і більш неврівноважені, збуджені, з частими коливаннями настрою. Студентам технічних факультетів притаманні імпульсивність, безцеремонність та бажання домінувати. Студенти технічних спеціальностей мають високий рівень пізнавальної активності, врівноваженості [5].

Використання інформаційних технологій у системі освіти змінює цілий світ навчання, з'являються нові методи й організаційні форми навчання. Змінюється сама сутність навчання, оскільки засвоєння знань поступається вмінню користуватися інформацією, одержувати її за допомогою комп'ютера.

У підготовці спеціалістів, комп'ютер може бути об'єктом вивчення, пізнання й засобом

професійної діяльності для навчання, виховання, розвитку та діагностики досягнень. Отже, можливі два напрямки впровадження комп'ютерних технологій у процес підготовки спеціалістів. За першим напрямком засвоєння знань, умінь і навичок веде до усвідомлення можливостей комп'ютерних технологій, до формування вмінь їхнього використання при розв'язанні різноманітних завдань. За другим – комп'ютерні технології є потужним засобом підвищення ефективності їхньої професійної діяльності, в навчанні, організації навчально-виховного процесу, самостійного здобуття нових знань, вмінні систематизувати, узагальнювати їх та використовувати для виконання практичних занять [6].

Однією з найбільш актуальних проблем сучасності є підготовка особистості до професійного самостворення, самозростання, самовдосконалення впродовж життя. Ця проблема пов'язана з такими важливими науковими завданнями, як розробка ефективних моделей формування готовності майбутніх фахівців до саморозвитку, розробка відповідного навчально-методичного супроводу, створення технологій діагностики якості саморозвитку особистості.

Вивчення віртуальних форм комунікації нині стає все більш актуальним. Не в останню чергу це пов'язано з включенням у простір освітніх практик нових інформаційних технологій.

За останній час інформаційна технологія викликала радикальні зміни в способі виробництва і отримання знань. Якщо автоматизація призводить до декваліфікації і скасування деяких робіт, то інформатизація потребує більш високого рівня абстрактного мислення, знання логіки, теорії аргументації.

Аналіз наукових розробок, які представлені для загального вивчення, дозволяє дійти висновку, що розвиток найважливіших компонентів соціальної культури студентів вивчений достатньо, також ґрунтовно досліджені можливості використання засобів інформаційно-комунікативних технологій у різних галузях діяльності сучасної молоді. Разом з тим, вплив сучасної інформаційної сфери на розвиток соціальної культури студентів вивчено недостатньо і потребує подальшого наукового дослідження.

Використана література

1. Собаєва О.В. Активізація пізнавальної діяльності студентів в умовах дистанційного навчання : автореф. дис... канд. пед. наук. Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди / О.В.Собаєва. – Х., 2001. – 19 с.
2. Пиголенко І.В. Інтернет-технології як засіб формування ціннісних орієнтацій студентства на шляху до інформаційного суспільства (на прикладі КПІ) : автореф. дис. канд. філос. наук / І.В.Пиголенко. – 2007. – 16 с.
3. Международная научно-практическая конференция “Проблемы регионального

управления, права и инновационных методов в образовании” : тезисы докладов. – Таганрог, 1999. – 297 с.

4. Кинелев В. Дистанционное образование XXI века / В. Кинелев. – М., 1999. – №5. – с 4-9.

5. Практикум по общей, экспериментальной психологии / В.Д. Балин, В.К. Гайда, В.К. Гербачевский; под общ. ред. А.А. Крылова, С.А. Паничева. 2-е узд. доп. и перераб. – СПб., 2005.

6. Соляников Ю.В. Обеспечение качества подготовки магистрантов педагогического университета к научно-исследовательской деятельности : автореф... дис... канд. пед. наук / Ю.В.Соляников. – СПб., 2003. – 20 с.

НАПРЯМИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ ТА СЕРВІСІВ У СИСТЕМІ НАВЧАННЯ ЗАСПЕЦІАЛЬНІСТЮ “ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ”

Л.Я. Філіпова

У статті розглядаються головні напрями використання Інтернет-технологій та сервісів у професійному навчанні фахівців з документознавства та інформаційної діяльності. Аналізуються особливості застосування Інтернету в змісті професійного навчання, у формах навчального процесу та у практичній діяльності. Акцентується увага на актуальності використання технологій дистанційного навчання для української освітньої системи.

Ключові слова: Інтернет-технології, сервіси Інтернету, документознавство та інформаційна діяльність, навчальний процес, дистанційне навчання, практична діяльність.

DIRECTIONSOFINTERNET TECHNOLOGIES AND SERVICES APPLICATION IN THE SYSTEM OF STUDY ON PROFESSION “DOCUMENTATION AND INFORMATION ACTIVITIES”

The main trends of the Internet technologies in the professional training on the documentation and information activities are considered. The features of the application of Internet technology and services in the content of the professional training, in the forms of the educational process and in the practice are analyzed. Attention focuses on the relevance of the distance learning for the Ukrainian educational system.

Keywords: Internet technologies, Internet services, documentation and information activities, educational process, distance learning, practice.

Підготовка фахівців з документознавства та інформаційної діяльності є об'єктивно затребуваною інформаційним суспільством умовою для забезпечення будь-якої галузі та особливо управлінської сфери – відповідною інформаційною інфраструктурою. Особливе значення для роботодавців на ринку праці набувають професійні компетенції випускників, які відображають їхні знання, вміння та навички користування технологіями та сервісами Інтернету в сфері документально-інформаційних комунікацій.

Чим же обумовлена необхідність застосування інструментарію Інтернету в даній професійній діяльності? Відзначимо, що проникнення Інтернету в усі сфери соціального життя є наслідком стрімкого виникнення та розвитку глобального “інформаційного суспільства”, яке змінює звичний спосіб життя людей, форми і методи навчання, роботи і спілкування. Засоби Інтернету (його сервісні служби) надають фахівцям, зокрема діловодно-кадрових та управлінських служб, ефективно організовувати електронний документообіг та електронні системи діловодства, доступні для користування різним підрозділам організації;

формувати електронні архіви та бази даних в інтерактивному режимі; налагоджувати професійні комунікації та спільні проекти з партнерами з різних регіонів. Для фахівців інформаційних та інформаційно-аналітичних служб засоби Інтернету стають чи не головним інструментом для здійснення пошуку, моніторингу інформації в мережі, для її обробки та представлення в інших перероблених формах (аналітичних довідках, рефератах, перекладах, звітах тощо) для користувачів як у реальному, так і в інтерактивному режимі. Відомо, що сутність інформаційно-аналітичної діяльності полягає у застосуванні методів аналітичного оброблення інформації та методів аналізу на базі інформаційних знань, підготовлених шляхом інтелектуального оброблення інформаційних масивів. Уточнимо, що сучасні масиви інформації можуть бути опубліковані в різних зарубіжних країнах, а фізично представлені на веб-сайтах Інтернету і бути доступними через мережу для інформаційно-аналітичної роботи.

Зважаючи на активне поширення Інтернету у світі, слід зазначити особливості впливу мережі на освітню сферу, в якій Інтернет стає не тільки джерелом інформації або предметом вивчення, але і найважливішим фактором, що трансформує традиційні аспекти освіти: педагогічні, психологічні, етичні та ін. Водночас мережа є могутнім засобом комунікації, допомагає формуванню комунікативних навичок особистості; крім того, Інтернет сприяє самовираженню і самоствердженню особистості. Виховна функція може бути реалізована на основі залучення студентів до інформації культурного, етичного, гуманістичного характеру. Це дозволяє використовувати Інтернет як для навчання студентів, так і для підвищення кваліфікації самих педагогів. Інтернет як інструмент у соціально-освітньому середовищі надає такі можливості, як: використання інформаційно-пошукових систем та бібліотечних ресурсів і послуг для навчальних та науково-дослідницьких цілей; створення банку навчально-методичних матеріалів; одержання інформації з конкретної спеціальності, про діяльність навчальних і наукових установ; організація мережевого спілкування викладачів і студентів вишу з різними користувачами з усього світу та ін.

Повертаючись до назви даної статті, відзначимо, що головними напрямами освітньої сфери, де застосування Інтернет-технологій, на наш погляд, є актуальним, є такі:

- *зміст навчального процесу*, зокрема, в межах професійно-ориєнтованих навчальних дисциплін;
- *форми навчального процесу*;
- *практична діяльність* як реалізація професійних компетенцій випускників щодо володіння Інтернет-технологіями в сфері документально-інформаційних комунікацій.

Використання Інтернет-технологій у *змісті навчальних дисциплін* за спеціальністю “Документознавство та інформаційна діяльність” обумовлює формування у студентів

спеціалізовано-професійних компетенцій, визначених предметною галуззю, в якій майбутній фахівець має бути добре обізнаний і в якій він має проявити готовність до виконання своєї професійної діяльності [1]. Предметна область для спеціальності “Документознавство та інформаційна діяльність” охоплює, як відомо, такі взаємопов’язані складові, як: діловодна та адміністративно-кадрова, організаційно-управлінська, інформаційна та інформаційно-аналітична діяльність.

Спрямування професійного викладання на ці функціональні складові і спонукає до формування гармонійно збалансованих професійних компетенцій, які можна об’єднати в три блоки: інформаційні, комунікаційні та культурні компетенції. Зазначимо, що інформаційні компетенції ми розглядаємо як узагальнені, що уособлюють спроможність майбутнього фахівця вирішувати професійні задачі з інформаційно-документної сфери.

Підкреслимо також, що згідно з Європейською системою кваліфікацій, компетенція є інтегрованим поняттям і виражає здатність людини самостійно застосовувати в певному контексті різні елементи знань і умінь. Освоєння певного рівня компетенцій розглядається як здатність використовувати і поєднувати знання, уміння та широкі компетенції залежно відзмінних вимог конкретної ситуації або проблеми. Іншими словами, рівень компетенції визначається здатністю справлятися з складними непередбачуваними ситуаціями та змінами. Підтвердження професійних компетенцій здійснюється через присвоєння кваліфікації випускнику, що означає “офіційне визнання цінності освоєних компетенцій для ринку праці і для подальшої освіти та навчання [2]”.

Отже, вимоги до формування здатності фахівця з документознавства та інформаційної діяльності використовувати знання, вміння та навички інформаційного пошуку та моніторингу в мережі Інтернет, опрацювання документальної інформації, що обумовлено об’єктивними світовими тенденціями проникнення засобів Інтернету у інформаційно-документальну діяльність, мають реалізуватися в процесі навчання через комплекс майже усіх фахових навчальних дисциплін. Пріоритетними стають професійні вміння фахівця-користувача комп’ютерних систем та мережі Інтернет, серед яких мають бути як однорангові: інформаційні, комунікаційні та культурно-етичні компетенції. Тобто, фахівець має оволодіти інформаційними компетенціями, які містять уміння самостійно шукати, аналізувати, відбирати, необхідну інформацію (документальну інформацію), організовувати її, перетворювати, зберігати та передавати інформацію, яка може функціонувати на будь-яких носіях (паперових та електронних). Комуникаційні компетенції включають не тільки знання мов та засобів ділової взаємодії між користувачами мережі на відстані, а й знання форм та засобів передачі телекомунікаційних послуг (Інтернет-сервісів, Інтернет-технологій) для реалізації ділового спілкування та обміну інформацією. І водночас вкрай необхідно є

культурно-етична компетенція, яка охоплює знання та навички морально-етичних та правових норм поведінки в комп'ютерно-мережевому просторі як для всіх суб'єктів інформаційного суспільства, так і для усвідомленого їхнього використання фахівцями сфери інформаційно-документної діяльності [1].

Форми та методи навчального процесу в умовах інформатизації освітнього процесу, в тому числі і за спеціальністю “Документознавство та інформаційна діяльність”, зазнають певних змін та тенденцій оновлення. Зокрема, в умовах посилення уваги до самостійних форм навчання зростає значення розробки навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів не тільки в електронному вигляді (як пряме перенесення паперового тексту на електронний носій), а й у вигляді онлайнових або інтерактивних посібників, створення яких можливо за допомогою Інтернет-технологій та сервісів. Відповідними є й вимоги до створювачів та користувачів таких посібників – це досконале володіння інструментарієм Інтернет-середовища.

Для заочної форми вищої освіти стають все більш актуальними засоби дистанційного навчання, що базуються переважно на Інтернет-технологіях. Підтвердженням цього є внесення певних корективів у Проект Закону України “Про вищу освіту” (нова редакція), що знаходиться на громадському обговоренні, та розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України¹. У статті 41. цього проекту “Форми навчання у вищих навчальних закладах” надано такий перелік форм навчання: “денна; вечірня; **заочна (дистанційна); екстернат**”². Тобто заочну форму навчання уточнюють дистанційні засоби навчання (Інтернет-технології переважно), а це вимагатиме від українського співовариства освітян у найближчому майбутньому не поодинокі приклади використання в потужних технічних університетах Інтернет-технологій для організації дистанційного навчання, а повсюдне його впровадження. Зрозуміло, що в таких умовах реалізація функцій викладачів стане можливою виключно за умови наявності у них навичок і вмінь володіння технологіями та сервісами мережі Інтернет на рівні кваліфікованого користувача, а також частково – адміністратора та програміста.

Відзначимо, що суттєвою ознакою дистанційного навчання, порівняно з традиційним, є віддаленість студента від викладача, яка компенсується застосуванням сучасних комп'ютерних засобів навчання і телекомунікацій, на основі яких розробляються нові педагогічні технології. Дистанційні технології навчання привносять у класичні формати діяльнісної частини не лише активний компонент (можливість синхронних комунікацій з викладачем), а й здатність “миттєвого” оцінювання відповіді студента. Відбувається

---

¹ <http://www.mon.gov.ua/gr>

² там же

поєднання старих і нових дидактичних інструментів педагога, а також упровадження зовсім нових форм, серед яких можна назвати електронну пошту, дискусійні форуми, чати, засоби передачі миттєвих повідомлень (ICQ), відео/аудіо-чати і телеконференції. Ці нові можливості також створюють нові зразки спілкування (або комунікацій) та їхні перспективи. Викладачі, вже в новій якості т'юторів та модераторів дистанційних курсів, повинні керувати навчальним процесом, створюючи або використовуючи різні “соціальні й інтелектуальні простори” в мережі. Крім того, ці нові технології надають можливість викладачам, студентам та університетським співробітникам реалізувати ділові контакти між собою в онлайновому режимі (вступ до університету, оплата за навчання, реєстрація), а також вирішувати багато інших питань студентського життя. На думку фахівців, незабаром усі питання студентського життя і навчання будуть подані в Інтернеті як окрема зона “соціальних просторів” [3]. Таким чином, Інтернет-технології, електронні засоби комунікацій дозволяють перейти до нового етапу розвитку розподіленого співробітництва й інтеграції університетів в організаційній, навчально-методичній і науково-дослідницькій сферах як різних регіонів України на локальному, регіональному, міжрегіональному, національному, так і на міждержавному рівні освітнього Інтернет-середовища.

Сучасні реалії вже надають приклади новацій в українському освітньому сегменті Інтернету: це інформаційно-пошукова система “Конкурс”, яка працює для українських абітурієнтів та ВНЗ уже 3 роки (з 2008 р.), та надає можливість абітурієнтам відстежувати стан їхнього заражування у ВНЗ; це нова система “Електронний вступ – 2011” для електронної реєстрації абітурієнтів, яку планується впровадити у вступній кампанії нинішнього року.

У *практичній діяльності* в умовах інформаційних та Інтернет-комунікацій здійснюється перевірка компетенцій випускників змісту відповідних моделей професійних компетенцій фахівців з урахуванням загальнопрофесійних: управлінських, комунікативних, аналітичних компетенцій. Такі моделі слугують критеріями оцінювання фахівців; інструментарієм, який використовується на всіх щаблях роботи з персоналом: при підборі, навчанні, атестації, мотивації, плануванні кар'єри перспективних співробітників, виявленні кадрового резерву і навіть при звільненні співробітників. Отримані в період навчання здатності фахівця з документознавства та інформаційної діяльності використовувати знання, вміння та навички інформаційного пошуку та моніторингу в мережі Інтернет, опрацювання документальної інформації та ін., тобто інформаційні та комунікаційні компетенції знаходять практичний прояв. Фахівці мають можливість виконувати складні професійні завдання на рівнях користувачів та навіть з елементами адміністрування та програмування, серед яких – створення веб-сайту, забезпечення його підтримки та актуалізації. Відомо, що веб-сайт

установ та організацій в умовах сучасного інформаційного суспільства стає дієвим електронно-комунікаційним каналом; засобом реалізації наукового, творчого та виробничого потенціалу установи; показником її конкурентоспроможності та життєздатності. Зокрема, веб-сайт університетів розглядається як комплексний електронно-комунікаційний осередок, що презентує заклад в інформаційно-освітньому Інтернет-середовищі, є визначальною базою для дистанційного навчання, міжнародних професійних обмінів тощо; стає перспективною складовою інформатизації освітнього процесу та електронного документознавства.

Підкреслимо, що перелічені напрями є, безумовно, притаманними для багатьох спеціальностей освітньої системи України, водночас, специфіка підготовки студентів за спеціальністю “Документознавство та інформаційна діяльність” надає їм особливого значущого статусу по відношенню до Інтернет-середовища, оскільки це чи не єдина спеціальність, яка має завдання (поряд із документно-діловодним) підготувати інформаційного працівника, який повинен оволодіти всіма інноваційними методами та засобами інформаційної діяльності, в тому числі й Інтернет-технологіями. І в такому статусі від здатен виконувати професійні завдання не тільки інформаційного працівника, а й тренера, модератора, т'ютора в системі дистанційного навчання; здійснювати всі процеси створення сайту, як на технологічному, так і на змістовному рівні та інші.

Використання Інтернет-технологій в системі підготовки сучасних фахівців із документознавства та інформаційної діяльності (або документальних комунікацій) є адекватною відповіддю на сучасні виклики українського інформаційного суспільства для освітньої спеціальності, яка хоче та має всі підстави вижити як затребувана та конкурентоспроможна.

Використана література

1. Філіпова Л.Я. Професійні компетенції фахівців з документальних комунікацій: освітній аспект / Л.Я. Філіпова // Вісник Книжкової Палати. – К., 2009. – С.25-28.
2. Европейская система квалификаций. Проект. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.volosu.ru/rus/info/part5.doc
3. Філіпова Л.Я. Інтерактивні комунікації в структурі дистанційного навчання / Л.Я. Філіпова, О.В. Олійник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія : Наук. журнал / Держ. академія керівн. кadrів культури і мистецтв. – К., 2008. – №4. – С.59-63.
4. Філіпова Л.Я. Інформаційно-коммуникативні прояви ресурсного потенціалу Інтернета / Л.Я. Філіпова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія: Наук. журнал / Нац. академія керівн. кadrів культури і мистецтв. – К., 2010. – №2. – С.44-48.

ДИСЦИПЛІНИ ДОКУМЕНТАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЦИКЛУ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ СЕМІОТИЧНОГО ПІДХОДУ

Л.Г. Тупчієнко-Кадирова

Розглядається бібліографічний підхід до розуміння поняття “текст”. Обґрунтовується необхідність введення в дисципліни документально-комунікаційного циклу більш широкого поняття “текст” та більш конкретних понять “музичний нотний текст”, “музичний звуковий текст”. Розглядаються деякі синтаксичні, семантичні, прагматичні характеристики документів. Тим самим підкреслюється необхідність поширення семіотичного підходу.

Ключові слова: документознавство, дисципліни документально-комунікаційного циклу, семіотика, семантика, текст, музичний текст.

DISCIPLINES OF DOCUMENTARILY-COMMUNICATION CYCLE: A FEW ASPECTS OF SEMIOTICS APPROACH

L. Tupchienko-Kadyrova

There is a bibliographic approach to understanding of concept “text”. There is a necessity of introduction of concepts “musical notes text” “musical voice text” to disciplines of documentarily-communication cycle. Some syntactic, semantic, pragmatic descriptions of documents are examined. The same the necessity of distribution of semiotics approach is underlined.

Keywords: disciplines of documentarily-communication cycle, semiotics, semantics, text, musical text.

Документально-комунікаційний цикл, як відомо, включає дисципліни, об'єктом яких є документ. Це спеціальні історичні дисципліни та галузі історичної науки (дипломатика, палеографія, археографія, архівознавство, сфрагістика, історичне джерелознавство тощо), та інші дисципліни (діловодство, бібліографознавство, бібліотекознавство, книгознавство) [1, 21-22, 26, 35]. Документологія чи загальне документознавство, яке також включене в це ко-

ло, звісно, має зв'язки з цими дисциплінами. Спільне між ними проявляється, зокрема, через базові поняття, відмінності – через розмежування понять та специфічний їхній склад. Останнє може допомогти конкретизувати характер і сутність кожної з цих наукових дисциплін [1, 47] і більш чітко окреслити їхні межі.

Одним із таких понять, як загальним для групи дисциплін, так і специфічним дляожної дисципліни, є поняття *текст*. Текст є основним реквізитом офіційних документів, а взагалі – найважливішою документоутворюючою ознакою [2, 327]. Документознавство має такі пріоритетні напрями вивчення змісту документа: “дослідження знакових форм фіксації інформації, способів структурної побудови тексту, внутрішньої форми повідомлення, лексико-семантичних прийомів організації тексту документа [1, 47-48]”. Отже, центральні поняття семіотики – *текст, знак, семантика* тощо – вже давно вживаються в наукових дисциплінах документально-комунікаційного циклу. Але поруч спостерігається й те, що розуміння та визначення деяких із них уже не відповідають новим явищам. *Метою* та більш детальними *завданнями* даної статті є оглянути аспекти вживання вище означених та деяких інших понять у монографіях, підручниках, навчальних посібниках, статтях із документознавства та відзначити деякі протиріччя, які потребують перегляду та певного визначення деяких напрямків їхнього вирішення, наприклад, у музичному документознавстві.

Основні терміни семіотики та три її рівні (синтаксика, семантика, прагматика) коротко розглядаються у підручнику Н. Кушнаренко “Документоведение” [3, 73-74]. Варіанти розуміння семантики і прагматики як розділів семіотики на етапах породження і сприйняття текстів представлені у роботі В.Г. Овчинникова [4, 30-31]. Класифікації знаків запропонували А.В. Соколов і С.-Г. Кулешов [5, 39; 6, 21-22]. Семіотичні аспекти документування подаються в монографії В. Бездробко [7, 309]. Семіотичні цілі та вимоги дослідження явищ [8; 9] виокремлені нами як принципи семіотики [10, 311-312]. Деякі конкретні синтаксичні, семантичні та прагматичні відносини представлені також у монографії В. Бездробко [7, 309], результати структурного аналізу і синтезу, наприклад, у статті Л.Г. Тупчієнко-Кадирової [11]. Поняття тексту розглянуто в навчальному посібнику М.С. Ларькова [2, 227-249, 254-258], зокрема, інтертекстуальність та її прояви, типи міжтекстових зв'язків, ефекти і види уніфікації, типи уніфікованих текстів, редактування текстів, також у посібнику розтлумачено поняття гіпертексту як “особлива форма організації, представлення, освоєння текстового матеріалу”, як “текст з нелінійною структурою” [2, 250-254]. Різні напрямки розвитку гіпертекстових систем та технологій, прояв ідеї гіпертексту в різних галузях проаналізовано та узагальнено нами [10].

Зв'язок бібліографії як окремої сфери діяльності із семіотикою багатоаспектно розглядається у статті І.Г. Моргенштерна [12]. Погляди автора базуються на дослідженнях

Т.А. Бахтуріна, Р.С. Гіляревського, І.А. Савіна, Г.Я. Узилевського, В.А. Фокеєва і ін., які розробляють питання теорії та методики підготовки бібліографічної інформації із застосуванням семіотичного підходу, формування і розвитку бібліографічної мови. З робіт цих учених виходить, що “поняття “бібліографічна семіотика” позначає системи знаків і встановлених проблів (бібліограми), використані для фіксації бібліографічної інформації, і порядок розміщення цих знаків [12, 11]”. Автором з'ясовується семіотичність бібліографічної діяльності, процеси й результати якої зв'язані зі знаковими системами. Поняття *текст* вживається тут у традиційному розумінні як вербальний текст. Але вживається і словосполучення *бібліографічний текст* і як окремий бібліографічний запис, і як сукупність [бібліографічних] записів. Розглянуті семіотичні письмові та усні форми функціонування бібліографічної інформації і можливості семіотичного вдосконалення бібліографічної інформації: “прагнення до точності, що забезпечує її адекватне сприйняття, розробка форм, які сприяють міжмовному і міжнародному обміну даною інформацією, експериментальне і перевірене досвідом удосконалення і збагачення знакових систем [12, 15]”. Значення семіотичного підходу в бібліографії автор бачить в “оптимізації бібліографічної діяльності”, підвищенні “точності і інформативності бібліографічних повідомлень” і у формуванні інформаційної культури користувачів інформації [12, 17-18].

У статті Ю.В. Горяйнової (історіографічного змісту) аналізується зародження та розвиток семіотики взагалі та семіотики невербалної комунікації зокрема [13]. Розглядаються підходи: 1) семіотика як наука про знаки і знакові системи; 2) поширення лінгвістичних методів на будь-які інші об'єкти, ніж природні мови [14, 458], засіб розглядання чого завгодно як сконструйованого і функціонуючого подібно до мов; 3) “дослідження семіозиса, тобто проблеми виникнення знакових структур з певної не- або до- знакової реальності [13, 21]”. Автор також обґруntовує невербалну комунікацію як нелінгвістичну семіотичну систему, як мову тіла.

На наш погляд, існують інші невербалальні мови, але які водночас не є й мовами тіла – наприклад, мова музики, мова зображення та ін. Тому поділ мов на вербалні і невербалальні є дещо спрощеним і вузьким, частина явищ залишається поза межами цього поділу. Тоді більш вдалим і адекватним є термін *мова тіла*, ніж *невербална мова*. Навіть виникає питання про доцільність поділу мов на вербалні та невербалальні, адже їхнє зародження приблизно в одну добу – первісну епоху, співіснування протягом тривалого часу та перспективи подальшого розвитку свідчать про їхню важливість для суспільства. А специфіка кожної говорить про достатню самостійність і відносну самодостатність. Ці питання потребують окремого осмислення й виходять за рамки даної статті, метою якої є простежити існування поняття

текст і можливість прийняття його семіотичного значення в дисциплінах документально-комунікаційного циклу.

У цих дисциплінах поняття *текст* визначається в рамках бібліографічного підходу як “сукупність мовних знаків”, але під мовою розуміється лише вербальна.

Це простежується в “Термінологічному словнику з бібліотечної справи та суміжних галузей знання”, де міститься визначення поняття *документ* – це “матеріальний об’єкт із зафіксованою на ньому інформацією у вигляді тексту, звукозапису чи зображення і т.ін. [15, 58]”. Як видно з визначення і зазначення основних видів інформації, текст – це словесна інформація, поруч з якою є інформація-звукозапис та інформація-зображення. Але звукозапис може містити записи музики, вистави, мовлення тощо. Мати як словесну, так і музичну інформацію.

Так само і в іншому словнику *писемний, текстовий і літературний документ* є ідентичними поняттями, вони перелічуються в одному пункті через кому і визначаються як “документ, в якому інформація передається засобами письма (графічними знаками, що відображають слова) [16, 22]”.

Н.М. Кушнаренко у класифікації документів у фасеті “Вид документа за характером знакових засобів” зазначає *текстовий* документ поруч із іншими: “іконографічний”, “ідеографічний”, “звуковий”, “матричний”, “комплексний” [3, 98]. Ототожнюються *текстовий документ, писемний* або *літературний документ*, отже інформаційна складова текстового документа – вербальна або словесна інформація [3, 104].

До природної мови, яка базується на першій сигнальній системі, відноситься мова міміки і жестів, на відміну від словесно-звукової (також природної), яка відноситься до другої сигнальної системи і є основним способом кодування інформації [3, 72-73]. Цитата – “в текстовому документі знаком служить алфавіт (букви) природної мови [3, 104]” – свідчить про те, що єдиною природною мовою, яка може бути інформаційною основою документа, вважається лише вербальна. Відповідно і текст – як система знаків – пов’язується лише зі словесною інформацією.

Г. Швецова-Водка також ототожнює *текстові документи, вербально-писемні, літературні* [17, 96]. Відповідно нею визначені види документів за належністю знаків запису до певних знакових систем: *текстовий* або *писемний*, або *літературний* (*ієрогліфічний, буквено-звуковий, брайлевський*) та *нетекстовий* (*нотний; зображенувальний: ізографічний, живописний, фотодокумент; картографічний*) поруч із технічно-кодованим і комплексним [17, 148, 152]. Дослідниця зауважує, що текст, крім вище наведеного розуміння, має і більш широке значення: “будь-який матеріальний об’єкт чи явище або їх сукупність, якщо їх розглядати з

позиції семіотики”; але запровадження його порушить існуючу традицію називати текстовими виключно документи зі словесними знаками [17, 66].

Дане розуміння поняття *текст* закріплено в стандарті в переліку загального позначення матеріалу [18, 10]. Визначення цього терміна в стандарті немає, але поруч перелічуються *ізоматеріал, кінофільм, ноти*.

Отже, поняття *текст* у рамках бібліографічного підходу пов’язане з вербальною, словесною мовою, а текстовий документ ототожнюється з писемним та літературним. Але застосування в наукових дослідженнях і відповідних публікаціях інших семіотичних термінів свідчить про багаторічний шлях завоювання семіотикою і цього, документознавчого простору, простору дисциплін документально-комунікаційного циклу. І потребує передусім зняття протиріччя між бібліографічним і семіотичним розумінням поняття *текст*. Ми погоджуємося з думкою М.С. Ларькова, що для документознавства (чи для загального документознавства) слід прийняти таке розуміння тексту, яке би врахувало існування документів з різними знаковими системами. У його посібнику міститься таке визначення поняття у документознавстві: “текст розглядається як зв’язна, послідовно “виткані” сукупність різних знаків (вирізних засобів), як мовних, так і немовних, яка має певний смисл [2, 227-228]”.

Щодо традиційності бібліографічного підходу можна зазначити, що інновації постійно змінюють існуючи традиції, особливо в наукових дослідженнях. І в даному випадку слід уточнити не тільки поняття *текст*, але і назви видів відповідних документів (наприклад, текстовий) тощо. Нормативність документів, в яких закріплені ті чи інші визначення термінів, сфера застосування і використання термінів, також не є підставою для обмеження наукових досліджень, для зупинки процесу перегляду терміносистеми і введення нових понять або нових значень уже існуючих термінів.

Зв’язок бібліографії і музики простежується в багатьох напрямках. Зародженням бібліографії вважають, крім інших, і приклади використання в стародавні часи перших слів верbalного тексту для позначення ідентифікаційної ознаки (для обліку, позначення змісту, пошуку і т.ін.). У музичній літературі, можливо, за аналогією із вербальною бібліографією, часто сучасні музичні документи мають у змісті початкові такти нотного тексту, а поруч – словесний текст та цифри: назва (Preludio або Fuga) і порядковий номер, кількість голосів (для фуги), початкова сторінка розміщення у виданні; порядковий номер, номер першого видання, місце та рік створення твору, початкова сторінка розміщення у виданні. Це можна вважати початком одного з видів невербальної бібліографії – нотної. Ми не проводили спеціальні історичні пошуки в цьому напрямку, тому що й питання про перше подібне використання нотного тексту нами ще не ставилося. У майбутньому, можливо, це питання буде вирішено. У даних прикладах поруч із вербалними пошуковими ознаками у змісті представлені 1-6

тактів музичного тексту, отже, ці нотні приклади займають чи не головне місце у структурі пошукових ознак.

Прикладами усної музичної бібліографії можна вважати пошук звукових записів за початками звукових музичних записів творів. Звісно, це здійснюється шляхом прослуховування. Оскільки, музичний слух музикантів швидко вловлює нюанси звучання і розпізнає потрібний твір, – прослуховування всього твору не потрібно.

Поняття *текст* у музиці поширене. Як окремий термін – використовується для позначення вербального тексту, для позначення тексту музичного твору – застосовується словосполучення *музичний текст* у працях відомих музикознавців, у навчальному середовищі. Наприклад, “аналізуючи твори різних жанрів і стилів”, слід виходити в інтерпретації твору “передусім із музичного тексту, а не із дотичних свідоцтв і фактів (до останніх відносяться не тільки висловлювання композиторів та їх сучасників, але – у відомому смислі – і текст вокальних, сюжет сценічних творів)”; це підтверджують різні музичні інтерпретації “одного й того самого поетичного тексту у творах різних композиторів [19, 106]”. Майже так само і в інших працях під музичним текстом розуміють твір, зафікований системою нотації [20, 14], і який, наприклад, слід проаналізувати, вивчити або зіграти відповідно до зафікованих звуковисотних, звукодинамічних, метро-ритмічних та інших співвідношень [21, 11]. Частковим випадком музичного тексту є *нотний текст*, який розуміється як “простір вертикально-горизонтальної єдності і його здійснення в русі часу [22, 113]”. Ноти сприймаються як “моменти в цілісності і частинах” в лінійному й дискретному, у тривалості (з числовим вираженням) та дольності [21, 74-75]. Ці терміни часто вживаються без визначень, як очевидні.

Існує також усвідомлення існування двох форм музики – зафікованої, записаної (письемний текст або писемна умовно-знакова фіксація в нотному тексті) і не записаної (звуковий текст) [23, 77]. Музикознавець дав таке визначення музичного тексту: *багатостороннє багаторівневе утворення, що об'єднує кілька самостійних окремих структур як змісту* (“ідеальне значення того, що звучить”), так і форми (“те, що звучить, матеріальне вираження змісту”). Крім того, чітко сформулював музичну структуру, структуру музичного тексту, до якого входять: 1) “образна структура змісту”, “її елементи – ті якісно визначені і відносно цілісні емоційні стани, наглядні представлення і поняття, із яких складається зміст, або образно-тематична структура, яка охоплює і його зміст, і форму”; 2) мелодична структура; 3) інтонаційна структура “твору, елементами якої служать інтонації як “значущі одиниці тексту”; 4) ладова; 5) гармонічна (“одна з її сторін – тональна структура (тональний план); 6) фактурна; 7) метрична; 8) ритмічна; 9) динамічна; 10) темпова; 11) темброва (“точніше кажучи, тут об'єднуються чотири структури, оскільки тембр буває чотирьох видів: інструментальний, гармонічний, регістровий і фактурний”); 12) жанрова; 13) синтаксична; 14) композиційна,

яка й “утворює те, що в курсі аналізу музичних творів зазвичай називають формою (чи структурою) твору [23, 219-221]”. Як видно з визначення, музичним текстом вважається не тільки запис у системі нотації, як у [20, 14].

В усіх зазначених вище прикладах термін *музичний текст* пов’язаний із терміном *мислення*: *професійне мислення* (музиканта) [19, 106-107], *музичне мислення* [21, 11]. Рамки даного дослідження не дозволяють більш глибоко розглянути музичне мислення у співвіднесенні з іншими формами мислення взагалі і зв’язати їх із мовами та відповідними текстами. Залишаємо це на перспективу.

Але чи відповідає поняття *музичний текст*, яке використовується в музикознавчих працях, підручниках, семіотичному поняттю *текст*?

Документ є нерозривною єдністю інформації та матеріального носія. Такою само нерозривною єдністю є зв’язок між текстом документа і його контекстом – культурним середовищем. Під текстом розуміється “система внутрішньотекстових відносин”, під контекстом – “історико-культурна реальність [8, 213]”. Система внутрішньотекстових відносин є багаторівневою складною структурою [18, 243-244]. Так само і А. Сохор визначає музичний текст як “багатостороннє багаторівневе утворення, що об’єднує декілька самостійних окремих структур [23, 77]”. А у контекст включаються “висловлювання композиторів та їх сучасників» стосовно музичних творів, тексти вокальних та сюжети сценічних творів [19, 106] тощо. Хоча контекст чітко не визначено, але його існування та відмінність від музичного тексту – наявні.

Як видно з вищенаведених визначень термінів *музичний текст* і *текст* – між ними немає протиріччя щодо того, що саме позначається. Тобто, в музиці використовується поняття *музичний текст*, близьке за значенням семіотичному для позначення музичного твору як структури із взаємопов’язаними елементами. Але, так само, як у бібліографічному підході, терміном *текст* позначається вербалний.

Отже, в музикознавчих працях термін *семіотика* широко не вживається, і досі точаться дискусії щодо точного формулювання, меж, предмета *семіотики музики* (див., наприклад, посилання у статті [24]). Але її прояви (вживання понять *текст*, *семантика*, *структурний аналіз музичних творів*) вказують на використання її інструментарію. Крім того, паралельно вживаються поняття *текст* (для позначення верbalного) та *музичний текст*. Вони є похідними від понять *мислення* та *музичне мислення*, *мова* та *музична мова*. Останні поняття та явища, які вони відображають, також достатньо ґрунтовно досліджені.

Застосування семіотичного підходу є перспективним і за іншими напрямками.

Як відомо, у семіотиці виділяють три розділи: синтаксику, семантику і прагматику.

Синтаксика визначає взаємозв'язок між текстом і його складовими (компонентами) різних масштабів, з'ясовує внутрішню будову текстів даної мови, виділяючи частини (символи, слова та ін.) і правила (граматичні та ін.), за якими ці частини “збираються” в більш великих конструкцій (одиниці більшого масштабу) [4, 30]”. На наш погляд, синтаксика є розділом семіотики, який менш поширеній і/або усвідомлений у дисциплінах документально-комунікаційного циклу, ніж два інших. В першу чергу синтаксичний взаємозв'язок відносини проявляється на рівні документа – у взаєморозташуванні реквізитів управлінських документів (зв'язок знак-реквізит – інший знак-реквізит) та їхньому розташуванні на аркуші (певна частина аркуша (верхня, нижня, центральна, правий верхній кут, лівий верхній кут і т. ін.) – знак-реквізит).

Щодо семантики і прагматики – відомо не менше трьох варіантів їхнього розмежування [4, 30-31]. Першій варіант: семантика визначає взаємозв'язок між текстом і зовнішнім світом (зміст – про що автор має намір повідати своїм адресатам), прагматика – зв'язок між текстом і внутрішнім світом (характеристиками) носія мови, його внутрішнім станом, що, однак, не є усвідомленою метою його висловлення. Другий варіант: розмежування стосується різних етапів процесу комунікації, найважливішими серед яких є породження тексту якимось носієм мови (цими питаннями займається семантика) і його сприйняття іншими носіями (цими питаннями займається прагматика). Третій варіант об'єднує обидва вищевказані фактори – об'єкти, відбиті в тексті, і етапи комунікації. Отже, семантика досліджує відносини між текстом і зовнішнім світом у процесі його породження, а прагматика – те, як розуміється, інтерпретується текст при його сприйнятті одержувачами і які внутрішні реакції він викликає. Це – найбільш розповсюджена точка зору, але логічно неповна.

Отже, на наш погляд, першій варіант – це взаємозв'язок між об'єктами, більш-менш статичними і стабільними. Саме тут проявляється принцип історичності дослідження джерел – зміст документа відповідає певному історичному періоду, його факти не можна оцінювати з позицій сучасних поглядів. (Можна оцінювати із сучасних позицій тільки тоді, коли об'єктом дослідження і є еволюція певних явищ до сьогодення).

Другий варіант – взаємозв'язок між процесами, етапами породження, сприйняття і використання єдиного комунікаційного акту. В документознавстві це – процес створення документів та відповідне їхнє використання. Проблемами тут є однозначне сприйняття, тобто вироблення такого набору реквізитів – необхідних і достатніх для однозначного сприйняття документа, дотримання певної стилістики подання інформації, що сприятиме можливості його використання для відповідних потреб (управлінських, наукових тощо).

В архівознавстві та джерелознавстві це проявляється в необхідності застосування принципу об'єктивності, адже на етапі породження документ створює суб'єкт, на етапі

сприйняття – суб’єкт сприймає, тому завдання науковця, враховуючи суб’єктивні особливості автора, абстрагуватися від власних суб’єктивних уявлень, вподобань тощо. В музиці цими процесами є створення музичних творів і їхнє інтерпретація при виконанні або створення та їхнє вивчення у музикознавчому аспекті (у т.ч. у навчальному процесі).

У цілому саме цей варіант семантики найбільш поширений у дисциплінах документно-комунікаційного циклу при визначені змісту в процесах індексування, анотування, реферування тощо. Прагматичні відносини визначаються меншою мірою: з’ясовуються авторство, мета, привід створення документа тощо.

Третій варіант інтегрує об’єкти і процеси. Можливо, це проявляється у принципі комплексності в архівознавчих та джерелознавчих дослідженнях, у системному підході у будь-якому науковому дослідженні, у простеженні динаміки розвитку системних утворень.

Отже, деякі важливі аспекти семіотики вже увійшли в наукові розвідки та навчальні дисципліни. Цей процес продовжується. На наш погляд, слід переглянути, застосовуючи семіотичний підхід, деякі терміни, класифікацію знаків, обґрунтувати впровадження аналізу структури текстів і позатекстових зв’язків. У першу чергу розширити поняття *текст*, відповідно слід розглянути існування більше однієї природної мови, а для цього, можливо, слід розширити поняття мови (йдеться про природні, не про штучні мови) і розглянути основні характеристики, за якими можна або не можна віднести певні знакові системи до мов.

На наш погляд, доцільно для позначення верbalного тексту застосовувати термін *вербальний текст*, а поняття *текст* залишити як родове поняття для різних видів текстів, один з яких – музичний. Як відомо, нотний текст – графічний запис звуків, запис вербального тексту – графічний запис понять. Крім того, усвідомлені та визначені нами поняття музичного документа і музичної інформації потребують подальшого опрацювання, зокрема, деталізації терміна *музичний текст*. Інформаційно складовою музичного документа є музична інформація, яка існує у формі музичних образних смислів, що музичний документ виникає тоді, коли музична інформація записується або звуками, або графічними знаками (нотами, буквами і ін.) [25]. Таким чином, відповідним поняттям і терміном для поняття *музичний документ* – є музичний текст, а для видів музичного документа – відповідні поняття і терміни: *музичний звуковий текст*, *музичний нотний текст* (так як нотами не можна записати ніякий інший текст – у даному випадку слово *музичний* можна опустити). Але нотний запис є різновидом графічного запису музики і найбільш розповсюдженим у новий час. Тому можна уточнити його як *музичний графічний (нотний) текст*, але більш доцільним є залишити для різновидів конкретні назви, наприклад, *нотний текст*. Виділяти окремо електронний нотно-звуковий музичний текст, можливо, й не доцільно, оскільки сам музичний текст (записи або ноти) майже не залежить від електронної форми запису, відмінності від звичайних записів є

у динамічній та тембровій структурах твору. Але це може бути пов'язане лише з недостатньою якістю програмного забезпечення, яке не дозволяє зробити стовідсотково адекватний запис.

У межах музикознавчих творів, навчального середовища визначення поняття *музичний текст* А. Сохором цілком достатньо. Але в середовищі, де поруч можуть існувати й інші види текстів, наприклад, у дисциплінах документально-комунікаційного циклу, на наш погляд, це визначення слід уточнити.

Музичний текст – це багатостороннє багаторівневе утворення, що об'єднує музично-звукові художні образи або музичні образні смисли та їхнє оформлення-утілення в певній системі знаків у вигляді звуків і/або їхніх графічних відповідників. Отже, ми замінили “ідеальну” складову суттю музичної інформації, а матеріальне втілення – знаковою системою.

Отже, семіотика поступово стає звичним явищем у дослідженнях дисциплін документально-комунікаційного циклу.

Семіотичні терміни, які не мають близьких або аналогічних термінів з дещо іншим значенням, застосовуються у прямому значенні, вживаються або широко, без обґрунтувань і пояснень (*семантика, семантичний*), або в окремих публікаціях (*синтактичний, прагматичний*).

Семіотичні терміни, які мають близькі або аналогічні терміни з дещо іншим значенням, застосовуються у прямому значенні, але вступають у протиріччя з існуючими в окремих сферах традиційними значеннями, вживаються в окремих публікаціях, з визначеннями і обґрунтуваннями семіотичного підходу взагалі і доцільністю (текст).

Нове визначення або поширення терміна на нові явища (поняття текст і його поширення на інші види, крім вербалної, інформації, і на відповідні документи) призводить не тільки до його застосування в новому значенні, але й до появи нових похідних термінів (музичний звуковий текст, музичний графічний (нотний) текст тощо).

Бібліографічний підхід до розуміння поняття *текст* не відповідає сучасним реаліям існування інших видів текстів як основи різних видів документів. Застосування семіотичного підходу сприятиме переведенню терміна *текст* на рівень родового поняття для більш конкретних видів текстів, таких як верbalний, музичний нотний, музичний звуковий та ін.

Семіотичне розуміння поняття *текст* та його вживання у дисциплінах документально-комунікаційного циклу потребує подальших більш ґрунтовних досліджень та уточнень у кожній дисципліні цього циклу.

Використана література

1. Кулешов С.Г. Документознавство : історія. Теоретичні основи / С.Г. Кулешов ; УНДІАСД, ДАКККіМ. – К., 2000. – 161 с.

2. Ларьков Н.С. Документоведение : учеб. пособие / Н.С. Ларьков. – М. : Восток-Запад, 2006. – 427, [1] с.
3. Кушнаренко Н.Н. Документоведение : учебник / Н.Н. Кушнаренко. – 4-е изд., испр. – К. : О-во “Знання”, КОО, 2003. – 459 с.
4. Овчинников В.Г. Методологическое введение в информатику / В.Г. Овчинников. – М. : Компания Спутник+, 2004. – 216 с.
5. Соколов А.В. Информационный подход к документальной коммуникации : учеб. пособие / А.В. Соколов ; Ленингр. гос. ин-т культуры. – Л., 1988. – 85 с.
6. Кулешов С. Документальні джерела наукової інформації : поняття, типологія, історія типологічної схеми / С. Кулешов. – К. : УкрІНТЕІ, 1995. – 191 с.
7. Бездробко В. Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток : [монографія] / В. Бездробко. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 716 с.
8. Лотман Ю.М. Лекции по структуральной поэтике / Ю.М. Лотман // Ю.М. Лотман и тартусско-москов. семиотич. школа. – М. : Гнозис, 1994. – С. 11-263.
9. Лотман Ю.М. Об искусстве / Ю.М. Лотман. – СПб. : Искусство, 2000. – 704 с.
10. Тупчієнко-Кадирова Л.Г. До питання про історію гіпертекстових систем (на пострадянському просторі) та підходи до систематизації літератури про них / Л. Тупчієнко-Кадирова // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 306-324.
11. Тупчієнко-Кадирова Л.Г. Структурний аналіз інформаційної складової офіційних листів / Л.Г. Тупчієнко-Кадирова // Рукописна та книжкова спадщина України : археогр. дослідження унікальних арх. та бібл. фондів. – К., 2010. – Вип. 14. – С. 358-376.
12. Моргенштерн И.Г. Библиографическая семиотика / И.Г. Моргенштерн // Библиография. – 2006. – № 3. – С. 8-18.
13. Горяйнова Ю.В. Історичні дослідження семіотики в галузі невербального спілкування / Ю.В. Горяйнова // Наука. Релігія. Суспільство. – 2007. – № 2. – С. 19-25.
14. Культура и культурология : словарь / сост. и ред. А.И. Кравченко. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 928 с.
15. Терминологический словарь по библиотечному делу и смежным отраслям знания. – М., 1995. – С. 58.
16. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики / Г.М. Швецова-Водка (керівник), Г.В. Сілкова, Л.О. Черепуха та ін. ; наук. ред. і авт. вступ. ст. Г.М. Швецова-Водка . – К. : Кн. палата України, 1999. – 115 с.
17. Швецова-Водка Г.М. Документознавство : навч. посіб. / Г.М. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2007. – 398 с. – (Сер. “Вища освіта ХХІ століття”).

18. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання : ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. – Чинний з 2007-07-01. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – III, III, 47, [3] с.
19. Теоретические дисциплины в музыкальном училище : сб. статей по методике преподавания. – Л. : Музыка, Ленинград. отд., 1977. – 125, [2] с.
20. Тюлин Ю.Н. Строение музыкальной речи / Ю.Н. Тюлин. – Л. : Музгиз, 1962. – 208 с. – (В помощь педагогу музыканту).
21. Деменко Б.В. Полиритмика / Б.В. Деменко. – К. : Муз. Украина, 1988. – 119 с.
22. Егоров А.А. Диалектическое отношение пространства-времени к материальному движению / А.А. Егоров. – Л., 1976.
23. Сохор А. Социология и музыкальная культура // Вопросы социологии и эстетики. I : сб. статей / А. Сохор ; [сост. Ю. Капустин]. – Л. : Сов. композитор, Ленинград. отд., 1980. – С. 10-136.
24. Денисов А. К проблеме семиотики музыки / А. Денисов // Муз. академія. – 2000. – №1. – С. 211-217.
25. Тупчієнко-Кадирова Л.Г. Співвідношення понять “музична інформація” та “музичний документ” / Л.Г. Тупчієнко-Кадирова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 4. – С. 23-35.

ЕДИЦІОЛОГІЯ – ДИСЦИПЛІНА КНИГОЗНАВЧОГО ЦИКЛУ

M.B. Шатрова

У статті пропонується називу науки, що займається вивченням історії, теорії, методики та організації редакційно-видавничої справи, об'єднати єдиним терміном “едиціологія”. Визначені об’єкт, предмет, завдання та методи дослідження едиціології.

Ключові слова: едиціологія, редакційно-видавнича справа, книгознавство.

EDITOLOGY — AS A DISCIPLINE OF BIBLIOLOGICAL CYCLE

M.B. Shatrova

The article offers to unite the name of a science which is engaged in studying of history, theories, techniques and the organizations of publishing and editorial business under a uniform term “editiology”. In this article the tasks, subject and research methods of editiology are designated.

Keywords: editology, publishing and editorial business, bibliology.

В умовах розвитку інформаційного суспільства роль книгознавства в системі наукового знання залишається такою самою важливою, як і в роки становлення та початкового розвитку книжкової справи. Й.Є. Баренбаум зазначав, що “розвиток книгознавства, його досягнення благотворно впливають на практику книжкової справи, сприяють вдосконаленню всіх ланок книговидавничої справи та книгорозповсюдження [1, 72]”. На жаль, на сьогодні в книгознавстві залишилася низка нерозв’язаних, суперечливих проблем, які потребують конструктивного вирішення для забезпечення розвитку науки в майбутньому.

Традиційний напрям книгознавчої наукової думки розглядає книгознавство як комплекс споріднених, відносно самостійних, але тісно пов’язаних між собою дисциплін книгознавчого блоку. Цю позицію у другій половині ХХ ст. в науковій літературі обґрунтували російські фахівці Й.Є. Баренбаум [1] та А.І. Барсук [2, 3]. Кожна зі складових цього блоку: наука про редакційно-видавничу справу, наука про книжкову торгівлю

(бібліополітика), про бібліотечну справу (бібліотекознавство), про бібліографію (бібліографознавство) – може розвиватися самостійно та мати власний термінологічний апарат.

Проблеми термінології у книгознавстві постійно знаходяться в центрі уваги наукового співтовариства, починаючи з досліджень М.М. Лісовського [8], О.М. Ловягіна [9], М.М. Куфаєва [6], Л. Биковського [5], які пов’язуються з рішенням загальних та часткових питань: самої назви науки (*бібліографія*, *бібліологія*, *бібліософія*, *книгознавство*); її складу (за М.М. Лісовським: книговиробництво – книгорозповсюдження – книгоопис, за О.М. Ловягіним: генетика – статика – динаміка, за М.М. Куфаєвим: філософія книги – бібліологія – книжкова справа, за Л. Биковським: книговиробництво – книгопоширення – книговживання), її теоретичних та методологічних проблем.

Важливого значення набуває питання системного підходу до дисциплін книгознавчого циклу, яке розглянув А.В. Соколов у статті “Суперсистемный подход к книжной коммуникации”, де обґрунтував значення *системи* та *суперсистеми* у розв’язанні проблем міждисциплінарних зв’язків книгознавства: “Системний підхід – універсальний загальнонауковий метод, тому застосовувати його можна в межах окремої галузі знання... Якщо він виходить за межі галузевих бібліографічних систем і включає в предмет свого дослідження бібліотечні, книговидавничі, книготорговельні галузеві системи, то йому знадобиться поняття суперсистеми – системи систем... Книжкова комунікація включає як елементи всі інститути, зайняті створенням, зберіганням, обробкою, розповсюдженням книжкової продукції, а також авторів та читацькі маси, тому при цілісному її вивченні вимагається не будь-який галузевий, а суперсистемний підхід [12, 3]”.

Таке дослідження ґрунтувалося на “Принциповій схемі книгознавства” А.І. Барсуга [2], в якій, як зазначає А.В. Соколов, “галузі книжкової справи оголошувались об’ектами вивчення спеціальних книгознавчих дисциплін. Системним ядром багатогалузевого знання про книгу та книжкову справу А.І. Барсук оголосив загальну теорію книгознавства [12, 3]”. Ця схема ілюструється та аналізується у навчальних посібниках: А.О. Бєловицької [4], М.А. Низового [10], Г.М. Швецової-Водки [15] та ін.

Редакційно-видавнича справа, за схемою А.І. Барсуга, є першою складовою системного блоку книжкової справи як практичної галузі, що пов’язана з підготовкою, випуском, розповсюдженням та споживанням творів друку.

Науковим вивченням практичної діяльності в галузі редакційно-видавничої справи А.І. Барсук називає історію, теорію, методику та організацію редакційно-видавничої справи поряд із бібліографознавством, що вивчає бібліографічну справу, бібліотекознавством, що

вивчає бібліотечну справу, бібліополістикою, що вивчає книготорговельну справу. Хоча останній термін так і не зміг набути усталеної форми, оскільки практиками частіше використовується як його синонім термін *книгорозповсюдження*, про що зазначив російський книгознавець Б.В. Ленский у статті “Так достигнуто ли единство?” [7], що є відгуком на рецензію Г.М. Швецової-Водки на навчальний посібник Ю.М. Столярова “Библиотековедение, библиографоведение и книговедение как единая научная специальность” (Орел, 2007) [16]. На наш погляд, термін *книгорозповсюдження* може позначати лише галузь практичної діяльності, а для науки про цю діяльність потрібний інший термін. *Бібліополістика* – це такий термін, давно відомий фахівцям, який може зайняти означену нішу наукового знання.

Свого часу (в середині ХХ ст.) наукова дисципліна *архівознавство* об'єднала під єдиним терміном теорію та практику архівної справи, що отримало підтримку наукової еліти й застосовується фахівцями дотепер.

Із метою узагальненого підходу до визначення наукового знання, яке займається вивченням історії, теорії, методики та організації редакційно-видавничої справи пропонуємо назвати його єдиним терміном *едиціологія*, обґрунтування якого стало метою цього дослідження.

Уперше термін *едиціологія* був запропонований Г.М. Швецовою-Водкою в українському виданні “Вступ до бібліографознавства” [15, 202], а дещо пізніше в російському збірнику “Книга: исследования и материалы» для позначення дисципліни, що вивчає редакційно-видавничу справу, порівнюючи її з бібліополістикою, як науковою дисципліною, що вивчає проблеми книжкової торгівлі [16, 309]. Український дослідник З.В. Партико називає науку, що займається вивченням видавничої справи, *едитологією*, розділивши її на теорію видавничої справи та теорію редактування [11, 24-30]. Вважаємо термін, вживаний Г.М. Швецовою-Водкою, більш вдалим.

Російська дослідниця Ф.С. Сонкіна, характеризуючи “Словарь издательских терминов” (М., 1983), використовує похідну пропонованого терміна, розділяючи галузь практичної діяльності на редакційну та видавничу справи, називаючи *едиційними* лише проблеми текстології: “Автори включили в склад словарика деякі терміни, пов’язані з єдиційними проблемами текстології, з бібліографічною діяльністю опису та оформлення книг [13, 89]”. На наш погляд, редакційна підготовка видання і сам видавничий процес не можуть роз’єднуватись, оскільки відображають комплекс практичної діяльності, пов’язаний як з підготовкою, так і з випуском видання у світ.

Визначаючи *едиціологію* (з англ. *edition* – видання, грец. *logos* – слово, вчення) як науку, що займається вивченням історії, теорії, методики та організації редакційно-видавничої справи, маємо можливість усунути плутанину в термінологічному апараті дисципліни та здійснити певний внесок у впорядкування масиву видавничих термінів.

Як галузь наукового знання едиціологія може мати свій предмет, завдання, методи дослідження та входити до єдиної системи дисциплін книгознавчого блоку.

Об'єктом дослідження едиціології є книга, як явище суспільне, що має свою змістову та матеріальну основу (від рукопису до видання – друкованого чи електронного) та редакційно-видавнича справа, як практична галузь дослідження.

Предметом дослідження едиціології є історія, теорія, методика, організація редакційно-видавничого процесу, що являє собою “сукупність обумовлених практикою книгодрукарства послідовних дій співробітників видавництв, спрямованих на підготовку й випуск того або іншого виду видавничої продукції [14, 161]”.

Завдання едиціології полягають у дослідженні всіх аспектів історичної, теоретичної, організаційної та методичної складової редакційно-видавничої діяльності.

Методи дослідження едиціології підпорядковані її предмету та завданням і ґрунтуються на методах книгознавчого підходу до вивчення книги з позицій редакційно-видавничої справи. До них належать методи:

- функціональний (видавнича продукція вивчається з позицій споживача, тобто враховується цільове і читацьке призначення видання, відповідність форми та змісту, міра розповсюдження видань та впливу на споживача та суспільство);
- бібліографічний (облік видань за зовнішніми ознаками);
- статистичний (аналіз видавничої продукції за кількісними показниками);
- поліграфічний (аналіз видавничої продукції як витвору поліграфічного мистецтва);
- аналітико-семантичний (аналіз видавничої продукції за темами, за хронологією, за видавництвами тощо);
- структурно-типологічний (аналіз структури видавничої продукції за видами і типами видань).

Редакційно-видавничий процес як галузь практичної діяльності і як основний предмет вивчення едиціології складається з етапів, кожен з яких досліджується наукою окремо. У навчальному посібнику В.П. Ткаченко та ін. “Енциклопедія видавничої справи” (Х., 2008) розглядаються підготовчий, редакційний, виробничий та маркетинговий етапи, що достатньо повно відображають складові редакційно-видавничого процесу.

На підготовчому етапі відбувається пошук автора і твору, що є найважливішим етапом у подальшій роботі видавництва чи видавничої організації, оскільки від якості рукопису та компетентності автора залежить споживча привабливість видання, а отже і прибуток видавництва.

Редакційний етап охоплює редакційну роботу з текстом – це і філологічне, і технічне, і художнє редагування тексту.

Виробничий етап передбачає перетворення рукопису на конкретне видання і може здійснюватись як поза межами видавництва, на поліграфічному підприємстві, так і в межах видавництва – у поліграфічному відділі.

Маркетинговий етап пов'язаний із рекламиуванням видання, що допоможе видавництву створити “імідж” того чи іншого видання і безпосередньо спрацює в майбутньому на саме видавництво. Маркетинг як вивчення попиту може починатись як на підготовчому етапі, після отримання рукопису від автора, так і після виходу конкретного видання у світ.

Розвиток практичної сфери редакційно-видавничого процесу безпосередньо пов'язаний із розвитком наукової галузі едиціології та навпаки. У цьому взаємозв'язку потребує вирішення визначення едиціології, як науки про видавничу та редакційно-видавничу справу, її місця серед суміжних наукових дисциплін. Чи є вона складовою комплексної наукової дисципліни книгознавства з єдиним об'єктом та методологією, чи комплексу автономних наукових дисциплін книгознавчого циклу?

Вивчаючи сферу функціонування термінології в науковому обігу, доводиться стикатися зі складністю побутування спеціальної термінології в науковій мові (книгах, статтях, доповідях тощо), тому основне завдання термінологічної роботи вбачається у вивченні та вдосконаленні цієї мови. Адже досягнення будь-якої науки допомагають виявити вже вирішені проблеми та ті, які ще доведеться вирішувати. Проблеми термінології в книгознавстві, а відтак – і його галузевих складових, залишаються актуальними, починаючи з початку ХХ ст., й до сьогодні, та потребують уваги наукової еліти та активної участі у їхньому вирішенні.

Використана література

1. Баренбаум И.Е. Книговедение в системе наук / И.Е. Баренбаум // Книга : исслед. и материалы. – 1985. – Сб. 50. – С. 72- 83.
2. Барсук А.И. К построению принципиальной схемы книговедения / А.И. Барсук // Изд. дело. Книговедение. – 1972. – № 1. – С. 37-44.
3. Барсук А.И. О книговедении как комплексной науке / А.И. Барсук // Книга : исслед. и материалы. – 1968. – Сб. 17. – С. 35-40.

4. Беловицкая А.А. Общее книговедение : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности “Книговедение и орг. кн. торговли” / А.А. Беловицкая. – М. : Книга, 1987. – 256 с.
5. Ківшар Т. Книгознавча концепція Левка Биковського подебрадського періоду (1922-1923) / Т. Ківшар // Вісн. Львів. ун-ту. – 2008. – Вип. 3. – С. 145-256.
6. Куфаєв М. Рецензія [на кн. Ловягина А.М. Основы книговедення : попул. очерк. – Л., 1925] / М. Куфаєв // Бібліолог. вісті. – 1926. – № 1/2. – С. 81-84.
7. Ленский Б.В. Так достигнуто ли единство? Послесловие главного редактора / Б.В. Ленский // Книга : исслед. и материалы. – 2008. – Сб. 89 / I– II. – С. 314-315.
8. Лисовский Н.М. Материалы для словаря русского книговедения / Н.М. Лисовский // Библиограф. – 1891. – № 1. – С. 18-19.
9. Ловягин А.М. Основы книговедения : popul. очерк / А.М. Ловягин. – Л. : Изд.-во “Начатки знаний”, Школа типогр. им. Алексеева, 1925. – 163 с.
10. Низовий М.А. Вступ до книгознавства : навч. посіб. / М.А. Низовий. – К. : Кондор, 2009. – 144 с.
11. Партико З.В. Загальне редактування: нормативні основи : навч. посіб. / З.В. Партико. – Л. : Афіша, 2004. – 416 с.
12. Соколов А.В. Суперсистемный подход к книжной коммуникации / А.В. Соколов // Мир библиогр. – 2007. – № 5. – С. 2-5.
13. Сонкина Ф.С. Актуальные проблемы терминологии книговедения и книжного дела / Ф.С. Сонкина // Книга : исслед. и материалы. – 1985. – Сб. 50. – С. 84-96.
14. Ткаченко В.П. Енциклопедія видавничої справи : навч. посіб. / В.П. Ткаченко та ін. – Х. : Прапор, 2008. – 320 с.
15. Швецова-Водка Г.М. Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. / Г.М. Швецова-Водка. – К. : Кондор, 2004. – 216 с.
16. Швецова-Водка Г.Н. Единство библиотековедения, библиографоведения и книговедения восстановлено! : [рец. на кн. Столярова Ю.Н. Библиотековедение, библиографоведение и книговедение как единая научная специальность. – Орел, 2007] / Г.Н. Швецова-Водка // Книга : исслед. и материалы. – 2008. – Сб. 89 / I-II. – С. 308-313.

УДК 378.167.1:655.254.22

ЯКІСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ ІЗ КУЛЬТУРОЗНАВСТВА ОЧИМА СТУДЕНТІВ

C.B. Фіялка

Викладено результати анкетного опитування студентів щодо якості навчальної літератури з культурознавства. Наведено діаграми, що ілюструють задоволеність респондентів параметрами окремих видань.

Ключові слова: навчальне видання, якість навчального видання, культурознавство.

QUALITY OF CULTUROLOGY TEXTBOOKS FROM STUDENTS' PERSPECTIVE

S.B. Fiyalka

The results of students' survey regarding culture textbooks' quality are described. Diagrams showing respondents' satisfaction with properties of some textbooks are provided.

Keywords: textbook, quality of textbook, culturology.

Вивчаючи сучасний асортимент навчальних видань із культурознавства для вищої школи, доводиться констатувати, що поряд із літературою справді актуального змісту та високого рівня видавничої культури дедалі частіше трапляються непрофесійно підготовлені книги сумнівного дидактичного значення, до того ж із численними логічними, фактичними, стилістичними, орфографічними та пунктуаційними помилками. У частині видань немає передмов і післямов, котрі відіграють у навчальній книзі організаційно-методичну роль. Часто бракує таких структурних елементів, як узагальнювальні тексти, наочні схеми, завдання на систематизацію. Не завжди використовуються ергономічні прийоми, за допомогою яких можна поліпшити сприймання тексту. Автори більшості сучасних навчальних видань спираються на різні теоретичні позиції в доборі та інтерпретації матеріалу, неоднаково відтворюють і зміст дисципліни. Це призводить до того, що матеріал викладено в різній послідовності, довідковий апарат створено за різними принципами, термінологія та позначення не уніфіковані, внутрішньодисциплінарні зв'язки у викладі навчального матеріалу дуже слабкі. Навчальні тексти, породжені колективами авторів, містять суперечливі дані, часто в них дублюється інформація, немає усталеної термінології. Чимало видань виходить із порушенням авторських прав: несумлінні автори без жодних посилань "висмикують" фрагменти текстів з інших книжок, зокрема з фундаментальних

підручників, навчальних посібників. Чи не кожен університет намагається видати власний варіант підручника, що відображає наукову позицію та особисті інтереси автора, специфіку вищого навчального закладу, краєзнавчі пріоритети тощо.

Тим часом теоретико-методологічні аспекти створення навчальної літератури з культурознавства є предметом зацікавлення таких науковців, як З.Ф. Донець, Ю.І. Терещенко, О.В. Кравченко, З.Л. Мігоцький та ін. Зокрема, З.Ф. Донець у кандидатській дисертації здійснила повний, цілісний критичний аналіз змісту підручників із культурознавства, виявила їхні головні вади: історична обтяженість, вузький фактологізм у викладі, повторення помилок радянської доби у сфері культури й розуміння культурної спадщини, ігнорування Декларації толерантності й комплексу світових конвенцій у галузі культури, відірваність вітчизняної культури від контексту світової реальності, використання авторами заангажованих і недостовірних джерел, відсутність графічно-інформаційного блоку даних про об'єкти культурної спадщини [1]. Окрім того, З.Ф. Донець запропонувала концепцію нової дисципліни “Інтегроване культурознавство”. Головний зміст її розділів такий: теорія, історія культури; краєзнавче пам'яткознавство; динаміка культури в галузевому розмаїтті; освіта і професія – сучасний культурний вимір; практикум; охорона спадщини; ілюстрації; література [2, 12].

О.В. Кравченко відзначає такі вади теоретичної частини підручників із культурознавства, як “туга за цілісністю, за завершеною системністю, пошук закономірностей та всеохоплюючий детермінізм, безкінечне уточнення категорій заради узагальнюючого їх варіанта тлумачення... [3, 44]”. На думку дослідника, виклад історії культури в навчальних книгах із культурології за принципом організації матеріалу мало чим відрізняється від звичного подання соціально-політичної історії, але виглядає дещо легковажнішим, більш спрощеним, менш доказовим, а нерідко й невіправдано суб'єктивним. О.В. Кравченко також зазначає, що в сучасних навчальних виданнях посилено культивуються західні теоретичні схеми та моделі культурологічного знання, простежується очевидний теоретичний еклектизм з опертям на діалектико-матеріалістичні теорії про суспільно-економічні формaciї. На його думку, “звернення до імен “класиків” культурної антропології та соціології культури стало таким же ритуальним, як і свого часу – до імен класиків марксизму-лєнінізму [3, 45-46]”.

Типові вади навчальних видань із дисципліни “Культурологія” виокремив З.Л. Мігоцький. Серед них – брак знань про соціальні процеси, що супроводжують стилі в розвитку культури, про побут різних народів, а також знань, які б сприяли підвищенню рівня культури студента, формуванню його національної свідомості. На думку дослідника, підручник має навчити студента розпізнавати культурні об'єкти за стилями, прищепити розуміння того, які соціально-політичні умови передували цим стилям [4].

У результаті опрацювання наукової літератури з'ясовано, що дослідження розвиваються переважно в освітньому напрямі або ж стосуються загальної теорії тексту. При цьому не достатньо використовуватися засоби моніторингу якості навчальних видань, зокрема – опитування потенційних читачів.

Мета статті – методом анкетування виявити чинники, які перешкоджають встановленню належного рівня комунікації між навчальним виданням із культурознавства й потенційним читачем.

Опитування було проведено серед студентів I-III курсів Видавничо-поліграфічного інституту НТУУ “КПІ” й умовних експертів – студентів IV-V курсів кафедри видавничої справи та редактування цього самого інституту. Система запитань обох анкет об’єднана єдиним дослідницьким задумом та спрямована на з’ясування кількісно-якісних характеристик об’єкта аналізу – навчального видання з культурознавства. Відповідаючи на запитання анкет, респонденти мали можливість оцінити параметри видань, підкреслити вади, вказати, що для них є головним, висловити свої пропозиції. Запитання першої анкети частково повторюються в другій, однак перша анкета містить простіші критерії для оцінювання навчального видання, оскільки респонденти першої групи, на відміну від умовних експертів, не володіють фаховою редакторською термінологією та навичками редакторського аналізу.

В опитуванні за першою анкетою взяли участь 100 студентів чотирьох різних спеціальностей – “видавнича справа та редактування” – редактори; “образотворче мистецтво” – графіки; “теоретична та прикладна механіка”, спеціалізація “поліграфічні машини і автоматизовані комплекси” – механіки; “менеджмент організацій і адміністрування”, спеціалізація “книгознавство і розповсюдження друкованої продукції” – книгознавці (по 25 осіб з кожного фаху). Першу анкету було розроблено насамперед для того, щоб виявити, якою мірою параметри навчальної літератури з культурознавства задовольняють її безпосередніх користувачів. У процесі опитування з’ясовано, що більшість студентів послуговуються навчальними посібниками “Історія світової культури” Л.Т. Левчук, В.С. Гриценко, В.В. Єфименка та ін. [5], “Культурологія: українська та зарубіжна культура” за ред. М.М. Заковиця [6], “Культурологія” І.І. Федорової [7], “Світова та українська культура” С.Д. Абрамовича та М.Ю. Чікарькової [8]. Саме їх найчастіше рекомендують і викладачі. Проте, водночас студенти зазначили, що рекомендована література не цілком відповідає планам семінарських занять та перелікові запитань до заліку чи іспиту. Деяку інформацію, скажімо, про культуру Мезоамерики, стародавніх цивілізацій Африки, студентам доводилося шукати в Інтернеті, довідковій літературі. 36 опитаних зіткнулися із труднощами під час пошуку інформації для рефератів і доповідей (7 редакторів, 10 книгознавців, 11 механіків, 8 графіків). Тим часом найцікавішою студенти всіх напрямів вважають “Світову та українську

культуру” С.Д. Абрамовича та М.Ю. Чікарькової [8], а студенти-редактори, окрім цього, – ще й “Історію світової та вітчизняної культури” М.Ф. Юрія [9].

Оцінюючи параметри видань, студенти висловили такі зауваження:

до обсягу – обсяг навчального видання завеликий [6], [10] або ж занадто малий [7], [11], [12];

до структури – суцільний текст параграфів, не розбитий на рубрики [6], [13], немає висновків і узагальнень [5], [6], [7], [8], [10], [13], відсутність термінологічних словників [5], [8], [10], [12], [13], покажчиків (немає в жодному виданні серед вказаних студентами);

до фактів – перенасичення назвами, іменами й датами, зайві деталі [6], [10];

до ілюстрацій – відсутність ілюстративного матеріалу в деяких виданнях з історії культури [5], [6], [12], [13], низька поліграфічна якість [8], [10];

до мови та стилю – академізм мови, унаслідок чого доводиться пропускати текст; знайомий і цікавий матеріал викладено заплутано й нецікаво; оскільки в тексті забагато незнайомих термінів, увага скеровувалася саме на них, а не на те, що терміни є лише мовою науки, за допомогою якої вивчаються загальні поняття, наукові факти, закономірності та теорії; задовгі речення, наявність помилок (мовностилістичні вади студенти виявили в усіх виданнях, якими вони користувалися);

до системи видіlenь – виділень бракує – [6], [10], [13] або ж їх занадто багато [8], [14];

до запитань і завдань – їх узагалі немає [5], [10], [12], [13], вони дуже широкі, відповідати на них можна годинами [8], відповідь самоочевидна чи підказується формулюванням запитання, одноманітність побудови запитань [6], заплутаність і неоднозначність [14];

до списків літератури – їх наведено наприкінці книги, а не після кожної теми [8], [14], наявність застарілих джерел, видань, які неможливо дістати [5], [6], [7], [10], [13], завеликі списки літератури [7], неповний бібліографічний опис [6], [10], [12].

У процесі дослідження з'ясовано, що з року в рік викладачі не вносять змін до списків рекомендованої літератури, а отже – пропонують студентам застарілі видання. Крім того, не всі з них наявні в бібліотеці НТУУ “КПІ”. Скажімо, студентам-графікам викладач рекомендував російські навчальні книги з культурології – навчальний посібник за ред. Г.В. Драча [15] й підручник А.С. Карміна та О.С. Новикової [16]. Цих книг немає навіть у Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського.

Рівень задоволеності студентів різних спеціальностей параметрами літератури з культуrozнавства проілюструємо на прикладах навчальних посібників “Світова та українська культура” С.Д. Абрамовича та М.Ю. Чікарькової [8] (*рис. 1*) і “Культурологія: українська та зарубіжна культура” за ред. М.М. Заковича [6] (*рис. 2*).

Рисунок 1

**Рівень задоволеності студентів параметрами навчального посібника
“Світова та українська культура” С.Д. Абрамовича та М.Ю. Чікарькової [8]**

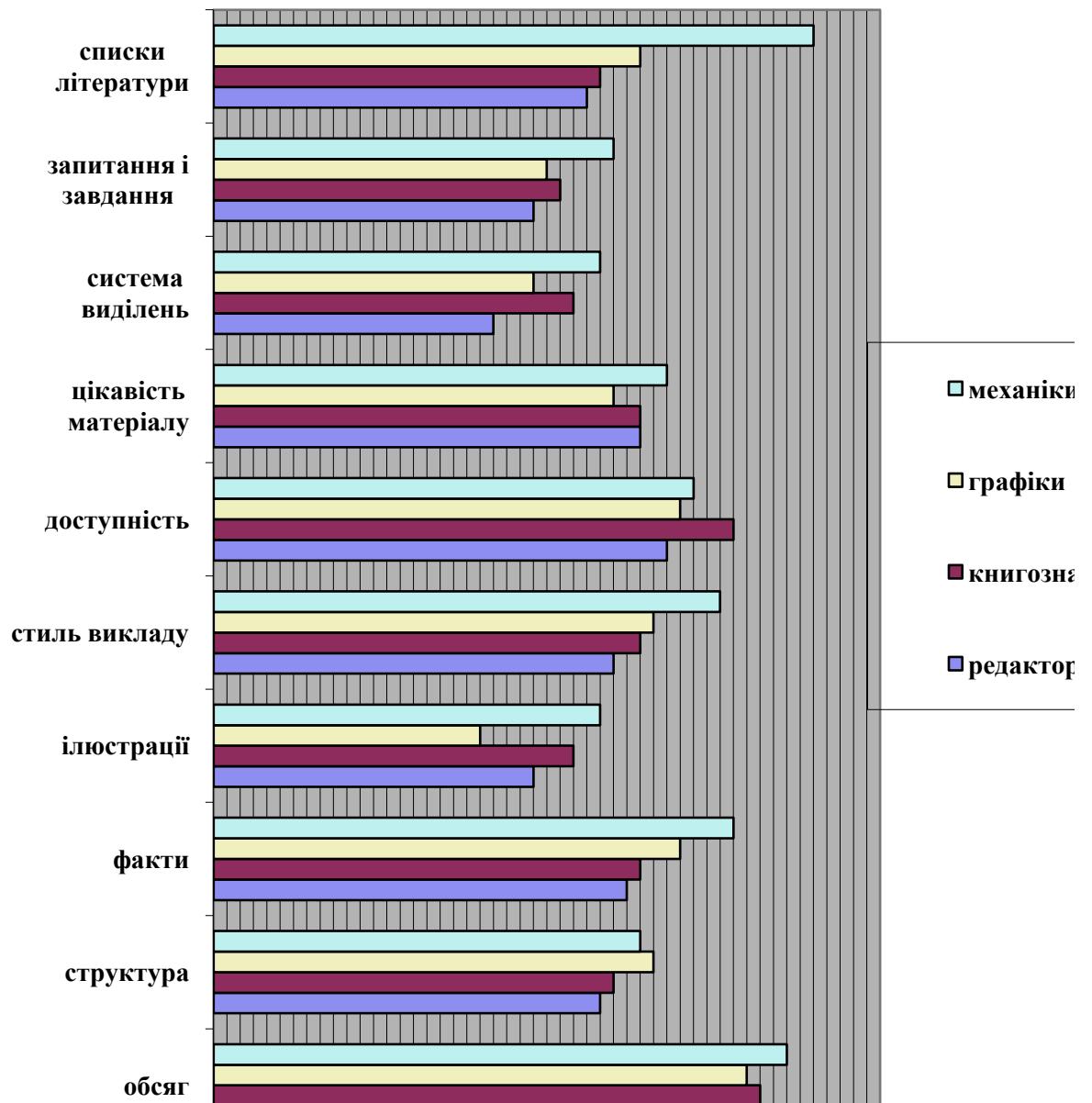
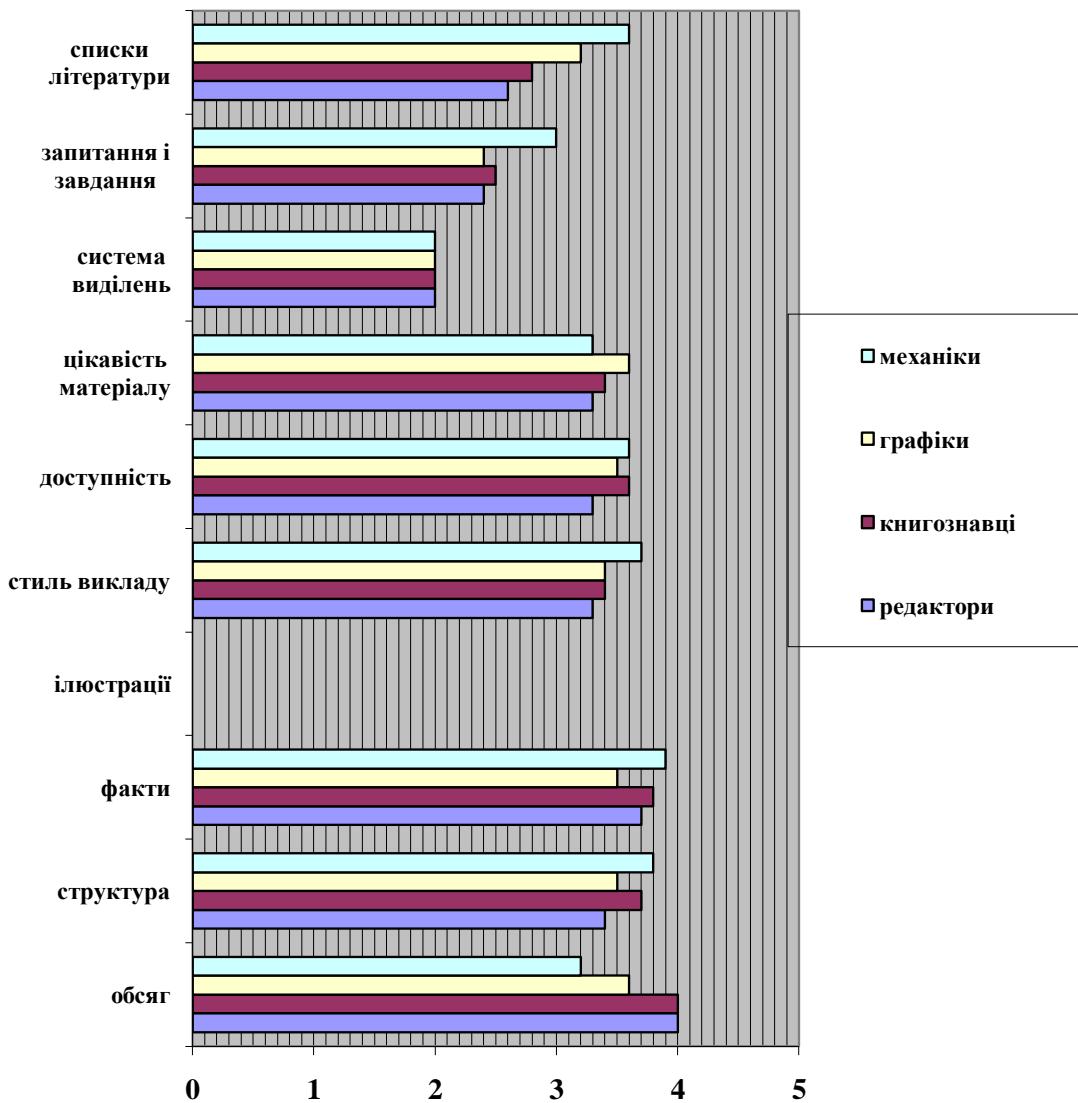

Рисунок 2

**Рівень задоволеності студентів параметрами навчального посібника
“Культурологія: українська та зарубіжна культура” за ред. М.М. Заковича [6]**

Як бачимо, найвище студенти оцінили обсяг навчальних видань. Найкритичнішими респондентами виявилися студенти-редактори, що можна пояснити наявністю в них базових фахових знань. Зокрема, середня оцінка редакторами списків літератури навчальних посібників [8] і [6] відповідно – 2,8 і 2,6, тимчасом як книгоznавцями – 2,9 і 2,8, графіками – 3,2 і 3,4, механіками – 4,5 і 3,8. Цікаво, що ілюстрації у навчальному посібнику [8] найнижче оцінили студенти-графіки – 2. Оцінки редакторів, книгоznавців і механіків – 2,3; 2,5 і 2,7 відповідно. У навчальному посібнику [6] ілюстрацій немає взагалі.

Другу анкету, як уже зазначалося, було розроблено для редакторів старших курсів. Їм де-факто притаманні такі якості: розуміння мети і завдань експертизи навчального видання; компетентність, наявність необхідних фундаментальних знань; креативність, уміння творчо сприймати матеріал видання, що аналізується, готувати нешаблонні висновки. На думку умовних експертів, на редактора покладається функція співавтора, наукового критика; літературного правщика, організатора видання, архітектора книги, психолога, менеджера.

У результаті опитування виокремлено типові зауваження респондентів:

до комплектності – відсутність підписів до ілюстрацій [17], [18], покажчиків;

до обсягу – обсяг навчального видання завеликий [6], [10] або ж занадто малий [7], [11], [12];

до композиції, рубрикації – непропорційність структурних елементів [18], невідповідність назв структурних елементів книги їхньому змістовому наповненню [9], відсутність узагальнень [5], [6], [7], [8], [10], [13];

до системи видіlenь – недотримання єдиного принципу видіlenь [18]; забагато [14] або замало [6], [10], [13] видіlenь;

до засобів самоконтролю засвоєння матеріалу – відсутність засобів перевірки знань [5], [10], [12], [13], [19], одноманітність засобів перевірки знань [6], дуже прості [6] або ж занадто заплутані запитання [14], наявність у тестах занадто “штучних” (“притягнутих за вуха”) варіантів відповідей [7], [18];

до фактичного матеріалу – наявність прогалин у викладі [5], [6], [10], [20], недостовірність [5], [18], [20], [21], [22], недоцільність [8], [10], важкодоступність фактичного матеріалу [23], перенасичення зайвими подробицями [8];

до мови i стилю – занадто довгі й заплутані фрази, перевантаження термінологією, одноманітна побудова речень, зловживання штампами та канцелярізмами, русизмами, сплутування семантики паронімів, орфографічні й пунктуаційні помилки;

до ілюстрацій – їхня відсутність у виданнях з історії культури [5], [6], [12], [13], невідповідність ілюстрації та посилання на неї [18], випадковість ілюстрацій [10], [18], низька поліграфічна якість [8], [10], [18];

до рівня дотримання видавничих стандартів – порушення стандартів під час оформлення вихідних відомостей та бібліографічних списків [18], [19], [20];

до апарату видання – відсутність передмов [12], [19], покажчиків.

Отже, у результаті дослідження з'ясовано зауваження студентів щодо таких основних параметрів навчальної літератури з культурознавства, як: комплектність, обсяг, композиція та рубрикація, система видіlenь, якість засобів самоконтролю засвоєння матеріалу, достовірність,

доступність, цікавість та доцільність фактичного матеріалу, мова і стиль, якість, кількість та доцільність ілюстрацій, дотримання видавничих стандартів, упорядкованість апарату видання.

На нашу думку, до основних передумов, що визначають якість навчальної літератури з культурознавства, належать високий професійний рівень і зацікавленість авторів, якими можуть бути і філософи, і історики, і журналісти, і педагоги, і мистецтвознавці; об'єктивне рецензування; ретельне редактування; якісне художнє оформлення та належний рівень поліграфічного виконання.

Цікавими виявилися пропозиції умовних експертів щодо поліпшення якості навчальної літератури з культурознавства. Зокрема, вони вважають, що в підготовці навчального видання неодмінно повинні брати участь кілька осіб – науковий, літературний, технічний редактори, а також коректор. Умовні експерти також рекомендують встановити адміністративну відповідальність за наявність помилок у навчальних виданнях, що змусило б авторів і видавців відповідальніше ставитися до підготовки книжок. Служною є думка, що в ситуації, коли за однаковими виданнями доводиться навчатися студентам різних спеціальностей, викладачеві доцільно, залежно від фаху, підготувати професійно орієнтований блок-додаток. Завдяки йому студенти могли б докладніше ознайомитися з культурними надбаннями людства, безпосередньо пов'язаними з їхнім фахом. Доцільною також вважаємо рекомендацію готовувати добірки ілюстрацій до навчальних видань на дисках.

Використана література

1. Донець З.Ф. Осучаснення змісту культурознавчих дисциплін у вищій школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / З.Ф. Донець ; Ін-т вищ. освіти. – К., 2004. – 199 с.
2. Донець З.Ф. Осучаснення змісту культурознавчих дисциплін у вищій школі в контексті міжнародних культуроохоронних конвенцій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / З.Ф. Донець ; Ін-т вищ. освіти. – К., 2004. – 20 с.
3. Кравченко О.В. Теоретична реплікація культурології у вітчизняному освітньому дискурсі / О.В. Кравченко // Культура України : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 30. – С. 38-47.
4. Мігоцький З.Л. Від української та зарубіжної культури до культурологічного словобуддя / З.Л. Мігоцький // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 146.
5. Історія світової культури : навч. посіб. / [Л.Т. Левчук, В.С. Грищенко, В.В. Єфименко та ін.]. – 4-те вид., стер. – К. : Либідь, 2003. – 368 с. – ISBN 966-06-0275-8.
6. Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / за ред. М.М. Заковича. – 3-те вид., стер. – К. : Знання, 2007. – 567 с. – ISBN 966-346-269-8.
7. Федорова І.І. Культурологія : навч. посіб. / І.І. Федорова. – К. : ІВЦ “Видавництво” “Політехніка”, 2005. – 160 с. – ISBN 966-622-184-5.
8. Абрамович С.Д. Світова та українська культура : навч. посіб. / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова. – Л. : Світ, 2004. – 344 с. – ISBN 966-603-260-0.

9. Юрій М.Ф. Історія світової та вітчизняної культури : [навч. посіб.] / М.Ф. Юрій. – К. : Дакор, 2007. – 456 с. – ISBN 966-8379-08-X.
10. Лекції з історії світової та вітчизняної культури : навч. посіб. / за ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Л. : Світ, 2005. – 568 с. – ISBN 966-603-407-7.
11. Корженівський А.С. Культурологія : навч. посіб. / А.С. Корженівський, В.І.Смолінський. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – 132 с. – ISBN 966-8119-09-6.
12. Лобас В.Х. Українська і зарубіжна культура : навч. посіб. / В.Х. Лобас. – К. : МАУП, 2000. – 224 с. – ISBN 966-608-038-9.
13. Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури : навч. посіб. / В.С. Полікарпов. – 4-те вид., виправл. і доповн. – К. : Знання, 2000. – 359 с. – ISBN 966-620-025-2.
14. Культурологія : навч. посіб. / В.Л. Петрушенко, Л.А. Пинда, С.М. Повторєва ; за заг. ред. проф. В.М. Пічі. – 3-те вид., переробл. і доповн. – Л. : Магнолія 2006, 2009. – 375 с. – ISBN 966-8340-44-2.
15. Культурология : учеб. пособие по дисциплине “Культурология” для студентов высш. учеб. заведений, обучающихся по гуманитар. специальностям и направлениям подгот. / под ред. Г.В. Драча. – М. : Альфа-М : ИНФРА-М, 2010. – 412 с. – ISBN 978-5-98281-003-8.
16. Кармин А.С. Культурология : учебник / А.С. Кармин, Е.С. Новикова. – М. : Питер, 2004. – 463с. – ISBN 5-94723-733-4.
17. Іванова К.А. Культурологія : кредитно-модульний курс : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / К.А. Іванова, В.Д. Лихвар. – Х. : Вид-во НФаУ : Золоті сторінки, 2009. – 280 с. – ISBN 978-966-400-152-3.
18. Подольська Є.А. Культурологія : навч. посіб. / Є.А. Подольська, В.Д. Лихвар, К.А. Іванова. – Вид. 2-ге, переробл. та доповн. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 392 с. – ISBN 966-364-001-4.
19. Семотюк О.П. Культурологія : навч. посіб. / О.П. Семотюк, О.М. Кучер. – Х. : УкрДАЗТ, 2007. – 313 с.
20. Культурологія: теорія та історія культури : навч. посіб. / за ред. І.І. Тюременко. – Вид. 2-ге, переробл. та доповн. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 368 с. – ISBN 966-364-064-8.
21. Історія української та зарубіжної культури : підручник / Л.Є. Десянський, С.В. Терський, Р.Д. Зінкевич, Я.Я. Денісов. – Л. : Бескид Біт, 2008. – 252 с.– ISBN 966-8450-31-0.
22. Культурологія : навч. посіб. / Г.М. Захарченко, О.Ю. Колтунов, Т.Л. Подкупко та ін. – О. : Одес. держ. мед. ун-т, 2007. – 240 с. – ISBN 966-7733-98-X.
23. Матвеєва Л.Л. Культурологія : навч. посіб. / Л.Л. Матвеєва. – К. : Либідь, 2005. – 512 с. – ISBN 966-06-0395-9.

Відомості про авторів

Асєєв Георгій Георгієвич – професор, Харківська державна Академія культури

Бобришева Олександра Володимирівна – завідувач кафедри книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії Луганського державного інституту культури і мистецтв, здобувач КНУКіМ

Климчук Людмила Вікторівна – викладач Кам'янець-Подільського коледжу культури і мистецтв

Колесникова Тетяна Олександрівна – директор науково-технічної бібліотеки Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. акад. В.Лазаряна

Лаба Оксана Василівна – аспірант УНДІАСД, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, кафедра документознавства та інформаційної діяльності

Macі Наталя Іванівна – здобувач наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій Одеського національного політехнічного університету, старший викладач

Матвієнко Анатолій Тихонович – директор Київського технікуму готельного господарства

Слободяник Михайло Семенович – доктор історичних наук, професор

Тупчієнко-Кадирова Люція Георгіївна – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри документознавства Кіровоградського факультету менеджменту та бізнесу Київського Національного університету культури і мистецтв

Тур Оксана Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Філіпова Людмила Яківна – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету документознавства та інформаційної діяльності Харківської державної академії культури

Фіялка Світлана Борисівна – аспірантка кафедри видавничої справи та редактування Видавничо-поліграфічного інституту НТУУ “КПІ”

Шатрова Марина Борисівна – кандидат історичних наук, старший викладач РДГУ

Шевченко Богдан Григорович – старший викладач кафедри правознавства ГФ ОНПУ

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ ДЛЯ ЖУРНАЛУ

Приймаються оригінальні матеріали, що раніше не друкувалися.

Зміст статей повинен відповідати профілю журналу. Звертаємо увагу авторів на необхідність дотримуватися вимог, які висуває Вища атестаційна комісія України до фахових видань, а саме – на необхідність включення до тексту статті таких елементів:

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті, що пропонуються для публікації в журналі, подаються автором у вигляді тексту, надрукованого за допомогою засобів комп'ютерної техніки (1 друкований примірник і копія в електронному вигляді). Текст статті можливо передати електронною поштою на адресу редакції slobod_doc@bigmir.net.

Обсяг статті, враховуючи список літератури, таблиці, фотографії і малюнки, не повинен перевищувати 12 сторінок друкованого тексту (розмір шрифту – 12, інтервал – 1,5, поля стандартні).

Рукописи приймаються і публікуються українською мовою. Іноземні автори можуть подавати рукописи російською і англійською мовами. Редакція залишає за собою право на стилістичну правку рукопису. З автором погоджуються правки, які, на думку редакції, можуть змінити зміст тексту.

До рукопису додаються:

- авторська довідка, в якій наводяться: прізвище, ім'я та по батькові (повністю) автора (авторів), науковий ступінь, учene звання, адреса і телефони, e mail, місце роботи, посада;
- фотографії (4x6 мм) всіх авторів для публікації у заголовній частині статті. Автор може відмовитися від публікації фотографій.

Основний текст статті обов'язково має супроводжуватися двома анотаціями (українською, англійською мовами) з переліком ключових слів, назвою статті та прізвищем автора англійською мовою, а також шифром УДК.

Список використаної літератури складається відповідно до тексту і друкується на окремій сторінці в кінці статті. У тексті порядковий номер першоджерела проставляється в квадратних дужках. Першоджерела подаються мовою оригіналу.

Усі цитати в тексті повинні бути українською мовою.

Підп. до друку 27.09.2011 Формат 60x84 1/8. Папір др. апарат.

Друк офсетний. Ум. друк. арк. 8,1 Зам. 320. Тираж 1000 прим.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

01015, м. Київ, вул. Івана Мазепи, 21

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

ДК № 3953 від 12.01.2011.